

KI ÍRTA GULLIVER UTAZÁSAIT?

Jonathan Swift titkos könyvének története

Háttérgyár

KI ÍRTA GULLIVER UTAZÁSAIT?

Jonathan Swift titkos könyvének története

© Háttérgyár, 2026

Minden jog fenntartva.

Kiadó: Háttérgyár

Kiadás éve: 2026

hattergyar.hu

Ez a mű szerzői jogi védelem alatt áll. Részleteinek bármilyen formában való sokszorosítása, terjesztése vagy nyilvánosan elérhetővé tétele a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

A borító mesterséges intelligencia felhasználásával készült.

Tartalom

Prológus - A kézirat, amely a sötétből érkezett	3
I. rész - Az ember, aki eltüntette a nevét	11
1. A dublini idegen	11
2. Egy író, aki megtanulta, hogyan kell elrejtőzni	16
3. Az író a hatalom előszobájában	21
4. A vereség	27
II. rész - Hogyan született Gulliver?	33
5. A Scriblerus Klub elveszett könyve	33
6. Igaz történetek olyan országokról, amelyek nem léteznek	37
7. Lemuel Gulliver megszületik	42
8. Négy út, rossz sorrendben	47
III. rész - Gulliver valódi országai	52
9. Lilliput: tizenkétszer kisebb Anglia	52
10. Ki volt Flimnap?	60
11. Az óriások országa - amikor Anglia kerül mikroszkóp alá	65
12. Laputa - a tudomány, amely elfelejtette a világot	71
13. A város, amely fellázadt	78
14. A halhatatlanok pokla	84
15. Lovak és emberek	89
IV. rész - A titkos könyv	98
16. A nyomdász, aki a fülét kockáztatta	98
17. Richard Sympson levele	101
18. A könyv, amelynek nem volt Jonathan Swift nevű szerzője	105
19. A könyv, amelyet mindenki olvasott	109
V. rész - Ki hamisította meg Gullivert?	114
20. Benjamin Motte ollója	114
21. A meggyilkolt könyv	118
22. Charles Ford hibajegyzéke	122
23. A könyv a könyvben	125
24. Az eltűnt eredeti	129

VI. rész - Hány Gulliver létezik?	134
25. Első kiadás - vagy első kiadások?	134
26. Gulliver arca megváltozik	137
27. George Faulkner belép a történetbe	140
28. Melyik volt Swift Gullivere?	144
VII. rész - Ki a szerző?	149
29. Gulliver beperi a saját kiadóját - legalábbis a fikcióban	149
30. Hazudik-e Lemuel Gulliver?	154
31. Ki írta Gulliver utazásait?	160
VIII. rész - A könyv, amely megszökött a szerzőjétől	167
32. Politikai satírából gyerekkönyv	167
33. Gulliver újabb utazásai	172
34. Gulliver Magyarországon	175
Epilógus - Az eredeti Gulliver keresése	182
Kronológia - Jonathan Swift és Gulliver utazásai történetének fontosabb dátumai	189
A történet fontos szereplői	199
Felhasznált és ajánlott irodalom	209
Záró megjegyzés a forrásokról	214

Prológus

A kézirat, amely a sötétből érkezett

1726 augusztusának egyik estéjén Benjamin Motte londoni könyvkiadó szokatlan ajánlatot kapott. Nem egy ismert író kereste fel, nem valamelyik irodalmi körből érkezett hozzá ajánlólevél, és még csak arra sem számíthatott, hogy személyesen találkozhat a kézirat szerzőjével. A küldeményhez mellékelt levél írója Richard Sympsonnak nevezte magát, s azt állította, hogy unokatestvére, bizonyos Lemuel Gulliver kapitány utazásainak kéziratát bízta rá.

A levél augusztus 8-án kelt. Sympson közölte Motte-tal, hogy amit most elküld neki, Gulliver beszámolójának csak egy része. A kéziratot ő maga jelentősen lerövidítette, az eredeti ugyanis túlságosan terjedelmes volt. Több tekintélyes embernek már megmutatta az anyagot, és valamennyien úgy vélték, hogy a könyv jól fog fogyni. Akadhatnak benne ugyan kissé szatirikus részek, de Sympson szerint azok aligha sértenek meg bárkit. A végső döntést azonban a kiadóra bízta: olvassa el, mutassa meg megbízható embereknek, és döntse el, vállalja-e a kockázatot.

Már ez is különös módja volt egy könyv felajánlásának, ám a levél további része még furcsább feltételeket szabott. Motte három napon belül határozzon. A papírokat egy pillanatra se engedje ki a kezéből. Ha elfogadja az ajánlatot, kétszáz fontot fizessen a kéziratért, a pénzt pedig becsomagolva adja át annak az embernek, aki augusztus 11-én, csütörtök este pontosan kilenc órakor jelentkezik érte. Ha nem akarja kiadni a könyvet, ugyanennek az embernek adja vissza a kéziratot, minden további alkudozás nélkül.

Az egész inkább emlékeztetett politikai összeesküvésre, mint irodalmi üzletre. A levél még külön felhívta Motte figyelmét arra, hogy talán furcsának találja ezt az eljárást egy kereskedővel szemben, akivel a levélíró sohasem találkozott. Simpson azonban bizalmat követelt azért a bizalomért cserébe, amelyet állítólag ő maga előlegezett meg. Ha Motte elfogadja a feltételeket, a kézirat többi részét néhány napon belül ugyanilyen titokzatos módon fogja megkapni.

Volt azonban egy apró probléma. Richard Simpson nem létezett.

Legalábbis nincs bizonyíték arra, hogy létezett volna az a Richard Simpson, aki ezen az augusztusi héten

Benjamin Motte-tal tárgyalt. A levelet valójában Jonathan Swift fogalmazta, de nem saját kezével írta le. John Gay, Swift barátja másolta tisztába, így még a kézírás sem árulhatta el az igazi szerzőt. Swift ekkor Londonban tartózkodott, s ahelyett, hogy egyszerűen besétált volna egy kiadóhoz az új könyvével, egész kis konspirációt szervezett köré.

Motte elsőre nem fogadta el a feltételeket. Nem a könyvtől ijedt meg, hanem a kétszáz fontos azonnali fizetéstől. Augusztus holtsezonnak számított a könyvkereskedelemben, és a kiadó azt válaszolta, hogy ilyen rövid idő alatt nem tud ekkora összeget előteremteni. Visszaadta a papírokat a közvetítőnek, ugyanakkor új ajánlatot tett. Ha Sympson megbízik az ígéretében, egy hónapon belül kiadja a könyvet, és amennyiben a siker lehetővé teszi, hat hónapon belül kifizeti a kívánt összeget.

Két nappal később újabb rövid üzenet érkezett. Sympson azt kívánta, hogy mindkét kötet egyszerre jelenjen meg, legkésőbb karácsonyig. A tárgyalás folytatódott, ám az ember, aki valójában minden szálát mozgatott, hamarosan elhagyta Londont. Swift visszaindult Írországba, mintha semmi köze sem volna az egészhez.

Alexander Pope később olyan részletet írt meg Swiftnek, amely az egész történet egyik legkülönösebb epizódjává vált. Motte elmondása szerint a teljes kéziratot úgy kapta meg, hogy nem tudta, honnan és kitől érkezett: sötétben dobták be hozzá egy londoni bérkocsiból. Pope kiszámolta az időpontot, és megjegyezte, hogy ez már Swift angliai távozása után történt. Ő ezért – legalábbis játékosan – felfüggesztette ítéletét arról, vajon barátjának bármi köze lehetett-e a könyvhöz. A játék minden résztvevője tudta, hogyan kell úgy tenni, mintha nem tudna semmit.

Október 28-án, jóval a Sympson által megszabott karácsonyi határidő előtt, megjelent két kötetben a *Travels into Several Remote Nations of the World*. A könyvet, amelyet az utókor Gulliver utazásai címen ismert meg, nem Jonathan Swift műveként hirdették. A címlapon világosan ott állt a szerző neve: Lemuel Gulliver, aki előbb hajóorvos, később több hajó kapitánya volt. A könyvhöz portré is tartozott. Az olvasó nem egy kitalált alak stilizált képét látta, hanem egy középkorú férfit, alatta azonosító felirattal: Lemuel Gulliver kapitány, Redriffből, ötvennyolc éves.

A fikció ennél is tovább ment. A kötet elején szerepelt „A kiadó az olvasóhoz” című előszó, amelyet Richard

Sympson írt alá. Ugyanaz a nem létező ember, aki néhány héttel korábban Motte-tal a való világban tárgyalt, most belépett a könyvbe. Azt állította, hogy Gulliver régi, bensőséges barátja, sőt anyai ágon valamiféle rokona. Elmesélte, hogy a kapitány megunta a kíváncsi látogatókat, akik Redriffben felkeresték, ezért Nottinghamshire-be költözött, ahol visszavonultan él. Mielőtt elment volna, utazásainak papírjait Sympsonra bízta, és megengedte neki, hogy belátása szerint rendelkezzen velük.

Ez már nem egyszerű álnév volt. Swift nem azt tette, amit sok névtelen szerző: elhagyta a saját nevét, és helyette kitalált egy másikat. Egész szerzői világot épített maga helyett. Volt egy utazó, aki megírta kalandjait. Volt egy rokona, aki megszerkesztette a kéziratot. Volt egy valódi kiadó, aki az állítólagos kéziratot megjelentette. És volt egy igazi író Dublin felé tartó úton, aki hivatalosan egyikük sem volt.

A csalás olyan gondosan készült, hogy néhány olvasó valóban beleesett a csapdába. John Arbuthnot november elején arról számolt be Swiftnek, hogy Gulliver már mindenkinek a kezében van. Egy hajóskapitány állítólag kijelentette egy társaságban, hogy jól ismeri Gullivert, csupán a nyomdász tévedett, mert az utazó nem

Rotherhithe-ben, hanem Wappingben lakik. Egy idős úriember pedig a könyv olvasása után térképet vett elő, és megpróbálta megkeresni rajta Lilliputot. Swiftnek ennél nagyobb bókot aligha adhattak volna.

A történet ugyanakkor nem csupán irodalmi tréfa volt. 1725 őszén Swift azt írta Pope-nak, hogy négy részben elkészült utazásait akkor fogja kiadni, amikor talál egy nyomdászt, aki elég bátor ahhoz, hogy kockára tegye érte a fülét. A mondat játékos volt, de a veszély nem teljesen. Swift pontosan tudta, milyen következménye lehet egy politikailag támadó szövegnek, és azt is, hogy az angol jogrendben a nyomdász és a kiadó könnyebben elérhető célpont, mint a gondosan elrejtőző szerző.

Ráadásul az óvatosság sem mentette meg a könyvet attól, amitől Swift talán a legkevésbé tartott. Amikor végre kézbe vette a megjelent köteteket, arra gyanakodott, hogy valaki beleavatkozott a szövegébe. Mondatokat hagytak ki, részeket módosítottak, sőt olyan szöveget is beillesztettek, amely szerinte idegen volt gondolkodásától és stílusától. Évekkel később már úgy beszélt ezekről az oldalakról, mint amelyeket „összekeverték és megcsonkítottak”, sőt „meggyilkoltak”. Csakhogy Swift eredeti kézírata eltűnt.

Így három évszázaddal később sem tehetjük egymás mellé azt, amit Jonathan Swift 1726-ban megírt, és azt, amit Benjamin Motte október 28-án kiadott. Vannak első kiadások, javított példányok, levelek, hibajegyzékek, későbbi változatok és egymásnak ellentmondó tanúvallomások. Maga a legfontosabb tárgyi bizonyíték azonban nincs meg.

Van viszont egy másik, kivételesen fontos tanú: Swift saját 1726-os példánya, amelyet ma az Armagh Robinson Library őriz, benne Swift kezének tulajdonított javításokkal. A kötet 1999-ben egy fegyveres rablás során eltűnt, de 2001-ben visszakerült a könyvtárba. 2026. július 10. és december 24. között éppen ez a példány áll a *Gulliver's Travels at 300* című jubileumi kiállítás középpontjában. Így a háromszázadik évforduló nem csupán dátum: ma is látható az a könyv, amelyben Swift saját kezével próbálta visszajavítani azt, amit a londoni kiadás elrontott vagy megváltoztatott. Ezért a kérdés, amely első hallásra tréfának tűnik, valójában egyáltalán nem az. Ki írta Gulliver utazásait? A rövid válasz: Jonathan Swift. A hosszabb válaszhoz azonban vissza kell mennünk egy olyan ember életének kezdetéhez, aki már jóval Lemuel Gulliver megszületése előtt megtanulta, hogyan kell egyszerre jelen lenni egy könyvben és eltűnni

mögüle.

HÁTTÉRGYÁR

I. rész

Az ember, aki eltüntette a nevét

1. A dublini idegen

Jonathan Swiftnek már a születése is olyan történetbe illik, amelyben a bizonyosság és a bizonytalanság állandóan egymásba csúszik. A hagyomány szerint 1667. november 30-án született Dublinban, angol eredetű családban. Apja, akit ugyancsak Jonathan Swiftnek hívtak, még a fiú születése előtt meghalt. Anyja, Abigail Erick rövidesen olyan helyzetbe került, amelyben fia felnevelésében elsősorban a Dublinban élő Swift rokonság segítségére szorult.

A későbbi író egész életében különösen bonyolult kapcsolatban állt születési helyével. Dublin volt az otthona, de sokáig nem akarta annak tekinteni. Angliát érezte annak a világnak, amelyhez kulturálisan és társadalmilag tartoznia kellene, miközben életének nagy részét Írországbán töltötte. Ír politikai érdekek egyik legismertebb védelmezőjévé vált úgy, hogy közben keserűen beszélt saját ír „száműzetéséről”. Ez a kettősség később a Gulliverben is visszatér: Swift műveinek szereplői gyakran egyszerre bennfentesek és idegenek, olyan emberek, akik közelről látják a

társadalmat, de sohasem tartoznak teljesen hozzá.

Gyermekkora több pontján is kevés a biztos adat. Fennmaradt az a különös történet, hogy dajkája csecsemőkorában magával vitte Angliába, és a család hosszabb ideig ott hagyta nála a gyermeket. Hogy pontosan mi történt, és miért fogadták el ezt Swift rokonai, nem tudjuk. Leo Damrosch modern életrajza éppen arra figyelmeztet, milyen könnyű Swift életében a későbbi anekdotákat bizonyított tényként kezelni. Ennél az írónál már az életrajzi nyomozónak is ugyanazt a szabályt kell követnie, mint majd Gulliver szövegének vizsgálatakor: külön kell választania azt, amit tudunk, attól, amit csak egy későbbi tanú állít.

Abban nincs vita, hogy Swift jó iskolákat kapott. A tekintélyes kilkeny-i iskolába került, ahol egyik diáktársa William Congreve volt, a későbbi híres drámaíró. Innen a dublini Trinity College-ba vezetett az útja. Az egyetem nem őrzött meg róla egy zseniális diák képét. 1686-ban „különös kegyből” kapta meg diplomáját, ami aligha olyan bizonyítvány, amellyel egy fiatalember büszkén jelentkezett volna későbbi pártfogóinál.

A korabeli oktatás azonban Swift számára nem pusztán ismereteket adott. Megtanította arra a latin retorikai kultúrára, amelynek minden fogása későbbi írásaiban felbukkan. Megtanulta, hogyan lehet ugyanazt az ügyet különböző nézőpontokból előadni, hogyan lehet a legabszurdabb állítást is komoly érvelésnek álcázni, és milyen hatása van annak, ha a beszélő olyan magabiztosan állít valamit, hogy az olvasó csak később veszi észre: talán egyetlen szavát sem lenne szabad elhinnie.

A Trinity békés világa nem sokáig tartott. Az 1688-as angol forradalom után II. Jakab elvesztette trónját, majd Írországból próbált támogatást szerezni visszatéréséhez. A konfliktus az ír protestáns közösséget is közvetlenül fenyegette. 1689-ben a Trinity működése gyakorlatilag megszakadt, és sok angol-ír protestánshoz hasonlóan Swift is Angliába menekült.

Ekkor huszonegy éves volt, diplomával a zsebében, pénz és biztos jövő nélkül. Életének következő fontos szereplője Sir William Temple lett, korának ismert diplomatája és politikusa, aki már visszavonultan élt Surreyben, Moor Park nevű birtokán. Swift titkárként került mellé. Ez társadalmilag jóval alacsonyabb helyzet volt annál, amire későbbi büszkesége alapján vágyhatott,

ugyanakkor olyan iskolának bizonyult, amelyet sem Kilkeny, sem a Trinity nem tudott volna helyettesíteni.

Temple nem egyszerűen levelek másolására használta fiatal titkárát. Swift felolvasott neki, segített iratainak rendezésében, diktálás után javításokat vezetett át, és tiszta másolatokat készített olyan kéziratokból, amelyeket majd nyomdába lehetett adni. Testközelből látta tehát, hogyan változik egy első fogalmazvány könyvvé, milyen szerepe van a szerző mellett a másolónak, a szerkesztőnek és a nyomdásznak, s mennyire nem magától értetődő, hogy a papíron maradt szöveg pontosan ugyanúgy jelenik majd meg nyomtatásban.

Moor Parkban egy másik kapcsolat is elkezdődött, amely egész életét végigkísérte. Temple háztartásában élt a gyermek Esther Johnson, akit Swift később Stellának nevezett. Swift tanította, majd felnőttkorában legbizalmasabb társa lett. Kapcsolatuk természetéről már a kortársak is találgattak, és évszázadok óta vitatkoznak róla az életrajzírók. Egyesek szerint titokban összeházasodtak, mások ezt nem fogadják el, de abban mindenki egyetért, hogy Stella személye nélkül Swift magánéletének jelentős része érthetetlen.

A bizonytalanság itt is jellemző. Swift szeretett közel engedni magához embereket, miközben élete legfontosabb kapcsolatait is homályban hagyta. Damrosch találóan idézi egyik barátjának jellemzését: Swift személyisége különösen furcsa, változékony és nehezen megfejthető volt. Egy másik ismerőse „hieroglifikus barátnak” nevezte, mintha maga Swift is valamiféle megfejtésre váró titkosírás volna.

Moor Parkban emellett megtanulta, milyen a pártfogótól való függés. Temple híres ember volt, Swift pedig alkalmazott. A későbbi életrajzírók eltérően értelmezték kapcsolatukat, de biztosan nem az egyenrangú írók kényelmes barátságáról volt szó. Swift ambíciói gyorsabban növekedtek annál, mint amilyen gyorsan Temple előre tudta vagy akarta segíteni. Az a férfi, aki később királyokat, minisztereket, püspököket és tudósokat tett nevetségessé, ekkor még egy másik ember kézíratait másolta.

Talán ezért is olyan erős később műveiben a lekötözöttség, a kiszolgáltatottság és a méretkülönbség képe. Nem kell Gulliver lilliputi fogságát egyszerű életrajzi allegóriává változtatnunk, de nehéz nem észrevenni, mennyire sokszor került Swift olyan helyzetbe, amelyben szellemi képességei és társadalmi

helyzete között óriási távolság feszült. Gulliver is ezt éli át újra és újra: hol óriás azok között, akik fogva tartják, hol játékfigura olyanok kezében, akik könnyedén elpusztíthatnák.

Swift végül elhagyta Moor Parkot, visszatért Írországba, és 1694-ben az anglikán ír egyház papjává szentelték. Kilrootban kapott állást, majd rövid idő után ismét Temple szolgálatába tért vissza. Pártfogója 1699-ben meghalt, és Swiftnek újra Dublin felé kellett vennie az irányt.

A következő évtizedekben papból dékán, jelentéktelen egyházi emberből London politikai szalonjainak keresett vendége, névtelen röpiratok szerzőjéből Európa egyik legismertebb írója lett. Egy dolgot azonban Moor Parkból is magával vitt: pontosan tudta, hogy egy könyv nem egyszerűen az íróasztalon születik.

A kéziratnak el kell jutnia valakihez. Le kell másolni. Ki kell nyomtatni. Ki kell adni. Valakinek vállalnia kell érte a felelősséget. Swift pedig hamarosan azt is megtanulta, hogyan lehet elérni, hogy ez a valaki lehetőleg ne ő legyen.

2. Egy író, aki megtanulta, hogyan kell elrejtőzni

Jonathan Swift legismertebb portréin nehéz volna félénk embert felfedezni. Arca szigorú, tekintete magabiztos, írásaiban pedig sokszor olyan támadó kedvvel fordul ellenfeleihez, mintha külön élvezetet találna abban, hogy feldühítse őket. Az a Swift azonban, aki egy vitairatot elkészített, meglepően gyakran eltűnt a saját szövege mögül.

Nem pusztán arról volt szó, hogy a XVII-XVIII. század fordulóján az anonim kiadás megszokottabb volt, mint ma. Swift tudatos rendszert épített a névtelenségből. Élete során újra és újra olyan szerzői személyiségeket talált ki, akiknek saját hangjuk, társadalmi helyzetük, életrajzuk és céljaik voltak. Egy idő után az olvasó már nem egyszerűen azt kérdezhetette, ki rejtőzik az álnév mögött, hanem azt is, pontosan hol ér véget a kitalált szerző és hol kezdődik Jonathan Swift.

A döntő korai példa az 1704-ben megjelent *A hordó* meséje. A könyv címlapjáról hiányzott Swift neve. Ez azért különösen érdekes, mert a mű nem jelentéktelen alkalmi pamflet volt. Vallásról, egyházzal, tudományról, irodalomról és a modern könyvvilág szinte valamennyi rögeszméjéről gúnyosan beszélt, s olyan nyers humorral tette ezt, amely később hosszú időre ráégett Swift hírnevére.

A szerzőséget hamar összekapcsolták vele. Swift azonban nem sietett a világ elé állni és kijelenteni, hogy a könyv az övé. A névtelenség számára egyszerre jelentett védelmet és művészi lehetőséget. Ha az olvasó nem tudja biztosan, ki beszél, kénytelen magára a beszélőre figyelni. Swift pedig éppen ebből teremtette meg egyik legfontosabb szatirikus módszerét: olyan emberekkel mondatta ki az abszurditást, akik egy pillanatig sem kételkednek saját igazukban. Ez a módszer később Lemuel Gulliverben éri el talán legnagyobb tökéletességét, de előtte még több szerep következett.

1708-ban megszületett Isaac Bickerstaff. A név mögött Swift állt, aki egy tréfás jóslatban előre jelezte John Partridge asztrológus halálát. Amikor elérkezett a megjósolt nap, Bickerstaff egyszerűen közölte, hogy Partridge meghalt. Az asztrológus hiába tiltakozott, hogy nagyon is életben van: Swift játékának logikájában egy ember saját vallomása sem feltétlenül elegendő bizonyíték arra, hogy él.

A történetben már ott rejlik Gulliver egyik alapelve. Ha a fikciót elegendő tényszerű részlettel látjuk el, ha dokumentumszerűen adjuk elő, és ha a beszélő egy pillanatra sem jelzi, hogy tréfál, akkor az olvasó bizonytalan helyzetbe kerül. Nem feltétlenül hiszi el a

történetet, de kénytelen úgy vizsgálni, mintha akár igaz is lehetne.

Swift később még veszélyesebb területeken alkalmazta ugyanezt a módszert. Az ír gazdasági és politikai ügyekről írt híres Drapier-levelek szerzője nem Jonathan Swift volt, hanem egy M. B. monogrammal jelzett dublini posztókereskedő. A kitalált kereskedő az angol kormány által Írország számára engedélyezett rézpénz ellen emelte fel szavát, és néhány hónap alatt a politikai ellenállás egyik legfontosabb hangjává vált.

A hatóságok tudták vagy legalábbis erősen sejtették, ki írja a leveleket. A bizonyítás azonban más kérdés volt. A nyomdász John Hardingot letartóztatták, és háromszáz font jutalmat ajánlottak annak, aki felfedi a szerző kilétét. Swift mégsem jelentkezett. A Drapier tovább beszélt helyette.

Ebből a történetből érthető meg, miért nem pusztán bohóckodás az 1726-os Gulliver-konspiráció. Swiftnek valódi tapasztalata volt arról, hogy a nyomtatott szó miatt embert lehet börtönbe zárni. Paddy Bullard és James McLaverty könyvtörténeti összefoglalása szerint Swift tudatosan úgy szervezte publikációit, hogy a kiadó és a nyomdász a szerző és a törvény közé kerüljön.

Később maga fogalmazta meg a módszer lényegét: írásait ismeretlen kezekkel küldte el; a nyomdász sejthette, ki a szerző, de nem tudta bizonyítani.

Ennek ára volt. Ha a szerző elbújik, lemond a közvetlen ellenőrzés egy részéről is.

Swift pályáján újra és újra ugyanaz a mozdulat figyelhető meg. A kéziratot egy közvetítőre bízta, Londonban hagyja, majd visszatér Írországba. Így történt már 1701-ben egyik politikai írásával, hasonlóképpen A hordó meséjével, és huszonöt évvel később ugyanezt a módszert tökéletesítette a Gullivernél. Barátok, másolók, könyvkereskedők és nyomdászok közvetítettek közte és az olvasó között.

A rendszer akkor működött jól, ha minden résztvevő elfogadta a szerepét. Ha azonban a nyomdász úgy döntött, hogy egy mondat túlságosan veszélyes, a távol lévő szerző nem állt mellette, hogy tiltakozzon. Ha egy közvetítő másképpen értelmezett egy javítást, Swiftnek utólag kellett helyrehoznia. A névtelenség, amely megvédte őt, ugyanakkor kiszolgáltatta a szövegét. Ez lesz a Gulliver kiadástörténetének központi paradoxona.

Swift azért rejti el magát, hogy szabadabban írhasson. Amikor azonban elrejtje magát, mások nagyobb

szabadságot kapnak arra, hogy belenyúljanak abba, amit írt.

Később haragudni fog ezért. Charles Fordot küldi Motte-hoz több mint száz javítással. Azt állítja majd, hogy az eredeti szöveget megcsonkították. Andrew Tooke-ot gyanúsítja a beavatkozással. Évekkel később George Faulkner dublini kiadásában megpróbálja helyreállítani azt, ami elveszett.

A legnagyobb irónia azonban az, hogy a szerzői felelősség elrejtésének legzseniálisabb eszköze maga is a könyv részévé válik. Richard Simpson előbb valódi levelet ír a valódi Benjamin Motte-nak egy nem létező unokatestvér nevében. A könyv megjelenésekor ugyanez a Simpson már Lemuel Gulliver papírjainak szerkesztőjeként szól az olvasóhoz. Swift tehát nem egyszerűen eltűnik. Helyetteseket hagy maga után. Ezek a helyettesek pedig olykor annyira meggyőzően beszélnek, hogy háromszáz évvel később is külön nyomozás szükséges annak megállapításához, melyik mondat tartozik Gulliverhez, melyik Simpsonhoz, melyik Motte-hoz – és melyikhez Jonathan Swift.

3. Az író a hatalom előszobájában

Ha Jonathan Swift egész életében egy vidéki parókián élt volna, Gulliver utazásai valószínűleg akkor is szellemes könyv lenne. Lilliput azonban aligha lenne ugyanaz a hely. A kötélháncos miniszterek, az uralkodó kegyeiért versengő udvaroncok, a pártok értelmetlen gyűlölete és a látszólag jelentéktelen vitákból keletkező háborúk mögött olyan ember tapasztalata áll, aki éveken keresztül egészen közelről figyelte az angol hatalom működését.

Swift 1710 őszén érkezett Londonba az ír anglikán egyház ügyeinek képviselőjeként. Politikai szimpátiái addig nem illeszkedtek kényelmesen egyetlen párthoz sem, de egyre csalódottabb lett a whigekben. Ekkoriban került hatalomra az új tory kormányzat, amelynek központi alakja Robert Harley volt. Swift hamarosan nem pusztán kapcsolatba került vele, hanem a kormányzati politikát támogató egyik legfontosabb tollá vált.

1710 novemberétől 1711 júniusáig ő írta az Examiner című politikai lap számos számát. Mai fogalmainkkal propagandista volt, ám ez félrevezetően egyszerű meghatározás volna. Nem hivatalnoki utasításra gyártott közleményeket, hanem saját politikai érveivel, szatirikus erejével és irodalmi tekintélyével segített egy kormányzatnak. Tudta, kik hozzák a döntéseket, kik

veszekednek egymással, hogyan születik egy kinevezés, milyen személyes sértettségek állnak nyilvános politikai viták mögött, és milyen messze kerülhet egymástól az, amit egy miniszter mond, és amit valójában akar.

Harley mellett Henry St John, a későbbi Bolingbroke lett Swift másik fontos politikai kapcsolata. A két vezető között idővel egyre mélyebb rivalizálás alakult ki, amelyet Swift közről látott. Az író olyan körökben mozgott, amelyekhez néhány évvel korábban Temple titkáráként legfeljebb kívülállóként közelíthetett volna. Miniszterekkel vacsorázott, politikai tervekről értesült, befolyásos emberekkel levelezett, s közben természetesen saját előmenetelét is várta.

A hatalom közelsége azonban egyáltalán nem jelentette azt, hogy Swift megszerette volna az udvari politikát. Éppen ellenkezőleg: annál jobban megismerte azt a rendszert, amelyben az ügyesség gyakran többet ér az elvnel, a megfelelő párthoz tartozás többet a képességnél, a kegy pedig többet az érdemnél. Amikor később Lilliputban a magas hivatalok jelöltjeinek vékony kötélre kell táncolniuk, nem egy távoli fantasztikus világ abszurd szokását találja ki. Egy valódi politikai mechanizmust fordít át látványos képpé.

Flimnap, Lilliput kincstárnoka különösen magasra tud ugrani a kötélén. A hagyományos értelmezés Robert Walpole-ra ismer benne, és Swift kortárs olvasói számára a célzás sokkal közvetlenebb lehetett, mint ma. A szatíra ereje azonban nem azon múlik, sikerül-e minden kitalált név mögé egyetlen valós személyt rendelni. A kötélen akkor is érthető, ha elfelejtjük Walpole nevét: az udvari ember addig marad magas hivatalban, amíg elég ügyesen táncol a hatalom előtt.

Swift a tory kormány egyik legfontosabb politikai ügyében is szerepet vállalt. Anglia hosszú háborúban állt Franciaországgal, és az új kormány békét akart. 1711-ben Swift *A szövetségesek magatartása* című írásában támadta a háború folytatását és a korábbi politikát. A pamflet hatalmas közéleti visszhangot váltott ki. Az 1713-as utrechti béke végül lezárta a spanyol örökösödési háború nagy részét, de a belpolitikai háborút nem.

Ezek az évek később Lilliputban groteszk miniatűrre változnak. Két nagy birodalom gyűlöli egymást. A belpolitikai pártok annyira ellenségesek, hogy tagjaik lehetőleg együtt sem esznek. A trónörökös egyik sarka magasabb, a másik alacsonyabb, ezért járása bizonytalan. Egy tojás feltörésének módjából vallási és

állami konfliktus lesz, amelyben ezrek halnak meg. A kép mulatságos, de annak az embernek a kezében, aki végignézte az angol pártharcokat, nem ártatlan tréfa.

1713-ban Swift megkapta a dublini Szent Patrik-székesegyház dékáni tisztségét. Fontos és tekintélyes állás volt, de nem az, amire londoni befolyása csúcsán reményt táplált. Ennél is súlyosabb volt, hogy a tory rendszer, amelyhez politikai sorsa kötődött, belülről kezdett szétesni. Harley és Bolingbroke konfliktusa egyre élesebb lett, miközben Anna királynő egészsége romlott.

1714. augusztus 1-jén a királynő meghalt.

A hannoveri örökléssel I. György került a trónra, a whigek pedig visszatértek a hatalomba. Bolingbroke nem sokkal később Franciaországba menekült, Harley ellen eljárás indult. Az a londoni politikai világ, amelyben Swift néhány évig úgy mozgott, mintha maga is az államgépezet egyik fogaskereke volna, egyik napról a másikra megszűnt számára. Augusztus végén visszatért Írországba.

Dublinban dékán, vagyonos és ismert ember volt. Ő azonban sokáig nem így látta helyzetét. Angliából való kiszorulását száműzetésként élte meg, és keserősége évről évre erősödött. Különös módon éppen ez a politikai

vereség tette lehetővé, hogy később az ír ügy egyik legnagyobb tekintélyű szószólójává váljon.

Ugyanebből a vereségből nőtt ki egy másik vállalkozás is. 1714 körül Swift barátaival – Alexander Pope-pal, John Arbuthnottal, John Gayjel és Thomas Parnellel – létrehozta azt az irodalmi társaságot, amelyet később Scriblerus Klubként emlegettek. Céljuk a tudálékosság, a hamis tudományosság, a pedantéria és az emberi ostobaság közös kigúnyolása volt. Kitaláltak hozzá egy figurát is: Martinus Scriblerust, azt a tudóst, akinek személyében szinte minden szellemi rögeszme paródiává változhatott. Ebben a társaságban találjuk meg Gulliver utazásai egyik legfontosabb előtörténetét.

A könyv azonban még nem létezett. Ahhoz előbb Swiftnek hosszabb időt kellett eltöltenie abban az országban, amelyből annyira szeretett volna elmenekülni. Meg kellett tapasztalnia, mit jelent angol döntések következményeit Írországból figyelni, és milyen hatása van annak, amikor egy kormány olyan emberek életéről dönt, akik politikailag alig tudják befolyásolni. És kellett még valami. Egy ember, akit Jonathan Swift helyett el lehet küldeni a világ végére. A neve Lemuel Gulliver lesz.

4. A vereség

1714. augusztus 24-én Jonathan Swift elhagyta Angliát, és visszatért Dublinba. Huszonhárom nappal korábban meghalt Anna királynő, vele együtt pedig összeomlott az a politikai világ is, amelyben Swift néhány évig úgy érezhette, végre megtalálta a helyét. A tory kormány bukott, barátai és pártfogói elveszítették hatalmukat, a hannoveri dinasztia trónra lépésével pedig a whigek előtt megnyílt az út a hosszú politikai uralomhoz. Swift hivatalosan a dublini Szent Patrik-székesegyház dékánjaként tért haza, de saját szemében inkább száműzött volt.

A „száműzetés” természetesen különös szó egy olyan ember esetében, aki saját hazájába tér vissza, tekintélyes egyházi állással, biztos jövedelemmel és kényelmes lakással. Swift azonban nem születési helyéből vezette le azt, hová tartozik. Angol családból származott, az angol politikai és irodalmi életben akart érvényesülni, és hosszú éveken át abban reménykedett, hogy Londonban kap olyan egyházi tisztséget, amely megfelel képességeinek és kapcsolatainak. Dublin számára sokáig nem választás, hanem annak bizonyítéka volt, hogy a londoni világ nem fogadta be teljesen.

Az 1714-es összeomlásban személyes megaláztatás és politikai veszély egyszerre volt jelen. Robert Harley-t, Oxford grófját, Swift egykori pártfogóját 1715-ben a Towerbe zárták. Bolingbroke már korábban Franciaországba menekült, majd csatlakozott a száműzött Stuartok udvarához, amivel utólag igazolni látszott ellenfeleinek legsúlyosabb vádjait. Swift maga nem volt jakobita, és nem kívánta II. Jakab utódainak visszaállítását, de az új hatalom szemében a bukott tory kormány egyik legtehetségesebb propagandistája maradt.

Néhány évvel korábban még miniszterek ajtaján kopogtatott, kinevezések ügyében közbenjárt, politikai röpiratokkal befolyásolta a londoni közvéleményt. Most messziről figyelhette, hogyan rendezi át a győztes párt az államgépezetet. A tapasztalat később Lilliputban különös, kicsinyített formában tér vissza, ahol a hatalomból kieső ember egyik napról a másikra ellenséggé válhat, és ahol a tegnapi szolgálatok semmit sem érnek, ha valaki egyszer megtagadja az uralkodó kívánságát.

Swift azonban az első években nem azonnal változott az ír nemzeti ellenállás szószólójává. Inkább visszahúzódott, barátaival levelezett, egyházi feladatait

végezte, és figyelte az angol politikát. A Londonban átélt vereség lassan alakította át azt is, hogyan gondolkodott Írországról. Egyre világosabban látta, hogy az ország gazdasági és politikai függősége nem elméleti kérdés: londoni döntések egész ír iparágakat, kereskedőket és földbirtokosokat tehetnek tönkre úgy, hogy az érintetteknek alig van lehetőségük beleszólni a döntésbe.

1720-ban megjelent Javaslat az ír manufaktúrák általános használatára című írása, amelyben arra biztatta az íreket, hogy lehetőleg hazai termékeket vásároljanak. A gondolat mai szemmel egyszerűnek tűnhetett, de politikai jelentése egyértelmű volt: ha a londoni rendszer gazdasági eszközökkel tartja függőségben Írországot, akkor a fogyasztás is politikai cselekedetté válhat. Swift ettől kezdve egyre kevésbé egyszerűen angol írónak tekintette magát, akit balszerencséje Dublinba száműzött, és egyre inkább olyan embernek, aki egy kívülről irányított ország sérelmeinek hangot adhat.

A nagy fordulat 1724-ben következett be. William Wood angol vaskereskedő szabadalmat kapott arra, hogy nagy mennyiségű rézpénzt verjen Írország számára. Az engedélyt Londonban adták ki, az ír parlamentnek érdemi beleszólása nem volt, és hamar elterjedt az a vélekedés, hogy a gyenge minőségű pénz jelentős

hasznát biztosít Woodnak, miközben kárt okoz az ír gazdaságnak. A vita néhány pénzérme ügyéből gyorsan az ír politikai önrendelkezés jelképévé vált.

Swift ekkor nem dékánként és nem is saját nevén szólalt meg. Megteremtette M. B. Drapiert, a dublini posztókereskedőt, aki egyszerű, józan polgárként magyarázta el honfitársainak, miért kell elutasítaniuk Wood pénzét. A levelek hatása óriási volt. Swift megint ugyanazt a fegyvert használta, amelyet korábban már többször: kitalált egy beszélőt, akinek társadalmi helyzete és hangja alkalmasabb volt az üzenet átadására, mint a valódi szerző személye.

A hatóságok megpróbálták megtalálni a szerzőt. John Harding nyomdászt letartóztatták, háromszáz fontos jutalmat ajánlottak annak, aki bizonyítani tudja, ki áll a Drapier mögött, Dublinban azonban szinte mindenki tudta vagy sejtette az igazságot. A névtelenség itt nem azt jelentette, hogy Swift valóban láthatatlan volt, hanem azt, hogy a hatalomnak bizonyítania kellett volna azt, amit a város amúgy is tudott.

A kampány végül sikeres lett. Wood szabadságát visszavonták, Swift pedig olyan népszerűsége tett szert Írországon, amelyet addig egyetlen írása sem biztosított

neki. A férfi, aki tíz évvel korábban sértetten tért vissza Dublinba, mert úgy érezte, Anglia száműzte, most az ír közvélemény egyik hősévé vált.

A Gulliver szempontjából azonban még fontosabb volt az a tapasztalat, amelyet a Drapier-ügy adott neki. Swift személyesen megtapasztalta, hogyan lehet egy látszólag technikai gazdasági kérdésből az uralom és engedelmesség problémája, hogyan válhat egy pénzérme a politikai hatalom jelképévé, és milyen módszerekkel igyekszik egy távoli központ rákényszeríteni akaratát egy kisebb országra. Amikor később Laputa repülő szigete alatt egy város fellázad az uralkodó ellen, a kép mögött már ott van Dublin emléke is.

1721 körül Swift közben belekezdett egy másik munkába. Eleinte senki sem tudta, mekkorára növekszik majd, és azt sem, milyen címen jelenik meg. A dublini dékán hosszú idő után újra elővette azt az ötletet, amelynek gyökerei talán a bukás előtti londoni hónapokig vezettek vissza: képzeletbeli utazások segítségével kellene megmutatni, milyen különös állat az ember, ha kellő távolságból nézzük.

A vereség tehát nem egyszerűen lezárt egy korszakot Swift életében. A londoni hatalom elvesztése, az ír

politikai küzdelmek és a névtelenségben megvívott Drapier-harc együttesen teremtték meg azt a tapasztalatot, amelyből Gulliver világa kinőhetett. Mire Lemuel Gulliver első hajója kifutott a képzeletbeli tengerre, Swift már tudta, milyen érzés hatalmasnak és tehetetlennek, bennfentesnek és idegennek, győztesnek és száműzöttnek lenni ugyanabban az életben.

II. rész

Hogyan született Gulliver?

5. A Scriblerus Klub elveszett könyve

A Gulliver utazásai keletkezéstörténetének egyik legcsábítóbb magyarázata 1714 tavaszára vezet vissza, amikor Swift még Londonban élt, Anna királynő még életben volt, és néhány íróbarát rendszeresen találkozott, hogy közösen nevelsen koruk tudósain, kritikusain és nagyképű bolondjain. A társaságot később Scriblerus Klubként emlegették. Tagjai között ott találjuk Alexander Pope-ot, John Arbuthnotot, John Gayt, Thomas Parnellt és Swiftet; a körhöz Robert Harley is kapcsolódott.

A klub központi találmánya egy kitalált tudós, Martinus Scriblerus volt. Már a neve is gúny: a latin hangzású tudományosság mögött a firkálásra, a könyvmolyságra és a pedáns értelmiségi világra utaló játék rejtőzött. Martinus olyan ember, aki minden tudományágban jártas akar lenni, de éppen széles körű műveltsége teszi lehetővé, hogy a társaság tagjai rajta keresztül szinte bármit kifigurázzanak, a filológiától az orvostudományon át a jogig.

A terv sokkal nagyobb volt annál, mint ami végül elkészült. Martinus életének, műveinek és

felfedezéseinek emlékiratai egyfajta közös szatirikus enciklopédiává válhattak volna, amelyben a kor intellektuális rögeszméi egyetlen különc ember életrajzában találkoznak. A klub azonban csak néhány hónapig működött igazán intenzíven, mert 1714 nyarán minden megváltozott. Anna királynő halála és a tory kormány bukása szétszórta a társaságot, Swift Dublinba ment, a többiek pedig más munkákba kezdtek.

Martinus Scriblerus mégsem halt meg. A közös ötletek tovább éltek a klub tagjainak műveiben, Pope Dunciadájától John Gay szatíráiig, és később megjelentek maguk a Martinus Scriblerus emlékiratai is. Az utókor ezért természetesen feltette a kérdést: nem Martinus egyik tervezett utazásából lett-e végül Lemuel Gulliver négy útja?

A feltételezés mellett látványos bizonyíték szól. A fennmaradt Scriblerus-anyag egyik fejezete arról tudósít, hogy Martinus 1699-ben útra kelt, vagyis éppen abban az évben, amikor Gulliver első útja is kezdődik. Első útján a pigmeusok maradványait találja meg, második alkalommal az óriások földjére kerül, harmadik útján matematikusok által irányított filozófusországot látogat meg, a negyedikben pedig olyan melankólia fogja el, amely már-már az egész emberi faj megvetéséig vezet.

A párhuzam olyan pontos, hogy első pillantásra szinte eldönti a kérdést. Pigmeusok helyett Lilliput apró emberei, óriások helyett Brobdingnag, matematikus filozófusok helyett Laputa, az emberiségtől megundorodó utazó helyett a Houyhnhnmok között átalakuló Gulliver jelenik meg. Még az utazások sorrendje is megfelel Swift könyvének.

Csak hogy az irodalmi nyomozásban a túlságosan szép bizonyítékokkal érdemes a legóvatosabban bánni. A Scriblerus szövegének ez a része valószínűleg nem 1714-ben született, hanem jóval később, feltehetően 1727 és 1729 között, amikor Gulliver utazásai már megjelent és óriási sikert aratott. Nem azt bizonyítja tehát, hogy Swift Gullivert a Scriblerus-tervből vette át, hanem akár az ellenkező folyamatot is: a Scriblerus későbbi történetébe építhették bele Gulliver már ismert utazásait. A Norton kritikai kiadás ezért joggal figyelmeztet arra, hogy a Gulliver Scriblerus-eredete továbbra is vita tárgya.

A kapcsolat azonban akkor is fontos, ha közvetlen leszármazást nem tudunk bizonyítani. A Scriblerus Klub megmutatta Swiftnek, milyen lehetőségek rejlenek egy teljesen kitalált személy életrajzában. Martinus nem egyszerű álnév volt, hanem önálló figura saját családdal,

tanulmányokkal, szakmai rögeszmékkal és életúttal. Ugyanezt a módszert Swift később sokkal magasabb szinten alkalmazza Gullivernél.

A klub másik öröksége a tudományos és intellektuális tekintély iránti gyanakvás volt. Swift és társai nem a tudást utasították el, hanem azt a pillanatot keresték, amikor a tudás önmaga paródiájává válik. Az a tudós, aki egy egyszerű dolgot száz oldalnyi latin terminológiával magyaráz, az a feltaláló, aki látványosan értelmetlen kísérlethez kér állami támogatást, vagy az a filológus, aki egy betű eltéréséből egész filozófiát épít fel, természetes Scriblerus-szereplő lehetett.

Laputa és a lagadói akadémia később ugyanezt a világot terjeszti ki fantasztikus méretekre. Ott tudósok napfényt próbálnak kivonni az uborkából, ürülekből akarnak eredeti táplálékot előállítani, és olyan építészeti módszereken dolgoznak, amelyek szerint a házat a tetőnél kell kezdeni. A groteszk ötletek mögött azonban mindig felismerhető az a Scriblerus-elv, hogy a legjobb szatíra nem egyszerűen azt mondja valamiről, hogy ostobaság, hanem hagyja, hogy az ostobaság saját komoly nyelvén mutakozzon be.

A klub még egy fontos örökséget hagyott Swiftre: a kollektív játék örömét. Pope, Arbuthnot, Gay és Swift levelezésében gyakran nehéz eldönteni, mikor beszélnek komolyan, mikor folytatnak egy kitalált történetet, és mikor tesznek úgy, mintha egyikük művének szereplője valóban létezne. Ez a baráti közeg ideális laboratóriuma lehetett annak a játéknak, amely 1726-ban odáig jutott, hogy Pope hivatalosan úgy tett: nem tudja, ki írta az egész London által olvasott Gulliver-könyvet.

Nem bizonyíthatjuk tehát, hogy 1714-ben a Scriblerus Klub asztalán már ott feküdt Gulliver utazásai terve. Azt viszont igen, hogy Swift itt gyakorolta azt a gondolkodásmódot, amely nélkül Gullivert nehéz elképzelni: a kitalált szerzőt, a komolyan előadott képtelenséget, a tudományos nyelv paródiáját és azt a baráti összeesküvést, amelyben minden résztvevő úgy tesz, mintha a fikció a valóság része volna. Martinus Scriblerus ezért nem Gulliver bizonyítható apja, inkább közeli rokona, akinek családi vonásai jól felismerhetők Swift későbbi utazójának arcán.

6. Igaz történetek olyan országokról, amelyek nem léteznek

Amikor a mai olvasó kinyitja Gulliver utazásait, tudja, mire számít. Lilliput nem létezik, Brobdingnag sem

található meg a térképen, és aligha akad valaki, aki Laputába szeretne repülőjegyet vásárolni. 1726-ban azonban az olvasási helyzet más volt. A könyvesboltok polcain olyan útleírások sorakoztak, amelyek szerzői ugyanolyan komolysággal beszéltek valóban létező távoli országokról, mint Gulliver a hat hüvelyk magas emberekről.

A XVII. század vége és a XVIII. század eleje az utazási irodalom nagy korszaka volt. Európai kereskedők, tengerészek, katonák, hittérítők és kalandorok egyre távolabbi vidékekről tértek vissza, és beszámolóikat óriási érdeklődés fogadta. Az olvasó olyan országokat ismert meg, amelyeket soha nem láthatott, olyan állatokról hallott, amelyek számára éppolyan fantasztikusnak tűnhettek, mint egy Yahoo, és olyan szokásokról olvasott, amelyek könnyen hihetlenebbnek látszhattak Lilliput tojásvitájánál.

Ezeknek a könyveknek ezért állandó problémájuk volt a hitelesség. Az utazónak el kellett érnie, hogy higgyenek neki. Pontos dátumokat adott meg, felsorolta hajói nevét, leírta az útvonalat, szélességi és hosszúsági fokokat közölt, megmagyarázta az időjárást, a szeleket és az áramlatokat, helyi szavakat jegyzett fel, valamint térképeket és rajzokat mellékelte. Minél különösebb volt a

történet, annál több hétköznapi részlettel kellett körülvenni.

William Dampier Új utazás a világ körül című műve ennek a műfajnak egyik híres példája. Dampier tengerész, kalóz, felfedező és kiváló megfigyelő volt, aki olyan részletességgel írt az általa látott tájakról, növényekről, állatokról és emberekről, amely komoly tudományos értéket is adott könyveinek. Swift ismerte ezt a hagyományt, és a Norton Critical Edition nem véletlenül közöl Dampier-szöveget közvetlenül a Gulliver fontos kontextusai között.

Gulliver ugyanilyen típusú utazónak mutatja magát. Nem költő és nem filozófus, hanem gyakorlatias ember. Sebésznek tanul, Leidenben orvostudományt tanulmányoz, navigációt és matematikát sajátít el, több hajón szolgál, és pontosan megnevezi az indulás időpontját. Első nagy útjára az Antelope fedélzetén indul Bristolból 1699. május 4-én. A hajótörés után nem azt mondja, hogy „valahol egy távoli országban” ért partot, hanem megpróbálja földrajzilag elhelyezni magát.

A részleteknek sajátos altató hatásuk van. Ha valaki megadja a hajó nevét, a kapitány nevét, az indulás napját, a földrajzi szélességet, a szél irányát és azt is,

hány ember halt meg a legénységből, az olvasó hajlamos feltételezni, hogy a következő mondat is ugyanilyen tárgyyszerű lesz. Mire Gulliver közli, hogy felébredve hat hüvelyk magas embereket látott mászkálni a mellkasán, Swift már felépítette a dokumentumszerű hitelesség egész gépezetét.

A módszerben van valami kifejezetten kegyetlen. Swift nem egyszerűen becsapja az olvasót, hanem arra használja az olvasó józan gondolkodását, hogy előkészítse a becsapást. Aki tudja, hogyan néz ki egy hiteles útleírás, annál könnyebben fogadja el néhány pillanatra annak hamis változatát is.

Ebben Daniel Defoe hatását sem lehet megkerülni. A Robinson Crusoe 1719-ben jelent meg, alig néhány évvel azelőtt, hogy Swift dolgozni kezdett Gulliveren. Defoe könyvének első kiadása szintén úgy jelent meg, mintha valódi ember beszámolója lenne, és nem a ma ismert „regény” kategóriájával kínálta magát. Crusoe saját életét meséli el első személyben, aprólékos gazdasági, földrajzi és gyakorlati részletekkel.

Swift több ponton játékba hozza Defoe módszerét. Gulliver életrajzának elején még olyan részletek is megjelennek, amelyek a kutatók szerint ironikusan

Crusoe és Defoe világára utalnak. A két utazó azonban ellenkező irányba halad. Crusoe hosszú elszigeteltsége után képes visszatérni az emberi társadalomba, vagyont és családot talál; Gulliver a negyedik út végére úgy tér haza, hogy felesége és gyermekei közelségét alig tudja elviselni. A Robinson-történetben a civilizáció végül visszafogadja az utazót, Swift könyvében az utazás teszi lehetetlenné, hogy hőse újra civilizált emberként éljen.

De Swift régebbi hagyományokhoz is visszanyúlt. Lukianosz Igaz története már az ókorban az útleírások hazugságainak paródiája volt. Lukianosz nyíltan közli olvasójával, hogy hazudni fog, majd olyan fantasztikus kalandokról számol be, amelyek között még holdutazás is akad. Rabelais groteszk óriásai, különösen Gargantua és Pantagruel világa szintén ott áll Swift testi humorának hátterében.

A Gulliver azonban mindegyik elődjétől tanul valamit, és egyikhez sem válik teljesen hasonlóvá. A könyv egyszerre valódi útleírás paródiája, filozófiai utazás, politikai szatíra, fantasztikus történet és valami olyan prózai forma, amelyet később regénynek nevezünk. J. Paul Hunter szerint éppen az teszi különlegessé, hogy nem egyetlen műfajt parodizál, hanem azt az újfajta első személyű elbeszélést is, amely azt ígéri: az egyén saját

tapasztalatával képes feltárni a világ igazságát.

Ezért fontos, hogy Swift nem nevetségesen pontatlan útleírást írt. Ellenkezőleg: olyan figyelemmel utánozta a műfaj nyelvét, hogy maga a pontosság válik komikussá. Gulliver megadja a jelentéktelen távolságokat, kiszámítja a lilliputiak élelmezési szükségletét, idegen mértékegységeket közöl, és még ott is tárgyyszerű marad, ahol a történet már régen túllépett minden ésszerűségen.

A legjobb hazugság ebben a világban nem az, amely minden részletében fantasztikus. Az a legerősebb, amely kilencvenkilenc hétköznapi igazság közé helyez egyetlen lehetetlenséget, majd ugyanazzal a nyugodt hanggal folytatja tovább. Swiftnek előbb meg kellett tanulnia, hogyan beszélnek az igazmondó utazók, hogy létrehozhasa az irodalom egyik leghíresebb megbízhatatlan világjáróját.

7. Lemuel Gulliver megszületik

A címlapon szereplő név egyszerűnek tűnik: Lemuel Gulliver. Háromszáz év távlatából annyira természetesen kapcsoljuk össze a figurával, hogy ritkán kérdezzük meg, miért éppen ezt a nevet választotta Swift. Pedig már a név is része annak a játéknak, amelyben az olvasó folyton azt próbálja eldönteni, mennyire bízhat abban az

emberben, aki az igazságot ígéri neki.

A Lemuel bibliai név. A Példabeszédek könyvének harmincegyedik fejezete Lemuel király szavait említi, akit anyja tanított a helyes uralkodásra. A kapcsolat nem bizonyítja, hogy Swift tudatosan erre a királyra akart volna utalni, de a név ritkasága miatt a lehetőség felmerül. A Norton jegyzete ugyanakkor más nyelvi játékokra is felhívja a figyelmet: az angol „gull” jelenthet hiszékeny balekot, míg a Gulliver név hangzásában egy makacs, félig ló, félig szamár öszvérre utaló tréfa lehetőségét is felfedezték.

A biztosabb nyom azonban nem a keresztnévben, hanem Gulliver egész életrajzában található. Swift olyan részletes múltat készített hősének, amelyből egy valódi ember pályaképe is összeállhatna. Gulliver Nottinghamshire-ben született, öt fiú közül harmadikként. Tizennégy éves korában Cambridge-be, az Emmanuel College-ba került, majd családja anyagi nehézségei miatt egy londoni sebész mellett lett tanonc. Ezután Leidenben tanult orvostudományt, mert úgy vélte, a tudás hosszú tengeri utakon hasznára válhat.

Mire az első kaland elkezdődik, az olvasó már jóval többet tud Gulliver tanulmányairól és családi

pénzügyeiről, mint amennyire Lilliput megértéséhez szüksége lenne. Éppen ez a fölöslegesség teszi hitelessé a történetet. Aki kitalált mesét ír, rendszerint csak azokat az adatokat közli, amelyekre szüksége van; egy valódi ember önéletrajzában viszont rengeteg olyan részlet marad, amelynek nincs különösebb dramaturgiai funkciója.

Gulliver megházasodik, felesége Mary Burton, egy harisnyakereskedő lánya, aki négyszáz font hozományt visz a házasságba. Londonban próbál orvosi gyakorlatot kialakítani, de üzlete nem megy jól. Ismét tengerre száll, hazatér, újabb állást vállal, majd megint útnak indul. Életét nem valamilyen nagy hivatás, hanem a szakmai kudarcok, a pénzkeresés és egy megmagyarázhatatlan utazási vágy hajtja előre.

Ez különösen fontos különbség a klasszikus hősökhöz képest. Odüsszeusz azért utazik, mert haza akar jutni. A lovagregények hősei kalandot, dicsőséget vagy szerelmet keresnek. Gulliver többnyire azért megy tengerre, mert otthon éppen nem mennek jól a dolgai, és mert valami nyugtalan kíváncsiság újra meg újra útra kényszeríti.

A választott foglalkozás sem véletlen. A hajósebész egyszerre művelt és gyakorlati ember, de nem tartozik a

társadalmi elithez. Ismeri az emberi testet, ezért később különös pontossággal figyelheti a lilliputiak és brobdingnagiak fizikai sajátosságait. Jártas a hajózásban és matematikában, ezért hihetően beszél útvonalokról és földrajzi helyzetekről. Munkája pedig természetesen magyarázza, miért utazik újra és újra a világ távoli részeire.

Swift még Gulliver londoni lakhelyeit is gondosan választotta. Old Jewry, Fetter Lane, majd Wapping jelenik meg az életrajzban. Ezek nem arisztokrata negyedek, hanem kereskedők, kézművesek, tengerészek világához kapcsolódó területek. Gulliver társadalmilag éppen annyira tisztos és középosztálybeli, hogy az olvasó elfogadhassa megbízható tanúnak.

A könyv elé helyezett portré tovább erősítette ezt a benyomást. Lemuel Gulliver nemcsak név és szöveg volt: arca lett. Az első kiadás metszetén ötvennyolc éves férfiként jelenik meg, elegáns öltözkében, neve és redriffi lakhelye feltüntetésével. A XVIII. századi olvasó számára az ilyen portré megszokott hitelesítő eszköz volt életrajzokban és valódi útleírásokban, Swift tehát vizuális bizonyítékot is gyártott egy olyan ember létezésére, aki sohasem élt.

Csak hogy a portré máris problémát okoz. Janine Barchas rámutatott, hogy az ötvennyolc éves életkor nehezen egyeztethető össze Gulliver saját időrendjével. Ha első útja kezdetén, 1699-ben legalább harmincnyolc éves, akkor a könyv feltételezett elbeszélési idején más koradatokkal kell számolnunk. A kép és a szöveg tehát nem tökéletesen illeszkedik egymáshoz, pedig mindkettő ugyanazt állítja: valódi ember dokumentumaival van dolgunk.

Talán éppen ez teszi különösen Swiftivé a helyzetet. A hitelesség jelei olyan sűrűn halmozódnak, hogy végül egymást kezdik cáfolni. Minél alaposabban próbáljuk bebizonyítani Lemuel Gulliver létezését, annál több apró repedést találunk a gondosan felépített életrajzon.

Még érdekesebb, hogy Gulliver neve magában a négy utazás főszövegében alig kap hangsúlyt. A név elsősorban a címlapon, a portré alatt és a könyvet körülvevő paratextusban válik fontossá. Mintha a történet megírása után kellett volna egy testet, arcot és polgári személyazonosságot építeni az elbeszélő köré.

Swift nem egyszerűen hőst alkotott. Olyan embert hozott létre, aki dokumentumokkal igazolhatta volna saját létezését, ha valaki 1726-ban kopogtatni kezd

Redriff házainak ajtaján. Gullivernek családja, végzettsége, szakmája, lakcíme és arcképe volt; egyetlen apróság hiányzott csak ebből a meggyőző életrajzból, mégpedig maga az ember.

8. Négy út, rossz sorrendben

Egy könyv keletkezését hajlamosak vagyunk úgy elképzelni, ahogyan olvassuk: a szerző megírja az első fejezetet, aztán a másodikat, majd fokozatosan eljut a befejezéshez. Gulliver utazásai esetében ez a kép félrevezető. A kutatás szerint Swift ugyan Lilliputtal és Brobdingnaggal kezdett, de a negyedik út, a Houyhnhnmok története már elkészült, amikor a ma harmadikként olvasott Laputa-részt még nem fejezte be.

A kronológiai adatok nem minden ponton teljesen biztosak, mert az eredeti kéziratok nem maradtak fenn. A Norton kiadás időrendje szerint Swift 1721-ben kezdett dolgozni a könyvön. A következő években a munka szakaszosan haladt, miközben ír politikai röpiratokkal, egyházi ügyekkel és magánéleti válságokkal is foglalkozott. 1725-ben azonban leveleiben már egy négy részből álló utazás javításáról és másolásáról beszélt.

Az első két rész rendje nem okoz különösebb meglepetést. Először Gulliver lesz óriás a miniatűr

Lilliputban, majd Swift megfordítja a helyzetet, és hősét egy olyan országba küldi, ahol ő maga apró játékszernek látszik. A két utazás egymás tükre: ami Lilliputban hatalom, Brobdingnagban kiszolgáltatottság; ami távolról elegáns emberi test, közélről visszataszító bőrfelület, szőr és pórus.

A negyedik rész viszont már egészen más hangon szól. Gulliver a Houyhnhnmok országában nem egyszerűen új politikai rendszert talál, hanem saját fajával szembesül. A Yahoo nevű lények emberhez hasonlítanak, de állatiasak, mocskosak, erőszakosak és kapzsik. Velük szemben állnak az értelmes lovak, akik racionális társadalmat működtetnek, és Gulliver szemében fokozatosan erkölcsi felsőbbrendűvé válnak.

Az utazás végére a főhős már nem ugyanaz az ember, aki Lilliput partján felébredt. Amikor visszatér Angliába, saját családtagjait is Yahoo-szerű lényeknek látja, szagukat alig bírja elviselni, és inkább lovakkal tölti idejét. Az első részek politikai komédiája itt pszichológiai és filozófiai válsággá változik.

Éppen ezért különösen érdekes, hogy Swift ezután tért vissza ahhoz az anyaghoz, amelyből a harmadik rész lett. Laputa, Balnibarbi, Glubbdubdrib, Luggnagg és Japán

utazása lazábban kapcsolódó epizódokból áll. Repülő sziget, matematikusok, fantasztikus tudományos kísérletek, történelmi halottak megidézése és halhatatlan, de örökké öregedő emberek követik egymást. Irvin Ehrenpreis szerint Swift utoljára ezt a részt írta, ami részben magyarázhatja, miért érződik szerkezetileg eltérőnek az első két és a negyedik úttól.

A keletkezési sorrend fontos figyelmeztetés azoknak, akik Gulliver személyiségének teljesen egyenes fejlődési vonalát szeretnék rekonstruálni. Az olvasott könyvben Gulliver fokozatosan távolodik az emberiségtől: Lilliputban még büszke angol, Brobdingnagban kénytelen meghallgatni hazája kegyetlen kritikáját, Laputában egyre több emberi ostobaságot lát, majd a Houyhnhnmok között végleg meghasonlik. Ez az ív rendkívül meggyőző, de nem biztos, hogy Swift pontosan ebben a sorrendben találta ki.

A harmadik rész késői beillesztése ugyanakkor azt mutatja, hogy Swift nem egyszerűen egymás mellé rakott négy kalandot. Szerkesztette és tudatosan rendezte őket. Gullivernek úgy kellett elindulnia a kíváncsi, kissé önelégült angol középosztálybeli ember helyzetéből, hogy a negyedik utazás végére saját emberi identitása is összeomolhasson.

A Scriblerus-anyag későbbi összefoglalója érdekes módon éppen ezt az ívet fogalmazza meg. Martinus elsőként pigmeusokat, másodikként óriásokat, harmadikként matematikus filozófusokat talál, a negyedik út során pedig melankóliája az emberi faj megvetéséig jut. Ez nem bizonyítja, hogy Swift eredetileg is így tervezte Gullivert, de azt jól mutatja, hogy a megjelent könyv négy része már kortársai számára is összetartozó fejlődéstörténetnek látszott.

1725 őszére az utak lényegében összeálltak. Swift barátaival levelezett róluk, javította a kéziratot, és arról tréfálkozott, hogy olyan nyomdászra lesz szüksége, aki vállalja a büntetés kockázatát. A legveszélyesebb lépés azonban még hátravolt: a történetet papírról nyomtatott könyvvé kellett változtatni, miközben a szerzőnek lehetőleg továbbra sem volt szabad látszania.

Gulliver tehát ekkor már létezett, de még csak szűk baráti kör ismerte. Hamarosan London egész könyvpiaca róla fog beszélni, előtte azonban meg kell fejtenünk, mit láthattak Swift kortársai azokban az országokban, amelyek ma egyszerűen a fantázia klasszikus helyszíneinek tűnnek. Lilliput ugyanis sohasem volt pusztán apró emberek országa: aki 1726 őszén olvasta, annak a londoni udvar, a parlament, a vallási harcok és a

nemrég még nagyon is valós háborúk árnyai mozogtak a hat hüvelyk magas szereplők mögött.

HÁTTÉRGYÁR

III. rész

Gulliver valódi országai

9. Lilliput: tizenkétszer kisebb Anglia

Amikor Gulliver 1699. november 5-én egy hajótörés után partra vetődik, még fogalma sincs arról, hol jár. Annyira kimerült, hogy lefekszik a fűbe, és saját számítása szerint több mint kilenc órán át alszik. Ébredéskor nem tud felkelni: karját és lábát vékony kötelek rögzítik a földhöz, még hosszú hajszálait is lekötözték. Aztán valami mozogni kezd a bal lábán, végighalad a mellkasán, és megáll az álla közelében. Gulliver lefelé fordítja a szemét, amennyire helyzete engedi, és meglát egy hat hüvelyk magas emberi lényt íjjal, nyíllal és tegezzel.

A jelenet olyan erővel égett bele az európai kultúrába, hogy évszázadok alatt szinte teljesen elszakadt eredeti jelentésétől. Lilliput ma elsősorban a kicsinység szinonimája. A képzőművészet, a film, a gyermekirodalom és a reklám újra meg újra felhasználta a földhöz kötözött Gulliver alakját, miközben a jelenet politikai élet könnyű elfelejteni. Swift azonban nem sokáig engedi, hogy olvasója egyszerű tündérországgként nézze a miniatűr birodalmat.

Gulliver óriás Lilliputban, de különös módon ettől még nem válik szabaddá. Elméletileg egyetlen mozdulattal szétverhetné az egész lilliputi hadsereget, a gyakorlatban azonban elfogadja fogvatartói szabályait. Hagyja, hogy átkutassák a zsebeit, átadja kardját és pisztolyait, engedélyért folyamodik, és végül esküt tesz az uralkodó által megszabott feltételekre. A méret és a hatalom nem ugyanaz: ez az első nagy lecke, amelyet Swift ebben a világban megmutat.

A lilliputi udvar hamarosan még ismerősebbé válik. A magas állásokra pályázó embereknek vékony kötélnek kell táncolniuk. Aki a legmagasabbra ugrik anélkül, hogy lezuhanna, megkaphatja a kívánt hivatalt. A már hivatalban lévő minisztereket időnként ugyancsak felszólítják, mutassák meg, nem veszítették-e el ügyességüket. A kincstárnok, Flimnap különösen tehetséges: Gulliver szerint legalább egy hüvelykkel magasabbra tud ugrani minden vetélytársánál.

A XVIII. századi olvasónak nem kellett külön magyarázni, miért vicces a jelenet. Az udvari előmenetelhez rugalmasság kellett, az uralkodói kegy megszerzéséhez alkalmazkodni kellett a hatalom pillanatnyi igényeihez, a miniszteri pozíció pedig bármikor elveszhetett. Swift szó szerint láthatóvá teszi az

udvari karrier mechanizmusát. Az ember azért kap állást, mert ügyesen táncol.

Flimnapot hagyományosan Robert Walpole-lal azonosították. A kapcsolat kézenfekvő: Walpole a whig rendszer meghatározó politikusa volt, akit Swift mélyen ellenszenvesnek tartott, és akinek politikai ügyességét még ellenfelei is elismerték. Csakhogy a modern Swift-kutatás óvatosabb annál, mint hogy valamennyi lilliputi alak mögött egyetlen hús-vér politikust keressen.

J. A. Downie fontos megkülönböztetést tesz. Szerinte Swift módszerét pontosabb „párhuzamos történelemnek” nevezni, mint szigorú allegóriának. Lilliput császára például nem egyszerűen I. György miniatűr másolata. Bizonyos vonások az angol királyra terelik az olvasó gondolatait, mások nem illenek rá. Swiftnek erre nincs is szüksége. Nem titkos kulcsregényt ír, amelyben minden lilliputi névhez hozzárendelhető egy londoni név; olyan helyzeteket teremt, amelyek arra kényszerítik kortársát, hogy összehasonlítsa a fantasztikus birodalmat saját országával.

Ez a módszer különösen jól működik a cipősarkak történetében. Lilliput két nagy politikai pártja között kibékíthetetlen ellenségeskedés dúl. Az egyik hívei

magas sarkú, a másikéi alacsony sarkú cipőt viselnek. A magas sarkúak számbeli többségben vannak, a hatalmat azonban az alacsony sarkúak birtokolják, mert a császár csak közülük nevez ki embereket az állami tisztségekbe. A trónörökös helyzete bizonytalanabb: egyik sarka kissé magasabb a másiknál, ezért járás közben biceg.

A kortárs angol olvasó könnyen felismerhette a Toryk és a Whigek párharcát. A „magas” és „alacsony” ráadásul egyházi-politikai jelentést is hordozott, hiszen a Toryk inkább a High Church, a Whigek a Low Church irányához kötődtek. I. György 1714 után egyértelműen a Whigekre támaszkodott, miközben fia, a későbbi II. György politikai rokonszenve egy ideig kevésbé látszott egyértelműnek.

Swiftnek azonban nem egyszerűen az a mondanivalója, hogy a Whigek rosszak, a Toryk pedig jók. A magas és alacsony sarok azért hatásos, mert kívülről nézve mindkét párt megkülönböztető jegye nevetségesen jelentéktelen. A politikai táborok számára azonban életbevágó identitás kérdése lesz belőle. A lilliputiak annyira gyűlölik a másik pártot, hogy nem esznek, nem isznak és lehetőleg nem is beszélnek egymással. Swift a politikai polarizáció logikáját kisebbíti le, nem csupán egyetlen pártot.

Ennél is híresebb a tojások története. Lilliput és a szomszédos Blefuscu hosszú és véres háborút vív egymással. A konfliktus eredete nevetségesen egyszerű. Ősidők óta mindenki a tojás nagyobbik végén törte fel a héjat, mígnem az uralkodó nagyapja gyermekként megvágta az ujját. Apja erre rendeletben írta elő, hogy ezentúl kizárólag a kisebbik végén szabad feltörni a tojást.

Sokan megtagadták az engedelmességet. Gulliver elbeszélése szerint hat felkelés tört ki, egy császár életét, egy másik trónját vesztette, és ezrek inkább meghaltak, mint hogy megváltoztassák tojásfeltörési szokásukat. A nagyvégiek Blefuscuba menekültek, az ottani uralkodók pedig támogatták őket. A teológiai vita természetesen szent szöveget is kapott: az egyik hittétel szerint a tojást a „kényelmes végén” kell feltörni, csak arról nincs megegyezés, melyik ez a vég.

A párhuzam egyszerre több történelmi konfliktust sűrít össze. A katolikusok és protestánsok évszázados küzdelme, az angol vallási törvények, a Stuartok ügye, az 1688-as forradalom, a Franciaországba menekülő jakobiták és az 1715-ös felkelés mind felismerhető benne. Blefuscu nyilvánvalóan Franciaország felé mutat, de megint nem tökéletes térképmásolatról van szó. Swift

olyan modellt alkot, amelyben a vallási és politikai háborúk abszurditása egyetlen reggelizési szokásban válik láthatóvá.

A tréfa mögött azonban nem rejlik egyszerű vallási közömbösség. Swift anglikán pap volt, és több hittételt, valamint egyházi intézményt nagyon is komolyan vett. Éppen ezért fontos a szatíra pontossága. Nem azt állítja, hogy minden vallási különbség ugyanolyan értelmetlen, mint egy tojás két vége, hanem azt mutatja meg, hogyan válhat egy eredetileg korlátozott kérdés politikai identitássá, majd hatalmi eszközzé, végül olyan konfliktussá, amelynek fenntartása fontosabb lesz, mint az eredeti vita tárgya.

A lilliputi császár sem csak mulatságos figura. Amikor Gulliver segítségével megszerzi Blefuscu flottáját, az uralkodó tovább akar menni. Terve szerint az egész szomszédos birodalmat tartománnyá változtatná, helytartóval kormányozná, a nagyvégi menekülteket pedig arra kényszerítené, hogy a tojást a kisebbik végén törjék fel. Gulliver ekkor először szembeszáll vele: kijelenti, hogy nem akar egy szabad és bátor nép leigázásának eszközévé válni.

Ez a pillanat megváltoztatja helyzetét az udvarban. A birodalmat megmentő óriás már nem feltétlenül hasznos, mert hatalma van, de nem engedelmeskedik feltétel nélkül. Az uralkodó szemében az ilyen szövetséges veszélyesebb lehet a gyenge ellenségénél. Gulliver hamarosan megtapasztalja, milyen rövid az út az udvari kegytől a felségárulás vádjáig.

Swift ebben saját politikai emlékeit is felhasználhatta. Az utrechti békét megkötő tory vezetőket a Whigek később azzal vádolták, hogy az ország érdekeit elárulták és kapcsolatot tartottak az ellenséggel. Bolingbroke Franciaországba menekült, mások ellen eljárás indult. Gulliver Blefuscula való távozása ezért kortárs politikai emlékeket is felidézhetett, miközben a történet önmagában is tökéletesen működik.

Az egyik legkegyetlenebb jelenetben Gulliver titokban megtudja, milyen büntetést készítenek elő számára. Egyes miniszterek halálát követelik, mások „enyhébb” megoldást javasolnak: vakítsák meg, majd fokozatosan csökkentsék az élelmiszeradagját, amíg el nem pusztul. Gulliver ironikusan megjegyzi, hogy tapasztalatlanságában nem tudta eléggé értékelni az uralkodók és miniszterek kegyességét; ha jobban ismerte volna az udvari világot, bizonyára örömmel fogadta volna

ezt a szelíd büntetést.

Itt válik világossá, miért félrevezető Lilliputot egyszerű gyerekmeseként olvasni. A kicsiny emberek látványa mulatságos, de viselkedésük nem ártatlan. Hiúságuk, kegyetlenségük, pártgyűlöletük és hatalomvágyuk pontosan akkora, mint a normális méretű embereké. Swift mindössze a testüket zsugorította össze, hogy erkölcsi arányaik feltűnőbbé váljanak.

A legfontosabb szereplő azonban talán maga Gulliver. Az óriás újra és újra komolyan veszi a lilliputi címeket, ceremóniákat és rangokat. Büszke rá, hogy Nardac lett, sértésként kezeli ellenségei udvari intrikáit, és tisztelettel beszél a hat hüvelyk magas császár fenségéről. Ha csak a lilliputiakon nevetünk, könnyen elszalasztjuk Swift egyik legjobb tréfáját: Gulliver éppúgy része a nevetséges világnak, mint azok, akiket leír.

Lilliput ezért nem Anglia egyszerű kicsinyített mása. Inkább olyan tükör, amelyből Swift eltávolította a megszokás zavaró részleteit. A pártpolitikus továbbra is pártpolitikus, az udvaronc udvaronc, az uralkodó uralkodó, de valamennyien olyan aprók lettek, hogy tekintélyük külső díszletei nevetségessé válnak. A hatalom mechanizmusa viszont sértetlen marad, és

éppen ettől válik a mese háromszáz év után is kellemetlenül ismerőssé.

10. Ki volt Flimnap?

A Gulliver utazásai első olvasói aligha tudták megállni, hogy ne keressenek valódi személyeket Lilliput miniatűr udvarában. Swift olyan korszakban írt, amikor a politikai szatíra egyik kedvelt szórakozása éppen a megfejtés volt. Az olvasó azt kérdezte: kit jelent ez a név, melyik minisztert gúnyolja az a jelenet, melyik valódi botrány rejtőzik a fantasztikus történet mögött? A kiadók néha külön „kulcsokat” is megjelentettek, amelyek segítették vagy legalábbis állítólag segítették az olvasókat az azonosításban.

Flimnap esetében a megfejtés szinte azonnal adódott: Robert Walpole. A lilliputi kincstárnok a legügyesebb kötéltáncos, a királyi kegy egyik legfontosabb birtokosa, olyan politikus, aki veszélyes helyzetekből is talpra tud állni. Walpole 1721-től az angol kormányzat meghatározó személyisége volt, és bár a „miniszterelnök” cím még nem létezett mai értelmében, az utókor rendszerint őt tekinti Nagy-Britannia első tényleges miniszterelnökének.

Swift politikai ellenszenve Walpole iránt nem szorul bizonyításra. A húszas években az a whig rendszer testesült meg benne, amelyből Swift és tory barátai kiszorultak. Walpole különösen ügyesen használta a királyi kegyet, a parlamenti kapcsolatokat, a pozíciókat és más patronázs eszközöket politikai többségének fenntartására. Ellenfelei számára ezért maga volt az udvari ügyeskedő megtestesítője.

A kötél tánc így nagyon könnyen olvasható Walpole karikatúrájaként. A probléma csak az, hogy ha túl komolyan vesszük ezt a megfejtést, Swift szatírája kisebb lesz, mint amilyen valójában.

A lilliputi rendszerben ugyanis nem egyetlen korrump kincstárnok táncol. A hivatalra pályázók mind ugyanazt teszik, a miniszterek pedig időről időre ismét bizonyítani kötelesek ügyességüket. Flimnap azért érdekes, mert ő a rendszer legsikeresebb terméke. Ha Walpole holnap eltűnne, a kötélmegmaradna, és valaki más kezdene rajta ugrálni.

Swift saját londoni tapasztalatai különösen alkalmassá tették ennek felismerésére. Ismerte a patronázsrendszert belülről. Maga is közbenjárt állásokért, kinevezésekért és egyházi pozíciókért, és maga is remélt jutalmat politikai

szolgálataiért. Nem kívülálló moralista volt tehát, aki olyan játékot gúnyolt, amelyben sohasem vett részt. Éppen attól hiteles a satíra, hogy tudta, milyen gyorsan alkalmazkodik az ember az udvari logikához, ha saját előmenetele függ tőle.

A modern kutatók ezért óvatosan kezelik a szereplők egy-egy történelmi alakhoz kötését. Downie szerint Swift nem következetes allegóriát épít, hanem párhuzamokat kínál. Ez fontos különbség. Ha Flimnap minden részletében Walpole volna, minden olyan vonását meg kellene tudnunk feleltetni a valódi politikus életének. Erre nincs szükség. Elég, hogy a kötél tánc Walpole politikai ügyességére emlékeztet, miközben általában is kineveti az udvari előmenetel természetét.

Ugyanez igaz Lilliput császárára. Leírásában találunk I. Györgyre mutató részleteket. Az uralkodó alacsony sarkú cipőt visel, vagyis a whig rendszerhez kötődik, és Swift ironikusan még egy „osztrák ajkat” is tulajdonít neki, jóllehet I. György sem osztrák, sem Habsburg nem volt. A homályos utalás éppen megfelelő: eléggé hasonlít ahhoz, hogy a kortárs elmosolyodjon, de nem annyira, hogy egy bíróság számára egyszerűen bizonyítható sértés legyen.

A szatirikus író számára ez különösen értékes technika volt. A XVIII. századi rágalmazási és felségsértési szabályok mellett veszélyes lehetett konkrétan megnevezni az uralkodót vagy egy nagyhatalmú minisztert. Egy hat hüvelykes császár és egy kötélháncs kincstárnok azonban elvileg Lilliput ügye volt. Ha valaki mégis felismerni vélte bennük az angol politikusokat, a szerző mindig visszakérdezhetett volna: miért gondolta rájuk?

A játék már a megjelenés után elkezdődött. Edmund Curll, a kor hírhedt könyvkereskedője gyorsan kiadott egy magyarázó írást, amely konkrét személyeket és eseményeket keresett Gulliver fantasztikus világában. Az efféle megfejtések egyszerre növelték a könyv botrányértékét és torzították Swift módszerét, mert azt sugallták, hogy minden részlethez egyetlen politikai kulcs tartozik.

Pedig már Flimnap feleségének története is mutatja, milyen bizonytalan a terep. Gullivert azzal vádolják, hogy a kincstárnok felesége titkos látogatásokat tesz nála, amit az utazó felháborodottan cáfol. A kortársak természetesen rögtön valós udvari szerelmi botrányokat kerestek mögötte, de a jelenet komikuma nem függ attól, sikerül-e megtalálni az eredeti hölgyet. Az igazi tréfa

Gulliver komolysága: az óriás olyan részletességgel védi becsületét egy hat hüvelyk magas asszonnyal folytatott állítólagos viszonyal szemben, mintha Anglia legnagyobb társasági botrányának főszereplője volna.

A méret újra értelmezési eszközzé válik. Swift nem azt mondja olvasójának, hogy az udvari botrányok jelentéktelenek. Megmutatja őket olyan méretben, amelyben jelentéktelenségük fizikailag is látható. Gulliver mégsem veszi észre ezt, mert számára a társadalmi rang fontosabb, mint a testméret. Amint bekerül az udvari rendszerbe, azonnal elfogadja annak értékrendjét.

Ezért a „Ki volt Flimnap?” kérdésre két választ kell adnunk. A történeti nyomozó azt mondhatja: nagy valószínűséggel Walpole alakja is ott van benne. Az irodalmi nyomozónak azonban hozzá kell tennie, hogy Flimnap több Walpole-nál. Ő minden olyan politikus alakja, akinek hatalma abból fakad, hogy jobban tud alkalmazkodni a rendszerhez, mint vetélytársai.

Swift satírájának tartóssága éppen ebből ered. Ha Lilliput csupán az 1726-os londoni kormány szereplőinek titkosított névsora volna, a könyv ma elsősorban történészek rejtvénye lenne. Ehelyett az egykor

felismerhető személyes célpontok fölött megmaradt egy általánosabb politikai világ, amelyben a hivatalért táncolnak, az elvek cipősarok-magasságokká változnak, a politikai ellenféllel pedig még egy asztalhoz sem szívesen ülnek le.

A kortárs olvasó tehát jogosan kereshette Walpole-t Flimnap mögött, de tévedett volna, ha a megtalálásával befejezettnek tekinti a nyomozást. Swift valódi célpontja nem egyetlen ember volt, hanem az a hatalmi gépezet, amely újra és újra kitermeli saját Flimnapjait, és amelyben a legjobb kötél-táncos könnyen fontosabb emberré válhat annál, aki egyszerűen csak józanul áll a földön.

11. Az óriások országa - amikor Anglia kerül mikroszkóp alá

Swift az első utazás után egyetlen mozdulattal megfordítja a távcsövet. Lilliputban Gulliver tizenkétszer nagyobb volt a helybelieknél, Brobdingnagban körülbelül ugyanilyen arányban kisebb náluk. A változás matematikailag egyszerű, erkölcsileg azonban sokkal súlyosabb következményekkel jár. Az az ember, aki néhány fejezettel korábban egy egész ellenséges flottát húzott maga után, most egy gazda kezében fér el.

Gullivernek eleinte nehéz elfogadnia új helyzetét. Lilliputban természetesnek érezte saját fölényét. Kegyes lehetett, mert volt hatalma kegyesnek lenni. Ha akarta, felemelt valakit a tenyerére; ha akarta, egyetlen lépéssel átlépte a városfalat. Brobdingnagban viszont azzal szembesül, milyen érzés tárgynak lenni mások számára.

A paraszt, aki megtalálja, hamar felismeri üzleti értékét. Gullivert vásárokon mutogatják, ahol pénzért kell előadnia magát. A parányi embernek meghatározott számú produkciót kell teljesítenie, miközben nézők bámulják, piszkálják és kérdésekkel ostromolják. A szerepek tökéletesen felcserélődtek: Lilliputban az egész ország Gullivert bámulta, de ő volt a legerősebb; Brobdingnagban ugyanez a kíváncsiság megalázássá válik, mert már nincs fölénye.

Glumdalclitch, a gazda kislánya gondoskodik róla, és fokozatosan valódi szeretet alakul ki közöttük. Gulliver azonban még a királyi udvarba kerülve sem lesz egyenrangú ember. A királyné megvásárolja, külön kis házat készíttet számára, és udvari különlegességgént kezeli. Életkörülményei javulnak, társadalmi helyzete viszont továbbra is egy intelligens játékszeréhez hasonlít.

A méretváltozás Swift számára mindenekelőtt nézőpontváltás. Az emberi test, amely normális távolságból szép lehet, Gulliver számára most rettenetesen nagy közelképben jelenik meg. Látja a bőr egyenetlenségeit, a pórusokat, a szőrszálakat, érzi a test szagát. Az óriásasszonyok szépségében képtelen gyönyörködni, mert olyan közel kerül hozzájuk, ahonnan a hagyományos esztétikai illúzió megszűnik.

Swift itt ismét egyszerű fizikai trükkel teszi bizonytalanná az emberi önbecsülést. Nincs abszolút nagy és kicsi. Lilliputban Gulliver szinte isteni lénynek látszott, Brobdingnagban jelentéktelen rovarnak tűnhet. Ugyanaz a test egyik nézőpontból fenséges, a másiktól groteszk. Sir Walter Scott később éppen ezt tartotta a második utazás egyik nagy találmányának: Swift következetesen végigviszi a viszonylagos méretből adódó következményeket.

A legfontosabb fordulat azonban akkor következik be, amikor Brobdingnag királya rájön, hogy apró vendége nem pusztán beszélő játék, hanem művelt ember. Hosszú beszélgetéseket kezd vele Európáról és különösen Angliáról. Gulliver számára elérkezett a lehetőség, hogy hazája nagyságát bemutassa egy idegen uralkodónak.

Büszkén beszél az angol alkotmányról, parlamentről, igazságszolgáltatásról, pénzügyekről és háborúkról. Az olvasó azonban lassan kényelmetlen helyzetbe kerül. Amit Gulliver a civilizáció dicsőségeként ad elő, a király kérdései nyomán egyre kevésbé tűnik dicsőségesnek.

Hogyan választják a parlament tagjait? Mi biztosítja, hogy a képviselő valóban a közérdeket szolgálja? Mitől lesz valaki főnemes? Miért van szükség állandó hadseregre? Miért adósodik el az állam? Hogyan fordulhat elő, hogy bírák és ügyvédek egy egyszerű ügyet éveken át képesek húzni? Miért vezetnek az európai országok állandóan háborúkat?

Gulliver mindenre válaszolni próbál, de maga a válasz válik vádirattá. A király végül arra jut, hogy az angol intézmények eredetében talán volt valami elfogadható, de a korrupció eltorzította őket. Híres ítélete szerint Gulliver története alapján honfitársainak nagy része a természet által a föld felszínére bocsátott „legveszedelmesebb kis undok férgek” közé tartozik.

Az irónia kegyetlen. Gulliver Lilliputban óriásként nézett le a kicsiny emberekre, most pedig egy valódi óriás nevezi az egész európai civilizációt apró és visszataszító férgek világának. A méret morális

metaforává változik.

Még világosabbá válik a különbség, amikor Gulliver felajánlja a királynak a puskapor titkát. Nagylelkű gesztusnak szánja. Elmagyarázza, hogy kis mennyiségű por segítségével hatalmas robbanást lehet előidézni, városokat, erődöket és emberi tömegeket lehet elpusztítani. Úgy érzi, ilyen találmánnyal a brobdingnagi uralkodó legyőzhetné ellenségeit, és korlátlan hatalomhoz juthatna. A király megdöbben.

Nem hálás a titokért, hanem elborzad attól az embertől, aki ilyen eszközt találhatott fel, és attól a társadalomtól, amely használja. Megtiltja Gullivernek, hogy még egyszer beszéljen róla. Gulliver viszont magában sajnálkozik az uralkodó „szűk látókörén”, mert szerinte a király visszautasította a hatalom növelésének csodálatos lehetőségét.

Ezen a ponton az olvasó és Gulliver közötti távolság megnő. Irvin Ehrenpreis szerint Swift a második utazásban időlegesen megbízhatatlan elbeszélővé változtatja hőst: Gulliver továbbra is saját józanságáról és hazafiságáról van meggyőződve, miközben az olvasó egyre könnyebben ért egyet a királlyal.

A helyzet azonban ennél bonyolultabb. Ha teljesen a brobdingnagi király oldalára állunk, nem egyszerűen Gullivert ítéljük el. Mi is abból a civilizációból érkezünk, amelyet az óriás vizsgál. Nekünk is természetes a puska, a hadsereg, az államadósság, a politikai pártharc és az a gondolat, hogy a technikai fölény hatalmat jelent. Swift először megengedi, hogy nevessünk Gulliveren, majd lassan rávezet arra, hogy ugyanaz a nevetés minket is érint.

Brobdingnag ezért nem egyszerű utópia. A király bölcs és emberséges, törvényeik egyszerűbbek, háborúik kevésbé központi szerepűek, de Swift nem dolgozza ki részletesen egy tökéletes társadalom rendszerét. Inkább külső nézőpontot teremt, ahonnan Európa megszokott intézményei idegenné és magyarázatra szorulóvá válnak.

Ez a különbség Lilliputhoz képest. Az első utazásban Swift apróra zsugorítja a politikai világot, hogy nevetségessé tegye. A másodikban magát Gullivert zsugorítja össze, és vele együtt azt az önbizalmat is, amellyel az európai ember saját civilizációját a világ természetes mércéjének tekinti.

A folyamat Gulliver személyiségén is nyomot hagy. Az óriások között töltött idő után nehezen viseli saját

méretét. Amikor újra normális emberekkel találkozik, azok aprónak látszanak számára, ő maga pedig ösztönösen úgy beszél velük, mintha még mindig óriások között élne. Dennis Todd értelmezése szerint Brobdingnagban kezdődik az önutálatnak az a folyamata, amely a negyedik utazásban teljesedik ki. Gulliver már itt megtanulja kívülről látni saját testét és fajtáját, és ez a látvány egyáltalán nem tetszik neki.

Swift azonban még nem engedi el az olvasót az emberiség teljes elítéléséhez. A második utazás után Gulliver ismét hazatér, és ismét útra kel. Még mindig kíváncsi a világra, még mindig büszke műveltségére, és még mindig hiszi, hogy képes józan megfigyelőként leírni mindent, amit lát.

A következő országban már nem elsősorban az emberi test mérete változik meg. Ott az emberi értelem nő akkorára, hogy végül elveszíti kapcsolatát a valósággal.

12. Laputa - a tudomány, amely elfelejtette a világot

Gulliver harmadik utazása nem úgy kezdődik, mint az első kettő. Nincs egyetlen világos alapötlet, amely azonnal meghatározná az egész részt. Lilliputban minden kicsi, Brobdingnagban minden nagy. A harmadik utazás

viszont szigetek, városok, különös társadalmak és egymást követő szatirikus ötletek sorozata. Már a könyv keletkezéstörténetéből tudjuk, hogy Swift ezt a részt dolgozta ki legkésőbb, és laza szerkezete részben ebből is érthető. Első állomása mégis az egész könyv egyik legemlékezetesebb találmánya: a levegőben lebegő Laputa.

A sziget lakói matematikával és zenével foglalkoznak. Gondolataik annyira elvont kérdések körül forognak, hogy sokszor képtelenek figyelni a közvetlen környezetükre. Előkelő emberek mellett külön szolgák járnak, akik egy felfújt hólyaggal időnként megütik uruk száját vagy fülét, hogy figyelmeztessék: most beszélnie kell, illetve oda kell figyelnie arra, amit valaki más mond.

Swift képe első pillantásra durva tudósparódiának tűnik. A laputaiak kiváló matematikusok, de ruháik rosszul szabottak, házaik kényelmetlenek, és gyakorlati életükben szinte használhatatlanok. Fejük mindig valamilyen égitest, számítás vagy zenei arány felé fordul. A tudás olyan magasra emelte őket, hogy szó szerint elszakadtak a földtől.

Ebből könnyű lenne azt a következtetést levonni, hogy Swift tudományellenes volt. A helyzet azonban

bonyolultabb. A XVII. század végének és a XVIII. század elejének természettudományos forradalma valóban céltáblája lehetett azoknak, akik a régi humanista műveltséget védték az új kísérleti módszerekkel szemben, Swift azonban nem egyszerűen azért nevet a tudósokon, mert új ismereteket keresnek. A támadás inkább akkor válik élessé, amikor az elmélet elveszíti kapcsolatát az emberi szükségletekkel, vagy amikor a „fejlesztés” önmagában válik céllá.

Ez különösen világossá válik, amikor Gulliver elhagyja a repülő szigetet és Balnibarbiba érkezik. Az ország nagy részén szegénységet, rosszul művelt földeket és omladozó házakat lát. Aztán egy olyan birtokra kerül, ahol minden rendezett, termékeny és szép. A tulajdonos, Lord Munodi azonban szégyenkezve magyarázza el, hogy honfitársai maradinak és ostobának tartják, mert még mindig a régi módszerekkel gazdálkodik.

Negyven évvel korábban néhány ember Laputába utazott, ahol egy kevés matematikát tanult, majd nagy lelkesedéssel tért haza. Úgy döntöttek, mindent új alapokra helyeznek: a mezőgazdaságot, az építészetet, a mesterségeket, a nyelvet és a tudományt. Királyi engedéllyel létrehozták a lagadói feltalálók akadémiáját, és az új módszerek gyorsan elterjedtek az országban.

Az eredmény nem fejlődés, hanem pusztulás lett. A régi gazdaságok tönkrementek, az új eljárások nem működtek, de a reformerek továbbra is újabb reformokat követeltek. Munodi birtoka azért virágzik, mert tulajdonosa nem hajlandó alkalmazni azokat a modern módszereket, amelyeket mindenki más haladónak tekint. Éppen sikere miatt számít elmaradottnak.

Swift itt olyan jelenséget gúnyol, amelyet korában „projecting”-nek neveztek. A „projektor” eredetileg olyan ember lehetett, aki új vállalkozást, technikai újítást vagy gazdasági tervet javasolt, a szó azonban hamar gyanús mellékjelentést kapott. A nagy ígéretekkel fellépő vállalkozó könnyen lehetett csaló vagy fantaszta, aki mások pénzén próbálta ki kétes ötleteit. A Déltengeri Társaság 1720-as összeomlása után a „projekt” szó különösen alkalmas volt a túlzó ígéretek és spekulációk szatírájára.

A lagadói akadémia kétségtelenül emlékeztet a londoni Royal Societyre. A társaságot II. Károly 1662-ben királyi oklevéllel ismerte el, és célja a természet kísérleti vizsgálata volt. Swift több olyan kutatásról és beszámolóról tudhatott, amelyek kívülálló számára könnyen nevetségesnek tűnhettek, és a kortárs szatíra gyakran támadta az új tudomány különös kísérleteit.

A kapcsolat azonban itt sem egyszerű azonosság. Lagado nem a Royal Society pontos karikatúrája. A valódi társaság jelentős tudományos eredményeket ért el, és Swift sem vitathatta valamennyi gyakorlati felfedezés értékét. A lagadói akadémia inkább összesűríti azokat a félelmeket, amelyeket az ellenőrizetlen újítás, a haszontalan kísérletezés, az állami támogatásokért versengő feltalálók és a valóságtól elszakadó elméletek kelthettek.

Gulliver egyik kutatóhoz lép be, aki nyolc éve próbál napfényt kivonni uborkából. A fényt üvegekben akarja tárolni, hogy hideg nyarakon fel lehessen használni a levegő melegítésére. A munka pillanatnyilag nehézségekbe ütközik, mert az uborka drága, ezért a tudós anyagi támogatást kér vendégétől.

Egy másik feltaláló emberi ürüleből akarja visszaállítani az eredeti táplálékot, elkülönítve annak különböző alkotórészeit. Máshol pókok segítségével próbálnak szövetet készíteni, házat akarnak tetőtől lefelé építeni, és mezőgazdasági eljárásokat dolgoznak ki, amelyek papíron csodálatos termést ígérnek, a gyakorlatban azonban éhínséget okoznak.

A jelenetek azért működnek, mert a feltalálók egy pillanattig sem kételkednek önmagukban. Nem csalónak tartják magukat. Az emberiség jótevőinek érzik magukat, akiknek csupán több pénzre és időre volna szükségük, hogy zseniális találmányaik végre működjenek. Swift ismét ugyanazt a módszert alkalmazza, amelyet Lemuel Gulliver megalkotásakor: nem kívülről mondja ki, hogy valami nevetséges, hanem hagyja, hogy a nevetséges ember a saját komoly nyelvén beszéljen.

A szatíra egyik legérdekesebb tárgya a nyelv. Lagadóban akadnak olyan reformerek, akik azt javasolják, rövidítsék meg a szavakat, majd mások egyenesen megszüntetnék a beszédet. Mivel minden szó végső soron valamilyen dolgot jelöl, szerintük egyszerűbb volna magukat a dolgokat magukkal hordani és megmutatni beszélgetés közben. Az ötlet logikusnak indul, majd tökéletes abszurditásba fordul: minél műveltebb valaki és minél több témáról szeretne beszélni, annál nagyobb zsákot kell cipelnie.

Az elmélet itt nem azért ostoba, mert nincs benne logika, hanem azért, mert a logikát minden más emberi szempont fölé helyezi. Ugyanez a baj Laputával is. A repülő sziget lakói képesek bonyolult számításokra, de nem képesek rendesen felépíteni egy házat. Tudásuk

hatalmas, bölcsességük sokkal kisebb.

A harmadik utazás politikai rétege ráadásul folyamatosan összekapcsolódik a tudomány szatírájával. Laputa nem pusztán tudósok lebegő laboratóriuma, hanem királyi hatalmi központ. A sziget mágneses szerkezet segítségével a lent fekvő ország fölött mozog, és az uralkodó ezzel politikai nyomást gyakorolhat alattvalóira. Ha egy város engedetlen, Laputa fölé repülhet, elzárhatja előle a napfényt és az esőt, sőt végső esetben akár rá is ereszkedhetne.

A tudomány tehát nem marad ártatlan elmélet. A technikai fölény politikai hatalommá válik. Swift ezzel messzebb jut a nevetséges uborkakísérleteknél: azt kérdezi, mi történik, ha azok birtokolják a legerősebb technológiát, akik a magasból már alig látják az embereket odalent.

Balnibarbi szegénységének leírása ráadásul feltűnően emlékeztet arra az Írországra, amelyről Swift ugyanebben az időszakban politikai röpirataiban írt. A rosszul művelt föld, a rongyos emberek és a természeti lehetőségek pazarlása olyan kép, amely később a Szerény javaslat nyitójeleneteiben is visszatér. A modern jegyzetek ezért joggal figyelmeztetnek arra, hogy a

fantasztikus ország mögött nemcsak a londoni Royal Society, hanem az ír gazdasági valóság is ott húzódik.

Ez a kapcsolat a következő fejezetben válik döntővé. Van ugyanis a harmadik utazásnak egy története, amelyet az első kiadás olvasói nem láthattak. Egy város fellázad Laputa uralkodója ellen, és olyan módszerrel védi meg magát, amely szinte zavarba ejtően emlékeztet Swift saját politikai harcára William Wood rézpénze ellen.

A várost Lindalinónak hívják. Története azért különösen fontos a nyomozásunkban, mert háromszáz év után sem tudjuk teljes bizonyossággal, mikor került be Gulliver utazásai szövegébe, és hogy Benjamin Motte valóban kivágta-e Swift eredeti kéziratából. Éppen ezen a ponton ér össze először a könyv politikai tartalma azzal a másik rejtéllyel, amely végigkíséri történetünket: vajon azt a Gullivert olvassuk-e, amelyet Jonathan Swift 1726-ban megírt?

13. A város, amely fellázadt

A Gulliver utazásai egyik legérdekesebb politikai történetét az 1726-os olvasó nem olvashatta. Nem szerepelt Benjamin Motte első kiadásában, nem került be a Swift életében megjelent későbbi kiadásokba sem, és

csak jóval az író halála után vált a mű ismert részévé. Ez önmagában is elegendő lenne ahhoz, hogy Lindalino lázadását különösen fontosnak tekintsük, ám a történet ennél többet kínál: benne találkozunk Swift ír politikai harca és Gulliver utazásai szövegének egyik legnehezebben megoldható rejtélye.

Laputa uralkodója a levegőben mozgó szigetről ellenőrzi a földön fekvő városokat. A technikai fölény szinte korlátlan politikai hatalmat biztosít neki. Ha valamelyik település engedetlen, a sziget fölé lebeghet, elzárhatja a napfényt és az esőt, köveket dobálhat rá, végső esetben pedig megpróbálhatja összezúzni. Kevés ennél szemléletesebb képet lehetne találni egy olyan központi hatalomra, amely fizikailag is a kormányzottak fölött helyezkedik el. Lindalino azonban nem engedelmeskedik.

A város lakói már régóta panaszkodtak az őket sújtó elnyomásra. Amikor a király látogatása után elérkezettnek látják az időt, bezárják a kapukat, elfogják a kormányzót, és védelmi előkészületekbe kezdenek. A város négy sarkán hatalmas tornyokat emelnek, középen pedig egy magas szikla áll. A tornyokra és a sziklára erős mágneseket helyeznek, amelyekkel azt remélik, megakadályozhatják Laputa leereszkedését.

A terv egyszerre fantasztikus és logikus a Swift által megteremtett világ szabályai szerint. Laputa mozgását ugyanis mágneses erő szabályozza. Ha a lent élők megértik ugyanazt a technológiát, amelyet uralkodójuk ellenük használ, a hatalmi fölény már nem feltétlenül egyoldalú. Lindalino lakói rájönnek, hogy elnyomójuk legerősebb fegyverében rejlik annak sebezhetősége is.

A király hónapokig nem kap pontos hírt a lázadásról. Amikor végül tudomást szerez róla, a repülő szigetet a város fölé irányítja, és megpróbálja a bevett módszerekkel engedelmességre kényszeríteni az embereket. Elzárja előlük a napot és az esőt, köteleket enged le, hogy a lakosok kérvényeket küldhessenek fel hozzá, ám könyörgés helyett követeléseket kap. A lindalinóiak sérelmeik orvoslását, nagyobb szabadságot és saját kormányzójuk megválasztásának jogát akarják.

Az uralkodó számára ezek természetesen elfogadhatatlan követelések. Köveket dob a városra, de a lakosság időben menedéket épített. Végül elrendeli, hogy Laputa ereszkedjen olyan alacsonyra, hogy a várost fenyegető közelségbe kerüljön. Ekkor derül ki a lázadók terve: a mágnesek olyan erővel kezdik lefelé húzni a repülő szigetet, hogy annak kezelői alig tudják megállítani a süllyedést. A király kénytelen meghátrálni.

A lázadás sikerül, mert a város lakói felismerik a hatalom technikai rendszerét, és azt az uralkodó ellen fordítják. A történet nyilvánvaló politikai tanulsága önmagában is erős lenne, de a kortárs ír háttér ismeretében szinte lehetetlen nem Dublinra gondolni.

1722-ben William Wood angol vállalkozó szabadalmat kapott arra, hogy rézpénzt verjen Írország számára. Az ügy hamar politikai botránnyá nőtt, mert az ír közvélemény úgy érezte, London az ország megkérdezése nélkül akar olyan pénzt rákényszeríteni, amelyből elsősorban Wood húz hasznot. Swift 1724-ben M. B. Drapier álnéven levelek sorozatával lépett fel a terv ellen, és az ellenállás egyik legismertebb alakjává vált.

A párhuzam Lindalinóval feltűnő. A távoli uralkodó olyan döntést akar keresztülvinni, amelyet a helyi lakosság sérelmesnek tart. A város nem az uralkodó személyét akarja megdönteni, hanem saját jogait védi. Az ellenállás közösségi, szervezett és végül sikeres. Ráadásul a hatalmi központ éppen azért kénytelen engedni, mert kiderül, hogy az alárendeltnek tekintett város nem olyan gyenge, mint gondolta.

A Lindalino névben is régóta keresik Dublin nyomát. A betűk és hangok játékos átrendezése nem ad tökéletes

anagrammát, de a hagyományos értelmezés kezdettől az ír fővároshoz kötötte a történetet. Ennél sokkal fontosabb azonban a politikai szerkezet hasonlósága: Swift ugyanazt az ellenállási modellt alakítja fantasztikus mesévé, amelynek valódi változatában néhány évvel korábban maga is főszerepet játszott. Itt azonban kezdődik a szövegkritikai nyomozás.

A Lindalino-epizód nem szerepel Motte 1726-os kiadásában. A szöveget Charles Ford másolta be annak a nagyméretű első kiadásnak egyik üres lapjára, amely ma a londoni Victoria and Albert Museum gyűjteményében található. Ford még azt is jelezte, hová kellene beilleszteni az öt bekezdést: a harmadik könyv harmadik fejezetének végéhez.

Ha ezt Swift eredeti kéziratából kihagyott résznek tekintjük, a történet szinte túl tökéletesen illeszkedik az általunk eddig felállított képbe. Motte vagy valamelyik munkatársa veszélyesnek találta a Dublinra és Wood rézpénzére utaló lázadást, ezért a politikailag kockázatos részt egyszerűen kihagyta. Swift később vissza akarta állítani, Ford pedig lemásolta az eredeti szöveget. Csakhogy nincs meg az eredeti kézirat, amely ezt bizonyítaná.

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy Lindalino története Swift életében egyetlen kiadásban sem jelent meg. Még George Faulkner 1735-ös dublini kiadásából is hiányzott, pedig annak előkészítésében Swift sokkal közvetlenebb szerepet játszhatott, mint Motte londoni könyvének megjelentetésében. Ha annyira fontos volt számára a kihagyott rész visszaállítása, miért nem került be abba a kiadásba sem?

Erre több lehetséges válasz létezik. Elképzelhető, hogy a szöveget valóban Swift írta az eredeti Gulliverhez, de később sem akarta vállalni a megjelentetés politikai kockázatát. Lehetséges az is, hogy az epizód nem az első kézirat része volt, hanem későbbi kiegészítés, amelyet Swift vagy közvetlen környezete utólag szánt a könyvhöz. A fennmaradt bizonyítékok egyik változatot sem teszik teljesen bizonyossá.

Éppen ezért Lindalino különösen értékes számunkra. Nemcsak azt mutatja meg, milyen közvetlenül épülhetett be Swift ír politikai tapasztalata a fantasztikus utazásba, hanem azt is, mennyire nehéz megállapítani, mi tartozott az „eredeti” Gulliver utazásaihoz. A szöveg ott áll Ford kézírásával egy 1726-os könyvben, de nem tudjuk bizonyítani, hogy Swift 1726 nyarán Londonba küldött kéziratában is ott állt.

Lindalino lakói végül sikeresen megvédik városukat a fölöttük lebegő hatalomtól. Maga Lindalino története azonban két évszázadra eltűnt Gulliver utazásai nyomtatott változataiból, és csak 1899-ben került először a mű főszövegébe. Az elveszett város története így egy másik elveszett dolgot is eszünkbe juttat: Swift eredeti kéziratát, amely nélkül soha nem tudjuk teljes bizonyossággal eldönteni, ki hagyta ki Lindalinót és miért.

14. A halhatatlanok pokla

Gulliver Luggnagban olyasmit hall, amiről az emberiség legősibb álmai szólnak. Vannak emberek, akik nem halnak meg.

A hír hallatán azonnal elragadja a lelkesedés. Nem kérdezi meg előbb, milyen az örök élet, milyen feltételekkel jár, vagy vajon ugyanazt jelenti-e halhatatlannak lenni, mint örökké fiatalnak maradni. A saját vágyait vetíti rá arra, amit még alig ismer. Ha vannak olyan emberek, akiknek nem kell meghalniuk, akkor bizonyára ők a világ legboldogabb teremtményei.

A struldbrugok születésüktől fogva felismerhetők egy különös jelről a homlokukon. Ritkán születnek, és a tulajdonság nem öröklődik. Halhatatlan szülőknek

halandó gyermekei lehetnek, ezért nem különálló népről vagy családról van szó, hanem a természet kiszámíthatatlan kivételéről. Gulliver megtudja, hogy Luggnagg egész területén körülbelül ezeregyszáz ilyen ember él.

A szám hallatán képzelete azonnal dolgozni kezd. Ha ő lenne halhatatlan, vagyonát gondosan gyarapítaná, és néhány évszázad alatt a királyság egyik leggazdagabb emberévé válna. Tanulmányozná a történelmet, személyesen követné az uralkodóházak felemelkedését és bukását, megismerné a politikai változások valódi okait, és olyan tapasztalatot szerezne, amellyel valamennyi későbbi nemzedéket taníthatná.

Megfigyelné a nyelvek átalakulását, a városok fejlődését, a tudomány változásait és a birodalmak sorsát. Barátokat választana a legtehetségesebb fiatalok közül, majd nemzedékről nemzedékre átadná tudását. Mivel neki nem kellene tartania a haláltól, megszabadulna attól a szorongástól, amely szerinte az emberek életének jelentős részét megmérgezi.

Gulliver tehát nem egyszerűen örökké élni akar. Az örökkévalóságot az emberi fejlődés és a tudás felhalmozásának nagy projektjeként képzei el. A

halhatatlan emberből tökéletes történész, tudós, filozófus és bölcs lehetne, mert saját tapasztalatával hidálhatná át azt, amit a rövid emberi élet nem képes összekötni. Luggnaggi beszélgetőtársai először hagyják beszélni, majd mosolyogva világosítják fel. A struldbrugok nem maradnak fiatalok. Ugyanúgy öregszenek, mint mindenki más, csak éppen nem halnak meg.

Harmincéves koruk körül már melankolikusabbak és elégedetlenebbek, nyolcvanéves korukra pedig mindazokkal a testi és szellemi problémákkal küzdenek, amelyeket a nagyon idős emberek tapasztalhatnak. Látásuk és hallásuk romlik, emlékezetük gyengül, betegségek kínozzák őket, csak hogy a halál nem hoz számukra befejezést.

Swift egyetlen fordulattal rémálommá változtatja az emberiség egyik legrégebbi vágyát. Nem kell hozzá sem pokol, sem természetfeletti büntetés. Elég szó szerint teljesíteni a kívánságot, de kihagyni belőle azt a feltételt, amelyet az ember magától értetődőnek gondolt: az örök fiatalságot.

A struldbrugok idővel elszakadnak a társadalomtól. Nyolcvanéves koruk után jogilag halottnak tekintik őket bizonyos szempontból, vagyonukat örököseik kapják

meg, ők pedig állami támogatásból élnek tovább. Ennek gyakorlati oka van. Ha évszázadokon át birtokolhatnák vagyonukat, idővel a föld és a politikai hatalom jelentős részét felhalmoznák, miközben öregségük miatt már képtelenek lennének megfelelően gazdálkodni vele.

Gulliver elképzelése szerint a hosszú élet történelmi bölcsességet ad. A valóságban a struldbrugok emlékezete egyre rosszabb. Képtelenek pontosan felidézni fiatalságuk eseményeit, sőt még az általuk olvasott régi szövegek nyelvét sem feltétlenül értik jobban, mert a nyelv időközben annyira megváltozik, hogy saját fiatalkoruk beszéde idegenné válik számukra.

Ez különösen szellemes csapás Gulliver történészi álmára. Az örök szemtanú nem feltétlenül megbízhatóbb történész annál, aki könyvekből rekonstruálja a múltat. A hosszú élet önmagában nem ad jó emlékezetet, objektivitást vagy bölcsességet. Egy kétszáz éves ember ugyanúgy lehet tévedő, hiú és rosszul emlékező, mint egy hetvenéves.

J. A. Downie értelmezése szerint a struldbrugok története jól illeszkedik Swift történelmi hanyatlásról alkotott képéhez. Gulliver először abban reménykedik, hogy a halhatatlanok révén fennmaradhat az ősi erény és

megszakadhat az emberi természet folyamatos romlása. Ehelyett éppen a romlás válik végtelenné: a test, az emlékezet és a társadalmi kapcsolatok hanyatlása olyan folyamat, amelynek nincs természetes lezárása.

A halhatatlanok ezért irigyek a halandókra. Nem az élet rövidsége, hanem a halál elérhetetlensége vált számukra tragédiává. Gulliver, aki néhány perccel korábban még lelkesen tervezte saját végtelen jövőjét, lassan belátja, mennyire félreértette helyzetüket.

Swift itt ismét Gulliver lelkesedését használja fel a szatíra előkészítésére. Hőse rendszeresen túl gyorsan dönt arról, mit lát. Lilliput udvarát először nagyszerűnek találja, Brobdingnag királyát szűk látókörűnek tartja, mert nem akarja használni a puskaort, Lagado feltalálói között pedig időnként komolyan próbál tájékozódni. A struldbrugok esetében még meg sem látott egyetlen halhatatlant sem, amikor már kész életprogramot épít rájuk.

Az olvasó Gulliverrel együtt kapja meg a leckét. Az örök élet gondolata mindaddig vonzó, amíg nem bontjuk részekre. Swift nem filozófiai értekezéssel bizonyítja a halandóság értékét, hanem megmutat néhány embert, akiktől elvették azt az egyetlen dolgot, amelyet mindenki

biztosan megkap: az élet végét.

A struldbrugok története látszólag kitérő a politikai és tudományos szatírák között, szerkezetileg azonban fontos helyen áll. Az első két utazásban Swift a méretünkkel játszott, a harmadikban értelmünk és ambícióink különféle tévedéseit mutatta meg. A halhatatlanokkal eljut ahhoz a vágyhoz, amely talán valamennyi emberi törekvés mögött ott rejtőzik: ne kelljen elfogadnunk saját végességünket.

Gulliver Luggnaggból már jóval kevésbé lelkes az örökkévalóság iránt. A halhatatlanság többé nem jutalomként, hanem olyan börtönként jelenik meg előtte, amelyből nincs kijárat. Ezzel Swift előkészíti a negyedik utazást is, mert hőse most már egyre kevésbé az emberi élet meghosszabbítását keresi; hamarosan azt kezdi kívánni, bárcsak egyáltalán ne kellene embernek lennie.

15. Lovak és emberek

Gulliver negyedik útja másképpen kezdődik, mint az előző három. Ezúttal már nem egyszerűen hajótörést szenved vagy idegen földre sodródik. Saját legénysége lázad fel ellene, fogságba ejti, majd egy ismeretlen parton magára hagyja. Az emberi társadalom tehát már az út elején elárulja.

A szárazföldön hamarosan különös lényekkel találkozók. Testük nagyjából emberi, de viselkedésük állatias. Szőrösek, mocskosak, agresszívek, és Gulliver már első pillantásra mélységes undort érez irántuk. Ezek a Yahoók.

Nem sokkal később lovak jelennek meg. Csakhogy ezek a lovak nem úgy viselkednek, ahogyan Gulliver addigi tapasztalatai alapján várná. Megfigyelik, tanulmányozzák, kommunikálnak egymással, és láthatóan értelmes társadalomban élnek. Gulliver először azt hiszi, talán bűvészek vagy olyan emberek, akik ló alakját vették fel, mert képtelen elfogadni, hogy az általa állatnak tekintett lény lehet az ország értelmes ura.

A fordulat hamar bekövetkezik. A Houyhnhnmok számára Gulliver nem ember, aki különös körülmények között közéjük került. Első pillantásra egyszerűen különleges Yahoo.

Gulliver sértve érzi magát, és mindenáron bizonyítani akarja különbözőségét. Ruhája elrejtí testének nagy részét, ezért eleinte sikerül is fenntartania a bizonytalanságot. Amikor azonban gazdája meglátja fedetlen testét, a hasonlóság nyilvánvalóvá válik. Gulliver maga is kénytelen elismerni, hogy anatómiai értelemben

sokkal közelebb áll a Yahoókhoz, mint a Houyhnhnmokhoz. Ezzel kezdődik a könyv legnagyobb identitásválsága.

Az első utazásban Gulliver biztos volt benne, hogy angol és civilizált ember. A másodikban Brobdingnag királya kétségbe vonta civilizációjának erkölcsi felsőbbrendűségét. A harmadik út újabb példákat mutatott arra, hogyan használja rosszul az ember eszt. A negyedikben Swift már nem azt kérdezi, jó-e az angol politikai rendszer vagy értelmesek-e a tudósaink. A kérdés sokkal kellemetlenebb: mi különbözteti meg egyáltalán az embert az állattól?

A Yahoókban szinte minden olyan tulajdonság megjelenik, amelyet Swift a korábbi utazásokban embereken gúnyolt. Kapzsik, erőszakosak, irigyek és mohók. Ha egyikük fényes követ talál, mindenáron meg akarja tartani, akkor is, ha semmire sem tudja használni. Csoportokban támadják egymást, harcolnak birtokért és javakért, és különösen könnyű közöttük viszályt kelteni.

Gulliver számára a hasonlóság egyre elviselhetetlenebb. Először azzal vigasztalja magát, hogy az európai emberben van valami, ami a Yahoo állapotánál magasabbra emeli: az értelem. Amikor azonban beszámol

gazdájának Európa működéséről, a bizonyíték nem egészen úgy alakul, ahogyan remélte.

Elmagyarázza a háborút. Az országok azért támadnak egymásra, mert uralkodójuk több földet akar, mert valamelyik területre jogot formál, mert vallási vagy politikai vitájuk van, esetleg egyszerűen azért, mert attól félnek, hogy a másik ország majd megtámadja őket. Beszél az ügyvédekéről, a politikusokról, a pénzről és a társadalmi rangról. Minél részletesebben ismerteti az emberi civilizációt, annál inkább úgy hangzik, mintha azt bizonyítaná: a Yahoók természetes bűneit az emberi értelem nem megszüntette, hanem sokkal hatékonyabbá tette.

Michael McKeon elemzése éppen ezt a paradoxont emeli ki. A Yahoo vágyai korlátozottak, mert képességei korlátozottak. Az európai ember ugyanazokat az étvágyakat az értelem segítségével továbbfejleszti, új szükségleteket hoz létre, pénzt, rangot és hatalmat gyűjt, majd egész intézményeket épít e vágyak kiszolgálására. Az ész ebben az értelmezésben nem feltétlenül az állatiságból való kiemelkedés eszköze, hanem az állati ösztönök megsokszorozója is lehet.

A Houyhnhnmok ennek ellenkező világát képviselik. Nincs náluk pénz, politikai pártharc, csalás és háború. Nyelvükben még a hazugság fogalmára sincs pontos megfelelő; amikor Gulliver megpróbálja elmagyarázni, gazdája csak körülírással képes felfogni, mit jelent valami olyasmit állítani, ami nincs.

Gulliver egyre nagyobb lelkesedéssel alkalmazkodik hozzájuk. Megtanulja nyelvüket, csodálja életmódjukat, beszélgetéseikben pedig olyan erkölcsi rendet vél felfedezni, amelyhez képest Európa egyre visszataszítóbbnak tűnik. Idővel már járásukat és hanghordozásukat is utánozni kezdi. Barátai később azt mondják majd róla, hogy úgy üget, mint egy ló, amit Gulliver bóknak tekint. Itt azonban Swift újabb csapdát készít.

Ha Gulliver teljesen nevetséges volna, könnyű dolgunk lenne. Azt mondhatnánk, hogy megőrült, a lovak iránti rajongása pedig egyszerű paródia. Ha viszont a Houyhnhnmok tökéletes lények, akkor Gullivernek igaza van, amikor mindenáron hozzájuk akar hasonlítani. A könyv azonban nem engedi ilyen egyszerűen eldönteni a kérdést.

A modern Swift-kritika hosszú időn át két nagy táborra szakadt. A később „kemény” iskolának nevezett értelmezés szerint a Houyhnhnmok valóban a racionalitás és erény magasabb rendű modelljét képviselik, a Yahoók pedig azt mutatják, milyen mélyre süllyedhet az ember. Gulliver túlzása lehet komikus, de alapvető erkölcsi ítélete közel áll Swiftéhez.

A „puha” értelmezés ezzel szemben nagyobb távolságot lát Swift és Gulliver között. Eszerint a Houyhnhnmok túlságosan hidegek és érzelemmentesek ahhoz, hogy teljes emberi ideált jelentsenek, Gulliver pedig saját fanatizmusának áldozata lesz. Amikor lovak módjára jár és saját családjától undorodik, nem bölcsébbé, hanem torzabbá vált. A szöveg mindkét értelmezéshez kínál bizonyítékot.

A Houyhnhnmok társadalma rendezett és békés, de nem minden vonása tűnik vonzónak. A házasságokat elsősorban a megfelelő utódok létrehozása alapján szervezik, az egyéni szenvedély kevésbé számít. Amikor pedig a Yahoók problémájáról általános gyűlésen vitatkoznak, felmerül egész fajuk kiirtásának lehetősége is. A tiszta racionalitás tehát olyan következtetésekhez vezethet, amelyek egy emberi olvasó számára meglehetősen hidegnek hatnak.

Gulliver helyzete még furcsább. A Houyhnhnmok nem fogadják be közülük valónak. Bármennyire jól beszéli nyelvüket, bármennyire igyekszik erkölcsüket követni, számukra biológiailag Yahoo marad. Ráadásul veszélyesebb Yahoo, mert rendelkezik az értelem bizonyos fokával.

Végül az általános gyűlés felszólítja gazdáját, hogy változtasson ezen a rendellenes helyzeten. Gullivert vagy úgy kell kezelnie, mint a többi Yahoo, vagy el kell küldenie az országból. Gazdája az utóbbit választja.

Gulliver összeomlik. Már úgy képzelte, élete végéig a Houyhnhnmok között maradhat, és a távozás gondolata elviselhetetlen számára. Csónakot épít, majd elhagyja azt a földet, amelyet immár egyetlen valóban civilizált országnak tekint.

A történet iróniája különösen kegyetlen. Gulliver egész életében társadalmi helyet keresett magának. Lilliputban magas rangot kapott, Brobdingnagban udvari kedvenc lett, Luggnagg királya állást ajánlott neki. Most végre olyan társadalmat talált, amelyet tökéletesnek hisz, de éppen ez a társadalom mondja ki róla, hogy nem tartozhat közéjük.

Menekülése után egy portugál hajó kapitánya, Pedro de Mendez talál rá. De Mendez szelíden, türelmesen és nagylelkűen bánik vele, annak ellenére, hogy Gulliver alig képes elviselni emberi közelségét. Ez különösen fontos ellenpont. Ha Swift azt akarná bizonyítani, hogy valamennyi ember közönséges Yahoo, nehéz volna megmagyarázni, miért állít a negyedik út végére egy ennyire tisztességes embert.

Gulliver azonban már nem tud különbséget tenni. De Mendez szaga, arca és teste ugyanolyan visszataszító számára, mint bármely más emberé. Amikor hazatér, felesége és gyermekei örömmel fogadják, ő viszont rosszul lesz attól, hogy megérintik. Idővel képes ugyan velük egy helyiségben tartózkodni, de igazi örömet a lovaival való beszélgetés jelent számára.

A negyedik utazás legnagyobb rejtélye ezért nem az, hogy a Yahoók emberek-e. Ebben aligha lehet kétség. Sokkal nehezebb kérdés, hogy Gulliver felismerése után mi az a helyes következtetés, amelyet Swift az olvasóra bíz.

Talán azt kell megértenünk, hogy az emberben valóban ott van a Yahoo, és az értelem csak akkor érték, ha képes fékezni vágyainkat. Talán azt is, hogy aki saját

tökéletlenségének felismeréséből minden embert elutasító gyűlöletet épít, maga is újabb hibába esik. A két állítás ráadásul nem zárja ki egymást: Gulliver egyszerre fedezhet fel kellemetlen igazságokat az emberiségről és vonhat belőlük betegesen szélsőséges következtetést.

Éppen ezért veszélyes Swifttel azonosítani minden mondatát. De ugyanilyen veszélyes azzal elintézni a negyedik utazást, hogy Gulliver megőrült, tehát többé semmit sem kell komolyan vennünk abból, amit mond. Swift úgy építette fel a könyvet, hogy a kellemetlen igazságok gyakran nevetséges emberek szájából hangzanak el, a nevetség pedig nem teszi automatikusan hamissá őket.

Amikor Gulliver a könyv végén ismét saját kertjében él, lovaival beszélgetve, egyszerre látunk szánalmas és félelmetesen következetes embert. Négy utazás kellett ahhoz, hogy elveszítse azt a magabiztosságot, amellyel az első fejezetben tengerre szállt, de a helyére nem nyugodt bölcsesség került. Swift nem hagy kényelmes megoldást: az olvasónak magának kell eldöntenie, mennyi Yahoo van Gulliverben, mennyi van a körülötte élő emberekben, és mennyi van abban, aki mindezt olvassa.

IV. rész

A titkos könyv

16. A nyomdász, aki a fülét kockáztatta

1725. szeptember 29-én Jonathan Swift levelet írt Alexander Pope-nak. Többek között beszámolt arról a könyvről, amelyen évek óta dolgozott: négy részből álló utazásairól. A szöveget javította, másoltatta és kiadásra készítette, majd félig tréfásan megjegyezte, hogy olyan nyomdászt szeretne találni, aki elég bátor ahhoz, hogy vállalja érte fülei elvesztésének kockázatát.

A XXI. századi olvasó számára a kép túlzónak tűnhet. Egy fantasztikus könyv Lilliputról, óriásokról és beszélő lovakról miért veszélyeztetné bárki fülét? Swift kortársai számára azonban a mondat politikai humor volt, amely mögött nagyon is valós tapasztalat állt.

A XVII-XVIII. századi Angliában a nyomtatás ellenőrzése sokat változott, de a politikailag veszélyes kiadvány szerzője, nyomdásza és terjesztője továbbra is komoly következményekkel számolhatott. A hatalom számára ráadásul gyakran a nyomdász volt a legkönnyebben elérhető szereplő. A szerző elrejtette személyazonosságát, a könyvet azonban valakinek fizikailag ki kellett nyomtatnia, papírt kellett

beszereznie, műhelyt kellett fenntartania és a példányokat terjesztenie.

Swift ezt közvetlenül megtapasztalta a Drapier-levelek idején. Amikor 1724-ben az ír rézpénz ellen névtelenül fellépett, John Harding dublini nyomdászt letartóztatták. A hatóságok háromszáz font jutalmat ajánlottak annak, aki segít azonosítani a szerzőt. Swiftet széles körben gyanították, ám a gyanú és a jogilag használható bizonyíték nem ugyanaz. Ez a különbség egész publikációs stratégiájának alapja lett.

Nem kellett elérnie, hogy senki se sejtse, ki a szerző. Elég volt megnevezítenie annak bizonyítását.

Ezért használt másolókat. Ezért küldött kéziratokat közvetítők útján. Ezért kerülte, hogy saját kézírása maradjon a nyomdász kezében. A politikai anonimitás nála nem romantikus rejtőzködés volt, hanem gyakorlati technika, amelyet hosszú tapasztalat során tökéletesített.

A Gulliver utazásai különösen érzékeny helyzetet teremtett. A könyv egyik szintjén valóban fantasztikus utazásokat mesélt el, másik szintjén azonban felismerhetően érintette az angol politikát, az uralkodóházat, Walpole rendszerét, vallási konfliktusokat, az ír sérelmeket és a birodalmi hatalom

kérdését. Némelyik célzás kellően áttételes volt, más részek viszont jóval veszélyesebbnek tűnhettek egy óvatos kiadó szemében. Swift ezért nem egyszerűen elküldte a kéziratot Benjamin Motte-nak. Távolságot épített közéjük.

A műnek először egy másik szerzőt adott: Lemuel Gullivert. Azután egy közvetítőt: Richard Sympsont. A Sympson nevében küldött levelet John Gay másolta le. Maga Swift pedig mire a teljes kézirat Motte kezébe került, már úton volt Írország felé. Mindez nagyon ügyes védelem volt a szerző számára. Csakhogy minél több ember állt Swift és a nyomdagép között, annál kevésbé tudta ellenőrizni, mi történik a szöveggel.

A névtelenségnek tehát ára volt. Ha a kiadó valamelyik mondatot veszélyesnek találta, nem ülhetett le a szerzővel megbeszélni, hogyan módosítsák. Ha egy közvetítő úgy vélte, jobb kihagyni néhány sort, Swift nem feltétlenül tudott időben közbelépni. A szerzői védelem és a szerzői ellenőrzés egymással ellentétes irányba húzott.

A fülét kockáztató nyomdász tréfája ezért visszatekintve különös jóslatnak látszik. A könyv valóban megjelent, Swiftet nem büntették meg érte, a politikai

kockázatot azonban valakinek kezelnie kellett. Amikor az író végül meglátta Motte nyomtatott köteteit, hamarosan azt kezdte gyanítani, hogy a kiadó éppen azt tette, amire a szerző titkos módszere lehetőséget adott neki: saját belátása szerint biztosabbá tette a szöveget.

Innen kezdődik Gulliver utazásai második története. Az első arról szólt, hogyan járta be Lemuel Gulliver a világot; a második arról szól, hogyan járta be Jonathan Swift kézírata London könyvkereskedőinek, másolóinak és nyomdászainak kezét. A következő fejezetekben pedig már nem azt kell megállapítanunk, mit látott Gulliver Lilliputban, hanem azt, mi történt azokkal a papírlapokkal, amelyeken Swift mindezt eredetileg leírta.

17. Richard Sympson levele

1726. augusztus 8-án Benjamin Motte olyan levelet kapott, amelyet első pillantásra egy ismeretlen ember üzleti ajánlatának tekinthetett. A levél írója Richard Sympsonnak nevezte magát, és azt állította, hogy unokatestvére, Lemuel Gulliver évekkel korábban rábízta utazásainak kéziratát. Az a csomag, amelyet most Motte elé tett, állítása szerint a teljes anyagnak csak egy részét tartalmazta; a kísérőlevél és a későbbi előszó szerint a terjedelmes útleírásból több részletet is elhagytak.

A levél hangja különös keveréke az üzleti tárgyalásnak és a titkos műveletnek. Sympson közölte, hogy a kéziratot már több tekintélyes és jó ítélőképességű embernek megmutatta, akik mindannyian jó eladási esélyeket jósoltak neki. Elismerte, hogy egy-két helyen szatirikus lehet a szöveg, de úgy vélte, senkit sem fog komolyan megsérteni. Ugyanakkor Motte-ra bízta, hogy saját barátaival és tanácsadóival mérje fel a veszélyt.

Ezzel Swift ügyesen áthárította a politikai kockázat első vizsgálatát a kiadóra. A valódi szerző nem azt üzent, hogy könyve ártalmatlan, hanem egy nem létező közvetítővel közölte: mások szerint alighanem az, de a kiadó döntsön maga. Ha később baj támad, minden résztvevő hivatkozhat arra, hogy saját megítélése szerint járt el.

A feltételek azonban jóval szokatlanabbak voltak egy egyszerű könyvkiadási ajánlatnál. Sympson azt követelte, hogy Motte három napon belül döntsön, és addig egyetlen pillanatra se engedje ki kezéből a papírokat. Ha elfogadja a művet, kétszáz fontot kell fizetnie, ami a korszakban jelentős összegnek számított. Sympson azzal indokolta az árat, hogy Gulliver a bevételt szegény tengerészek javára akarja fordítani, de még azt is megígérte, hogy ha az eladások csalódást okoznának, a

túlzottnak bizonyuló részt visszafizetik.

A pénz átadása sem történhetett hétköznapi módon. Motte-nak bankjegyet kellett becsomagolnia, majd augusztus 11-én este kilenc órakor átadnia annak az embernek, aki ugyanazon az úton jelentkezik, ahogyan a levél érkezett. Ha nem fogadja el a feltételeket, egyszerűen vissza kell adnia a kéziratot, ellenajánlat nélkül.

Motte nem fogadta el az ajánlatot, de nem azért, mert megijedt a kézirattól. Válaszában elmagyarázta, hogy augusztus a könyvkereskedelem egyik leggyengébb időszaka, és ilyen rövid határidővel nem tud kétszáz font készpénzt előteremteni. A kéziratot ezért visszaküldte, ugyanakkor jelezte, hogy szívesen vállalná a kiadást, ha haladékat kapna a fizetésre.

Ajánlata szerint a könyvet a teljes kézirat átvételétől számított egy hónapon belül megjelenteti, és ha a siker lehetővé teszi, hat hónapon belül kifizeti a kívánt összeget. Ez már világosan mutatta, hogy Motte elolvasta az anyagot, és üzleti lehetőséget látott benne. Nem a politikai szatíra riasztotta vissza, hanem a pénzügyi feltételek.

Két nappal később Sympson rövid választ küldött: mindkét kötet egyszerre jelenjen meg, legkésőbb karácsonyig. A tárgyalás tehát folytatódott, és Motte végül megszerezte a kiadás jogát. Swift közben olyan ügyesen maradt a háttérben, hogy a kiadó később azt állította: nem tudta biztosan, kitől kapta a teljes kéziratot.

A történet egyik legszebb részlete Alexander Pope novemberi levelében maradt fenn. Motte elmondása szerint a további kéziratot sötétben dobták be a házához egy bérkocsiból. Pope kiszámolta az időpontot, és játékosan megjegyezte Swiftnek, hogy ez már azután történt, hogy barátja elhagyta Angliát, ezért ő maga nem kíván ítéletet mondani arról, ki lehetett a szerző.

A tréfa csak azért működött, mert minden résztvevő ismerte a szabályokat. Pope természetesen tudta, hogy Swift dolgozott az utazásokon, Gay maga másolta le Sympson levelét, Swift pedig később is következetesen „unokatestvére” könyveként beszélt Gulliverről. A valódi személyek úgy viselkedtek, mintha a kitalált személyek is ugyanabban a társaságban mozognának velük.

Richard Sympson ezzel különös státuszt kapott. Először egy valódi kiadónak író ál-levelező volt, néhány

héttel később azonban már a nyomtatott könyv előszavában szerepelt. Ott azt állította magáról, hogy Gulliver régi barátja és távoli rokona, aki a kapitány papírjait szerkesztette és jelentősen lerövidítette.

Swift tehát a kiadás valódi körülményeit beépítette a fikcióba. A könyvön kívül létrehozott egy hamis közvetítőt, majd ugyanezt az embert a könyv világában szerkesztővé változtatta. Ettől kezdve már nem egyszerűen az volt kérdéses, ki írta a művet, hanem az is, hogy a szöveg melyik része kitől származik: Gullivertől, Sympsonától, a kiadótól vagy attól az írótól, aki mindnyájukat kitalálta.

18. A könyv, amelynek nem volt Jonathan Swift nevű szerzője

1726. október 28-án megjelent Londonban két kötetben a könyv, amelynek teljes címe magyarul nagyjából így hangzott: Utazások a világ több távoli nemzetéhez, négy részben. A címlap szerint a szerző Lemuel Gulliver volt, aki előbb sebészként, később több hajó kapitányaként szolgált. Jonathan Swift neve nem szerepelt rajta.

A mai kiadások többsége éppen fordítva jár el. Nagy betűkkel közli Jonathan Swift nevét, alatta pedig a

rövidített címet: Gulliver utazásai. Három évszázad alatt annyira természetessé vált ez a forma, hogy könnyű elfelejteni, milyen más olvasói helyzetet teremtett az első kiadás.

Aki 1726 őszén Motte könyvével találkozott, nem kapott egyetlen világos jelzést sem arról, hogy a címlapon feltüntetett szerző kitalált személy. Éppen ellenkezőleg, minden arra szolgált, hogy Lemuel Gulliver létezését megerősítse. Ott volt a neve, szakmája és utazói múltja, a könyv elején pedig még portrét is kapott.

A metszet egy komoly, középkorú férfit ábrázolt elegáns ruhában. A felirat megadta nevét, Redriffhez kötődő lakhelyét és ötvennyolc éves életkorát. A későbbi lenyomatokon a képet latin idézettel egészítették ki, amely az ábrázolt férfi becsületességét és erkölcsi tisztaságát hangsúlyozta. A portré tehát nem leleplezte a tréfát, hanem tovább erősítette Gulliver tanúi hitelét.

Janine Barchas éppen ezért tekinti a metszetet a mű szatirikus játékanak szerves részévé. A korszak valódi útleírásaiban és életrajzaiban az efféle portré a szerző személyének hitelesítését szolgálhatta. Swift ugyanazt a vizuális nyelvet használta fel egy nem létező ember bizonyítására.

A kép azonban közelebbről nézve már repedéseket mutat. Gulliver ötvennyolc évesként való megjelölése nehezen egyeztethető össze teljesen a szövegben közölt időrenddel. A portré öltözete és méltóságteljes megjelenése sem igazán illik ahhoz a férfihoz, akivé Gulliver a negyedik utazás végére válik: az emberi társaságtól undorodó, lovaival beszélgető különc aligha szeretne a Yahoo-civilizáció elegáns ruhájában ünnepélyesen megörökíttetni magát.

A hitelesség bizonyítéka tehát egyben a hitelesség megbontásának eszköze lett. Az olvasó minél alaposabban vizsgálja a dokumentumot, annál inkább észreveheti, hogy valami nincs rendben. Swift nem egyszerűen hamis bizonyítékot gyártott, hanem olyan bizonyítékot, amely később maga is a szatíra részévé válhatott.

Ugyanez történik Richard Sympson előszavával. A „kiadó” azt állítja, hogy háromszor is gondosan átolvasta Gulliver iratait, és egyetlen komoly hibát talált bennük: az utazó túlságosan részletesen ír a hajózás technikai kérdéseiről. Ezért számos részt kihagyott, köztük a szelekről, árapályról, hajókezelésről, szélességi és hosszúsági adatokról szóló leírásokat.

A kijelentés különösen ironikus, mert maga a könyv még így is tele van pontos dátumokkal és földrajzi részletekkel. Simpson tehát azt akarja elhitetni velünk, hogy az általunk olvasott rendkívül részletes beszámoló valójában egy még sokkal részletesebb valódi útinapló rövidített változata. A hiányzó szöveg, amelyet senki sem láthat, újabb bizonyíték lesz Gulliver hitelességére.

Simpson még tovább megy. Azt állítja, hogy Gulliver olyan közismerten igazmondó ember, hogy szomszédai körében szinte közmondássá vált: valami olyan igaz, mintha maga Gulliver mondta volna. A megfogalmazás elsőre dicséretnek hangzik, de Swift kettős beszéde már itt működésbe lép. Ha valaki egy olyan ember igazmondását bizonygatja, aki apró emberekről és értelmes lovakról ír, a dicséret könnyen ellenkező értelmet kaphat.

Az első kiadás tehát nem egyszerűen egy szerzői nevet titkolt el. Komplet alternatív szerzői rendszert állított fel. Volt egy szerző, Gulliver, volt egy szerkesztő-közvetítő, Simpson, és volt egy valódi könyvkereskedő, Motte. Jonathan Swift csak úgy volt jelen, hogy sehol sem szerepelt.

A konstrukció egyik következménye az lett, hogy az olvasó már a könyv első oldalaitól kénytelen volt szerzőségi kérdésekkel foglalkozni. Ki beszél? Ki rövidített? Ki felel a kihagyásokért? Milyen volt az eredeti kézirat, amelyet Sympson állítása szerint szerkesztett? Ezek a kérdések 1726-ban még a fikció részének látszottak, de néhány hónapon belül váratlanul valóságossá váltak.

Swift ugyanis maga is azt kezdte állítani, hogy a megjelent könyv nem egyezik azzal a kézirattal, amelyet ő készített. A kitalált Sympson azt mondta, hogy lerövidítette Gullivert, a valódi Swift pedig azt állította, hogy Motte emberei további részeket hagytak ki és másokat megváltoztattak. A fikció és a kiadástörténet ettől kezdve szinte lehetetlenül szorosan összekeveredett.

19. A könyv, amelyet mindenki olvasott

A titkolózás üzletileg nem bizonyult hátránynak. Éppen ellenkezőleg, Gulliver utazásai szinte azonnal olyan sikert aratott, amelyre még a kiadó és Swift barátai sem feltétlenül számítottak. John Gay november 17-én azt írta Swiftnek, hogy a könyv körülbelül tíz napja jelent meg, és azóta az egész város erről beszél.

Gay szerint az első teljes nyomás egyetlen hét alatt elfogyott. A könyvet a legmagasabb köröktől a legalacsonyabbakig olvasták, és híressé vált az a megfogalmazása, hogy a kabinet tanácskozótermétől egészen a gyerekszobáig eljutott. Már ebben a mondatban ott rejlik a mű későbbi különös sorsa: ugyanaz a könyv egyszerre lett politikusok szatírája és gyerekek szórakozása.

A siker gyors újranyomásokat követelt. Motte novemberben és decemberben újabb kiadásokat készített, 1727 májusában pedig megjelent egy javított változat is. Dublinban John Hyde már 1726 decemberének elején olyan kiadást jelentetett meg, amely a londoni változat több hibájának kijavítását ígerte. Egy éven belül holland, francia és német fordítás is készült.

A könyv még sorozatban is megjelent. 1726 novemberének végétől a Penny and Parker's Penny Post részletekben közölte, ami tovább növelte közönségét. Gulliver rövid idő alatt nem egyszerűen sikeres könyv lett, hanem kulturális esemény.

Swift barátainak levelei különösen értékesek, mert szinte naponta rögzítik a fogadtatás első hullámát. John

Arbuthnot már november 5-én azt jósolta, hogy Gulliver útjai Bunyan műveihez mérhető népszerűsége tehetnek szert. Néhány nappal később arról számolt be, hogy a könyv mindenki kezében van.

Arbuthnot egyik története tökéletesen illett Swift játékához. Egy hajóskapitány állítólag kijelentette, hogy személyesen ismeri Gullivert, csak a nyomdász tévesztette el a lakhelyét: szerinte az utazó nem Rotherhithe-ben, hanem Wappingben élt. Egy idős úr, akinek kölcsönadták a könyvet, olvasás után elővette térképét, és megpróbálta megkeresni Lilliputot.

Nem tudjuk, mennyire kell szó szerint vennünk ezeket a történeteket. Swift baráti körében a tréfa természetes kommunikációs forma volt, és könnyen lehet, hogy némelyik anekdota már eleve a Gulliver köré épülő közös játék részeként született. Az azonban bizonyos, hogy a könyv dokumentumszerűsége feltűnő volt a kortársak számára.

Alexander Pope november 16-i levelében már a politikai fogadtatást figyelte. Azt írta, hogy külön szórakozás számára megfigyelni, miként reagálnak a különböző államférfiak. Egyesek túl merésznek és túlságosan általánosnak tartották a szatírárt, de Pope

szerint a tekintélyesebb olvasók nem vádolták a könyvet konkrét személyek elleni támadásokkal.

Ez feltűnően fontos közlés. Pope és Gay szinte ugyanazzal a megnyugtató üzenettel fordult Swifthez: a könyv kemény, de nem lehet könnyen bizonyítani, hogy egyes konkrét politikusokat támad. Mintha a barátok nemcsak irodalmi kritikát küldtek volna, hanem arról is jelentést tettek volna, sikerült-e a rejtőzködés.

A közönség közben természetesen már elkezdte a megfejtést. Alig néhány héttel a megjelenés után újságban hirdettek olyan „kulcsot”, amely a mű politikai utalásainak magyarázatát ígérte. Edmund Curll is gyorsan rákapcsolódott a sikerre, és olyan írásokat jelentetett meg, amelyek a szereplőket és eseményeket valódi személyekhez próbálták kapcsolni.

Swift számára ez egyszerre lehetett hízogő és veszélyes. Szatírájának működéséhez szüksége volt arra, hogy az olvasók felismerjék a valóságot Lilliput, Laputa és a többi ország mögött. Ugyanakkor minél pontosabb lett a megfejtés, annál kevésbé működött az a védelem, hogy a könyv csupán távoli, képzeletbeli népekről szól.

A siker tehát nem szüntette meg a szerzői óvatosságot. Swift továbbra is Gulliver rokonáról és

ismerőséről beszélt, sőt november 28-án már maga Lemuel Gulliver nevében írt levelet Mrs. Howardnak. A kitalált utazó ebben saját becsületét és könyvének igazmondását védelmezte, mintha az igazi szerzőnek továbbra sem volna köze a történethez.

A közönség számára azonban a titok gyorsan nyílt titokká vált. Sokan Swiftet tartották szerzőnek, és barátai is úgy leveleztek vele, hogy egyszerre játszották tovább az álcát és beszéltek a könyvről mint az ő művéről. A névtelenség ekkor már nem elsősorban személyazonossági rejtély volt, hanem a Gulliver körül kialakított színház része.

Éppen a példátlan siker tette azonban különösen bosszantóvá Swift számára azt, amit a nyomtatott szövegben felfedezett. A könyv, amelyet egész London olvasott, nem teljesen olyan volt, amilyennek ő emlékezett rá. A kérdés ettől kezdve már nem az volt, eltalálják-e a szerző nevét, hanem az, hogy ki változtatta meg a szerző mondatait.

V. rész

Ki hamisította meg Gullivert?

20. Benjamin Motte ollója

Swift november végén kezdett egyértelműen panaszkodni a kiadás szövegére. Pope-nak írt levelében azt állította, hogy több helyen olyan részeket lát, amelyek foltozottnak, megváltoztatottnak tűnnek, és stílusuk sem az övé. Különösen a második kötet, vagyis a harmadik és negyedik utazás keltette gyanúját.

November 27-én már azt tanácsolta – továbbra is játékosan, mintha Gulliver egyik barátjáról beszélne –, hogy ismerősei terjesszék: a nyomdász alaposan megcsonkította a kéziratot, kihagyott belőle, hozzátoldott és megváltoztatott részeket. A mondat egyszerre lehetett valódi panasz és a szerzői rejtőzködés folytatása.

A következő években Swift egyre határozottabban fogalmazott. Meggyőződése szerint Motte megengedte valakinek, hogy politikailag veszélyesnek ítélt részeket töröljön, más helyeken pedig új szöveget illesszen be. Később azt is megnevezte, kit gyanított: Andrew Tooke lelkeszt.

Tooke nem véletlenül merült fel. Benjamin Tooke könyvkereskedő fia volt, és szoros kapcsolatban állt Motte vállalkozásával. A későbbi kutatások szerint valóban foglalkozott olyan szerkesztői munkával, amelynek során politikailag érzékeny szövegeket tett kiadhatóbbá. Michael Treadwell vizsgálata ezért jelentősen megerősítette annak valószínűségét, hogy Swift gyanúja nem pusztán utólagos legenda volt.

Ez azonban még mindig nem bizonyíték arra, hogy minden Swift által kifogásolt mondat Tooke műve. A legfontosabb bizonyíték továbbra is hiányzik: az eredeti kézirat. Ha megvolna, egyszerűen összevethetnénk Motte kiadásával, és láthatnánk, mi változott meg. Mivel elveszett, közvetett nyomokból kell rekonstruálnunk a történetet.

Az egyik legfeltűnőbb ügy Anna királynő megítélése. A megjelent szöveg egy helyen olyan kijelentést tartalmazott, amely dicsérő képet adott az egykori uralkodóról, és azt sugallta, hogy kormányzása alatt bizonyos politikai visszaélések nem léteztek. Swift ezt idegen betoldásnak tartotta, és később különösen bosszankodott rajta.

Az ok érthető. Anna királynő személye Swift életében egyszerre volt politikailag fontos és személyesen kényes. A tory kormány idején az író az uralkodó rendszerének támogatója volt, ugyanakkor egyházi karrierjének elakadása mögött részben éppen a királynő róla kialakított kedvezőtlen véleményét sejtette. Egy túl egyszerű udvari dicséret könnyen idegenül hathatott saját szatirikus hangjától.

Más helyeken nem új mondatok, hanem tompítások kelthették fel a figyelmét. Swift szerint egyes részekből egyszerűen kivették a „fullánkot”. A gondolat maradt, de olyan formában, amely kevésbé volt éles, kevésbé személyes és politikailag kevésbé veszélyes.

Ez fontos különbség a hagyományos cenzúrához képest. Nem arról van szó, hogy valaki egész fejezeteket fekete tintával kihúzott volna. A szerkesztő olykor egyetlen szó megváltoztatásával, egy konkrét utalás általánosításával vagy egy mondat elhagyásával is lényegesen megváltoztathatta a szatíra erejét.

A kiadó szemszögéből az efféle óvatosság érthető volt. Motte nem tudhatta biztosan, milyen reakciót vált ki egy olyan könyv, amelyben uralkodók, miniszterek, pártok, egyházi viták és állami intézmények válnak nevetségessé.

A szerző ráadásul nem állt ott mellette, hogy vállalja a felelősséget. Jonathan Swift hivatalosan nem létezett a címlapon, Richard Sympson pedig maga is azt írta Motte-nak, hogy mérje fel saját maga, sérthet-e valakit a szöveg.

A helyzetben van bizonyos igazságtalan irónia. Swift olyan publikációs rendszert hozott létre, amelyben a kiadót arra kényszerítette, hogy önállóan vállalja a kockázatot, majd felháborodott, amikor a kiadó esetleg önállóan csökkentette ugyanezt a kockázatot. A szerző távolsága egyszerre védte Swiftet és adott nagyobb mozgásteret Motte-nak.

A kérdés ezért nem oldható meg egyszerű erkölcsi ítélettel. Ha Tooke valóban átírta a kéziratot, megsértette Swift szerzői szándékát. Ugyanakkor Motte olyan művet vitt piacra, amelynek politikai következményeiért sokkal közvetlenebbül felelhetett, mint az Írországba visszatért névtelen szerző.

A nyomozás legfontosabb kérdése ezért nem az, hogy Motte jó vagy rossz kiadó volt-e. Azt kell megállapítanunk, mely konkrét szövegrészek esetében van bizonyíték beavatkozásra, és hol támaszkodunk csupán Swift későbbi emlékezetére. Ebben Charles Ford

lesz a legfontosabb tanú.

21. A meggyilkolt könyv

Jonathan Swift nem tartozott azok közé az írók közé, akik könnyen beletörődtek abba, ha mások átírták mondataikat. Amikor 1733-ban George Faulkner dublini kiadó Swift összegyűjtött műveinek új kiadását tervezte, az idősödő szerző számára hirtelen ismét sürgetővé vált a kérdés: milyen szövegből jelenjen meg Gulliver utazásai?

Több mint hat év telt el az első kiadás óta, Swift azonban egyáltalán nem felejtette el sérelmeit. Júniusban Faulknernek azt írta, hogy az angol nyomdász számos olyan változtatást végzett, amelyeket ő erősen helytelenít, ezért szüksége volna azokra a papírokra, amelyek segítségével helyre lehet állítani az eredeti változatot.

A legfontosabb nyom egy javított Gulliver-példány volt. Swift úgy emlékezett, hogy Charles Ford egy első kiadású könyv lapjai közé üres íveket kötött, és ezeken feljegyezte az eltéréseket az eredeti kézirathoz képest. Ez az úgynevezett interleaved copy, a közé kötött lapokkal ellátott példány vált a szövegtörténeti nyomozás egyik legfontosabb tárgyi bizonyítékává. Csakhogy 1733-ban Swift már azt sem tudta pontosan, hol van.

Először Matthew Pilkingtonnál kereste. Pilkington felesége azt üzent, hogy nem találja. Mások szerint Corbet őrizhette. Swift Fordnak írt, és segítséget kért tőle. Leveleiből érződik, hogy egészsége és emlékezete már nem engedi számára, hogy pusztán saját emlékei alapján rekonstruálja a hat-hét évvel korábban történeteket.

Ekkor használta a legerősebb kifejezéseket Motte kiadására. Azt írta Fordnak, hogy emlékezzen vissza arra, mennyire panaszkodott annak idején: Motte megengedte valamelyik emberének, feltehetően Andrew Tooke-nak, hogy részeket kihúzzon, másokat beillesszen. A kijavítandó lapokat Swift „mangled and murdered”, vagyis megcsonkított és meggyilkolt oldalakként emlegette.

A szóhasználat többet jelentett egyszerű bosszúságnál. Swift nem néhány sajtóhibát kifogásolt. Úgy érezte, hogy mások megváltoztatták a könyv hangját és szándékát. Később azt írta, hogy a pusztai kihagyásokat még elviselné, de a stílus megváltoztatása, hamis tények és idegen betoldások különösen felháborítják.

Ford válasza megerősítette, hogy valóban létezett olyan javítási anyag, amelyet az eredeti kéziratához viszonyítottak. Azt írta Swiftnek, hogy korábban Corbetnek kölcsönadta azt a papírt, amelynek alapján saját Gulliver-példányát is javította. Állítása szerint azon minden egyes eltérés szerepelt az eredeti példányhoz képest.

Ez rendkívül fontos tanúvallomás. Ford nem azt mondta, hogy saját nyelvérzéke alapján javította Motte hibáit, hanem azt állította, hogy rendelkezésére állt összehasonlítási alap az eredeti szöveggel. Ha emlékezete pontos volt, akkor valóban létezett egy lánc, amely Swift elveszett kéziratától Ford javításaiig vezetett.

Az interleált példány később előkerült, és ma a Victoria and Albert Museum Forster-gyűjteményében őrzik. Ford nemcsak kisebb javításokat írt bele, hanem hosszabb helyreállításokat is külön lapokra másolt. Ezek között található a korábban tárgyalt Lindalino-epizód is.

Van azonban egy másik, Ford által javított példány a New York-i Morgan Library gyűjteményében, és a kettő nem teljesen azonos. A New York-i példányból például hiányzik a Lindalino-felkelés. Ez újra arra figyelmeztet,

hogy még a „javított Gulliver” sem egyetlen, problémamentes forrás.

A történethez egy harmadik nevezetes példány is tartozik. Az Armagh Robinson Library őrzi Swift saját, nagy papíros 1726-os példányát, amelyben a könyvtár Swift kezétől származó javításokat tart számon. A kötetet 1999 decemberében egy fegyveres rablás során ellopták, ezért a kutatók egy ideig valóban csak korábbi fényképekből és másolatokból tudtak dolgozni vele. Húsz hónappal később azonban, 2001 augusztusában egy közös északír-ír rendőrségi akció nyomán a könyv jó állapotban visszakerült Armaghba. A példány tehát nem elveszett forrás: ma ismét a könyvtár egyik legfontosabb Swift- emléke.

Mintha Gulliver utazásai három évszázados története újra és újra ugyanazt a tréfát játszaná el. Elveszett az eredeti kézirat, eltűnt egy fontos javított példány, több egymástól eltérő rekonstrukció maradt fenn, és minden nemzedéknek újra döntenie kellett, melyik szöveget tekinti a legközelebbinek Swift szándékához.

A „meggyilkolt könyv” kifejezés ezért mára többet jelent Swift indulatos panaszánál. Maga a szerző sem tudta már 1733-ban egyszerűen elővenni azt a

dokumentumot, amely végleg eldönthette volna a vitát. A gyilkosság áldozatának teste, vagyis az eredeti kézirat hiányzott, a nyomozóknak pedig tanúvallomásokból, másolatokból és javított nyomtatványokból kellett rekonstruálniuk, mi történt vele.

22. Charles Ford hibajegyzéke

1727. január 3-án Benjamin Motte újabb levelet kapott. A levél írója Charles Ford volt, Swift régi és bizalmas barátja. Ford azt állította, hogy Dublinban megvásárolta Gulliver útjait, részben azért, mert sokat hallott róla, részben pedig azért, mert olyan hírek terjedtek, hogy egyik barátja lehet a szerző.

A fogalmazás tökéletesen folytatta a korábbi játékot. Ford természetesen jól tudta, ki írta a könyvet, de Motte-nak úgy beszélt, mint kívülálló olvasó. Kétszer gondosan átolvasta a művet, nagy élvezettel, de sajnálattal tapasztalta, hogy tele van súlyos nyomdai hibákkal. Ezért elküldte a megtalált hibák jegyzékét és a szerinte szükséges javításokat.

A kutatók szinte bizonyosnak tartják, hogy Ford Swift megbízásából járt el. David Woolley még azt is valószínűnek tartotta, hogy maga a levél szövege és a hozzá kapcsolódó javítási lista lényegében Swifttől

származhatott, Ford pedig csak lemásolta és továbbította. Ugyanaz a módszer ismétlődött meg, mint fél évvel korábban Richard Sympson levelénél: a valódi szerző nem közvetlenül kommunikált Motte-tal.

A hibajegyzék két egészen különböző problémát takart. Az egyik valóban a nyomdai pontatlanságok világa volt: elírások, rosszul szedett szavak, értelmetlen vagy félreérthető mondatok. Ezek javítása egy új kiadás természetes feladata lehetett.

A másik kategória azonban már szerzői kérdést érintett. Ford olyan helyeket is jelzett, ahol nem egyszerűen hibás betűkről, hanem megváltoztatott szövegről lehetett szó. Ezeknél a javítás nem a nyomdász figyelmetlenségét, hanem egy korábbi szerkesztői beavatkozás visszafordítását jelentette volna.

Motte 1727. május 4-én kiadott javított változatában Ford kisebb korrekcióinak túlnyomó részét elfogadta. A modern kutatás szerint mindössze néhány maradt ki közülük. Ebből az látszik, hogy a kiadó komolyan vette Ford és rajta keresztül Swift kifogásait, legalábbis akkor, amikor egyértelmű nyomdai vagy szöveghibáról volt szó.

A nagyobb helyreállításokkal azonban másként járt el. Nem illesztette vissza azokat a hosszabb részeket,

amelyekről Ford és Swift úgy vélte, hogy az eredeti szöveghez tartoztak, és a politikai tompítások jelentős része is megmaradt. Swift később éppen emiatt érezte úgy, hogy a javított kiadás csak a felszíni hibákat kezeli.

Ez a különbség fontos bizonyíték. Ha Swift egész története pusztán tréfa lett volna, nehéz megmagyarázni, miért folytatott éveken át olyan következetes küzdelmet a szöveg helyreállításáért. Ugyanakkor önmagában ez sem bizonyítja, hogy minden visszaállítani kívánt mondat ott volt az 1726-os kéziratban.

F. P. Lock a XX. század végén éppen ezen a ponton kérdőjelezte meg a hagyományos történetet. Szerinte Swift hajlama a misztifikációra és a tréfára miatt nem szabad automatikusan készpénznek vennünk valamennyi panaszát. Elképzelhető, hogy a „megcsonkított Gulliver” történetét részben maga Swift nagyította fel.

Michael Treadwell kutatásai viszont jóval komolyabban vehetővé tették Swift vádját. Andrew Tooke-ról sikerült kimutatni, hogy szoros üzleti kapcsolatban állt Motte-tal, és jártas volt az olyan szerkesztésben, amelynek során érzékeny politikai szövegeket módosítottak. Ez nem bizonyítja, hogy ő javított át minden vitatott Gulliver-részletet, de

jelentősen csökkenti annak valószínűségét, hogy Swift egyszerűen kitalálta az egész történetet.

Charles Ford hibajegyzéke így egyszerre bizonyíték és újabb rejtély. Bizonyítja, hogy Swift már néhány hónappal a megjelenés után szervezetten próbált változtatni a Motte-szövegen, és hogy a kiadó több korrekciót el is fogadott. Nem bizonyítja azonban minden egyes esetben, hogy melyik változat állt Swift eredeti kéziratában.

A nyomozás ezért egyre különösebb helyzetbe kerül. Minél több dokumentumot találunk, annál világosabb, hogy valóban történt valami a kézirattal; ugyanakkor minél részletesebben akarjuk rekonstruálni, annál több egymásnak nem teljesen megfelelő forrás bukkan elő. A következő fontos tárgyi bizonyíték már nem egy levél lesz, hanem maga egy könyv: az a példány, amelynek lapjai közé Charles Ford beírta, mit hitt Jonathan Swift eredeti Gulliverének.

23. A könyv a könyvben

Charles Ford javított példánya első látásra nem különleges könyv. Benjamin Motte 1726-os kiadásának egyik példánya, ugyanabból a nyomtatásból, amely néhány héten belül elárasztotta Londont. Különlegessé

attól válik, amit a kötés során tettek vele: a nyomtatott oldalak közé üres lapokat illesztettek, amelyekre Ford kézzel beírhatta a javításokat, kiegészítéseket és azokat a hosszabb szövegrészeket, amelyek szerint hiányoztak a kiadásból.

A példány ma a londoni Victoria and Albert Museum Forster-gyűjteményében található, és a Gulliver szövegtörténetének egyik legfontosabb tárgyi bizonyítéka. Nem azért, mert önmagában megoldaná a rejtélyt, hanem mert közvetlenül mutatja azt a munkát, amellyel Swift környezete megpróbálta visszafejteni a nyomtatott könyvet egy korábbi, elveszett állapot felé.

A módszer szinte régészeti. Adott a Motte által kinyomtatott mondat. Mellé kerül Ford javítása. Egyes esetekben mindössze egy elírás tűnik el, máshol egy szó vagy szín változik meg, ismét máshol hosszabb bekezdést kellene visszailleszteni. Az olvasó így egyszerre látja a könyvet és annak feltételezett előző változatát.

Ez a helyzet különösen izgalmas azért, mert Ford 1733-ban azt állította Swiftnek: javításainak alapját olyan lista képezte, amelyen „minden egyes változtatás” szerepelt az eredeti példányhoz képest. Ha ezt szó szerint elfogadjuk, a Victoria and Albert Museum könyve

közvetett kapcsolatban áll az elveszett Swift-kézirattal. Nem maga az eredeti, de egy olyan ember jegyzeteit őrzi, aki állítása szerint látta az eredetihez viszonyított eltéréseket.

A bizonyíték mégsem olyan tiszta, mint elsőre szeretnénk. Ford maga panaszkodott arra, hogy a közé kötött üres lapokat rossz helyre tették, ezért a javítások között állandóan előre és hátra kell lapozni. A könyv nem egy gondosan megszerkesztett kritikai kiadás, hanem munkapéldány, amelyben egy XVIII. századi olvasó próbálja követni a nyomtatás és egy elveszett forrás közötti különbségeket.

Ráadásul Fordnak egy másik javított Gulliver-példánya is fennmaradt, amely ma a Morgan Libraryben található New Yorkban. A két példány nem teljesen azonos. A leglátványosabb különbség az, hogy a Morgan-példányban nincs benne Lindalino lázadásának hosszú története, amelyet a londoni példány őriz.

Ez a különbség önmagában megakadályozza, hogy egyszerűen azt mondjuk: Ford könyve az elveszett eredeti másolata. Ha így volna, elvileg valamennyi Ford-példánynak ugyanazt a szöveget kellene tartalmaznia. Ehelyett különböző javítási rétegekkel

találkozunk, amelyek keletkezési ideje és forrása nem minden esetben állapítható meg teljes biztonsággal.

A könyv azonban más okból is különleges. Megmutatja, hogy Swift számára a nyomtatott mű nem feltétlenül volt végleges. Ma hajlamosak vagyunk úgy gondolni egy könyvre, mint stabil szövegre: megjelenik, majd legfeljebb új kiadásban javítják. A XVIII. századi könyvvilágban viszont sokkal természetesebb volt, hogy ugyanannak a műnek gyors egymásutánban több, egymástól apróbb-nagyobb részletekben eltérő változata kerüljön piacra.

A Gulliver esetében ez különösen látványossá válik. Már 1726 végén létezett londoni és dublini változat. 1727-ben Motte javított kiadást jelentetett meg. Ford külön példányokat korrigált. Swift saját példányba írt javításokat. Néhány évvel később Faulkner új szöveget készített Dublinban. A könyv tehát szinte születése pillanatától több alakban létezett.

Ezért a Ford-példányt leginkább nem megfejtésnek, hanem bűnügyi helyszínnek érdemes tekinteni. Ott vannak rajta a nyomok, a javítások, az utólagos bejegyzések és a hiányzó részek helyének jelzései. A nyomokból sok minden rekonstruálható, de a történetet

nem mondják el maguktól.

Mégis ennek a könyvnek köszönhetjük, hogy Swift panasza nem maradt pusztán egy sértett szerző levelezésében. A „megcsonkított” Gulliver bizonyos részei kézzel visszakerültek egy első kiadás lapjai közé, és három évszázaddal később is összevethetők Motte nyomtatott szövegével. A tárgyi bizonyíték nem ad minden kérdésre választ, de kézzelfoghatóvá teszi azt, amiről Swift beszélt: ugyanannak a könyvnek több, egymással versengő változata létezett már a szerző életében.

24. Az eltűnt eredeti

A Gulliver szövegtörténetének valamennyi vitája egyetlen hiányzó tárgy körül forog. Jonathan Swiftnek az a kézírata, amelyből Benjamin Motte 1726 őszén a könyvet kinyomtatta, nem maradt fenn.

Nem tudjuk pontosan, mikor tűnt el. Nem ismerjük útjának utolsó állomását, és nincs olyan feljegyzés, amelyből biztosan megállapíthatnánk, hogy a nyomtatás után Swift, valamelyik barátja, Motte vagy valaki más őrizte-e. Csak azt tudjuk, hogy amikor évekkel később Swift megpróbálta helyreállítani a könyv szövegét, már nem tudta egyszerűen elővenni az eredeti lapokat.

Ez teszi különösen nehézé a Motte elleni vád megítélését. Ha az eredeti kézirat megvolna, a kérdés technikai feladattá egyszerűsödne. Soronként össze lehetne vetni a kéziratot az 1726-os kiadással, és pontos listát készíthetnénk arról, mit hagytak ki, mit írtak át, illetve mit illesztettek be.

Az eredeti hiányában azonban minden közvetett bizonyíték. Ford javításai fontosak, de másolatok. Swift levelei fontosak, de évekkel későbbi emlékezések is lehetnek. Az armaghi példány saját kezű javításai különösen értékesek, de azok sem az eredeti kéziratot őrzik. Faulkner 1735-ös kiadása pedig már egy későbbi szerkesztési folyamat eredménye.

Ezért tudott F. P. Lock komoly kételyeket megfogalmazni a hagyományos történettel kapcsolatban. Szerinte Swift egész életében szerette a misztifikációt, és a Motte által „meggyilkolt” könyv történetében is lehetett játék vagy túlzás. Ha az első kiadás nagyjából hűen követte a kéziratot, Swift később akár saját újabb változtatásait is úgy állíthatta be, mintha azok az elveszett eredeti helyreállításai lennének.

Lock érvelése azért volt erős, mert rámutatott a bizonyítás alapvető problémájára: a legfontosabb tanú

maga Swift, Swift pedig éppen az az író, aki hivatásszerűen gyártott hamis szerzőket, fiktív levelezőket és dokumentumszerű hazugságokat. Richard Simpson után különösen nehéz pusztán azért elhinni valamit, mert Jonathan Swift azt mondta.

Michael Treadwell kutatásai azonban jelentősen módosították ezt a képet. Andrew Tooke-ról sikerült olyan adatokat feltárni, amelyek szerint valóban szoros kapcsolatban állt Benjamin Motte-tal, és éppen olyan szerkesztői munkában volt gyakorlata, amely politikailag érzékeny szövegek átdolgozását kívánta. Treadwell szerint ez önmagában nem bizonyítja Swift valamennyi vádját, de annyira megnöveli azok valószínűségét, hogy nehéz komolyan venni azt az elképzelést, amely szerint semmiféle beavatkozás nem történt.

A vita tehát nem két egyszerű álláspont között húzódik. Nem arról van szó, hogy vagy Motte mindent meghamisított, vagy Swift mindent kitalált. Sokkal valószínűbb, hogy különféle típusú változtatások történtek: voltak egyszerű nyomdai hibák, lehettek óvatosságból végzett politikai módosítások, és később Swift maga is változtathatott egyes részleteken.

Már a kortárs kiadások története is erre figyelmeztet. John Hyde 1726 decemberében Dublinban olyan kiadást jelentetett meg, amely azt állította, hogy a londoni könyv több hibáját kijavítja. A modern kutatás szerint a Hyde-szöveg egyes változatai kapcsolatban lehetnek Swift legkorábbi korrekcióival. Néhány olyan olvasat, amely először ebben a dublini kiadásban jelent meg, később Motte javított szövegébe és Faulkner kiadásába is bekerült.

Az eredeti Gulliver tehát már néhány héttel a könyv születése után szétágazott. Londonban létezett az első Motte-szöveg, Dublinban Hyde változata, Swift és Ford pedig közben saját javításokat készített. Mire a szerző évek múlva megpróbálta visszaállítani „az eredetit”, már több különböző szöveg feküdt előtte.

Az eltűnt kézirat ezért nem pusztán kellemetlen hiány a kutatás számára. Maga válik a könyv történetének központi szereplőjévé. Minden későbbi kiadás azt állítja vagy sugallja, hogy közelebb visz ahhoz, amit Swift eredetileg akart, miközben nincs meg az a dokumentum, amelyhez ezt a közelséget pontosan mérni lehetne.

A legjobb, amit tehetünk, hogy valószínűségekkel dolgozunk. Egy Ford által megőrzött javítás nagyobb

súlyt kaphat, ha Swift saját kezű korrekciója is megerősíti. Egy Motte-változat gyanúsabb lehet, ha politikailag feltűnően enyhébb és Swift későbbi levelei is kifogásolják. Egy hosszabb kiegészítés, mint Lindalino története, óvatosabb kezelést kíván, ha Swift életében egyszer sem került nyomtatásba.

Így a Gulliver szövegkritikusa ugyanabba a helyzetbe kerül, mint maga Gulliver utazásai során. Folyton olyan világról kell beszámolnia, amelynek igazságát nem tudja közvetlenül ellenőrizni. A bizonyítékok egymást erősítik vagy gyengítik, de ritkán adnak teljes bizonyosságot.

Az eredeti kézirat eltűnésével tehát nemcsak néhány oldal veszett el. Eltűnt az a végső mérce is, amelynek segítségével minden későbbi Gullivert egyszerűen igaznak vagy hamisnak nyilváníthatnánk. Ettől kezdve maga a mű is olyan lett, mint elbeszélője: több tanú állítja róla, hogy tudja az igazságot, miközben az olvasónak kell eldöntenie, melyiküknek mennyire hisz.

VI. rész

Hány Gulliver létezik?

25. Első kiadás - vagy első kiadások?

A „Gulliver első kiadása” kifejezés úgy hangzik, mintha egyetlen, könnyen azonosítható tárgyról beszélnénk. A bibliográfus azonban hamar rájön, hogy már 1726 könyvtermése is bonyolultabb ennél.

A könyv hatalmas sikere miatt Motte gyorsan újabb nyomásokat készíttetett. Novemberben és decemberben ismét piacra került, miközben a nyomtatás során hibák javultak, új hibák keletkezhetek, és még a Gulliver-portré is különböző állapotokban létezett. A szakirodalom ezért az 1726-os példányokat külön csoportokba és változatokba sorolja.

Az efféle bibliográfiai nyomozás első pillantásra száraz szakmunkának tűnhet. Papírminőség, ívjelek, betűhibák, címlapok és metszetek apró eltérései alapján kell eldönteni, melyik példány készült korábban. A Gulliver esetében azonban éppen ezek az apróságok segítenek rekonstruálni, hogyan terjedt a könyv a megjelenés utáni hetekben.

Az első példányokban például ugyanaz a Gulliver-portré több állapotban jelenik meg. Az alapszemély John Sturt munkájához kapcsolódik, és az utazót méltóságteljes, komoly férfiként mutatja. A portré egyik későbbi állapotában a felirat átrendeződik, és új latin idézet jelenik meg, amely tovább erősíti a képen látható ember becsületességének és megbízhatóságának benyomását.

A változtatás különösen ironikus egy olyan könyv esetében, amelynek szerzői azonossága eleve hamis. Minél ünnepélyesebben igazolja a kép Gulliver tisztességét, annál nagyobb lesz a távolság a grafikai hitelesítés és a nyilvánvaló fikció között.

Janine Barchas egy további furcsaságra is rámutatott. A portré szerint Gulliver ötvennyolc éves, de a könyvben közölt életrajzi adatok alapján 1726-ban ennél idősebbnek kellene lennie. Ötvennyolc éves viszont éppen Jonathan Swift volt a könyv megjelenésekor; ötvenkilencedik születésnapja csak valamivel később következett.

Ha ez tudatos játék, akkor az első kiadás címlapja és portréja egyszerre rejtje el és árulja el a valódi szerzőt. A laikus olvasó Lemuel Gulliver életkorát látja, a beavatott

pedig felismerheti Swift számát a kitalált utazó arca alatt.

A bibliográfiai különbségek azonban nemcsak játékos részleteket őriznek. Segítségükkel követhető, mely hibák mikor javultak, mely szövegváltozatok jelentek meg korábban, és hogyan próbált Motte alkalmazkodni a váratlanul nagy kereslethez. A könyv gyors kereskedelmi sikere fizikai nyomot hagyott a fennmaradt példányokon.

Ehhez hamarosan újabb ág csatlakozott Dublinból. John Hyde kiadása már azt ígérte, hogy kijavítja a londoni szöveg hibáit. Néhány hónappal később Motte maga is javított változatot készített Ford listája alapján. Az 1726 októberében megjelent könyv tehát 1727 tavaszára már több, egymástól eltérő szöveges hagyományban élt.

Ezért amikor ma valaki azt kérdezi, mit írt Swift valamelyik Gulliver-mondatban, az első kérdésnek gyakran annak kell lennie: melyik kiadásban? A politikai szatírák, a színek, az egyes kifejezések és a javítások esetében a válasz nem mindig ugyanaz.

A könyv születése így önmagában cáfolja azt az elképzelést, hogy létezett egy pillanat, amikor Gulliver végleges formájában kilépett a nyomdából. Már az első

hónapokban mozogni kezdett. A hajós, aki a történetben egyik országból a másikba sodródott, könyvként is hasonló utazásba kezdett: nyomdák, kiadók, városok és szerkesztők között változtatta alakját.

26. Gulliver arca megváltozik

Ha egymás mellé tesszük a Gulliver különböző korai portréit, olyan érzésünk támadhat, mintha nem is ugyanannak az embernek a képeit néznénk. Ez különös egy fiktív személy esetében, akinek egész hitelességét részben éppen az arckép volt hivatott megerősíteni.

Az 1726-os Motte-portré méltóságteljes férfit mutat. Köpenye, tartása és komoly tekintete egy államférfi vagy tudós tekintélyét idézi. Ez az ember alkalmas arra, hogy egy hosszú utazási beszámoló szerzőjeként az olvasó bizalmát kérje.

A kép azonban nehezen egyeztethető össze azzal a Gulliverrel, akit a könyv végén látunk. Az utolsó fejezetben a kapitány alig viseli el saját családját, irtózik az emberi test szagától, és lovaival tölti idejét. Nehéz elképzelni, hogy ez a Yahoo-kultúrát megvető ember gondosan felöltözik, majd előkelő portréra ül.

1735-ben a helyzet még bonyolultabbá vált. George Faulkner Swift műveit két külön formátumban is kiadta, és a Gullivert tartalmazó harmadik kötethez két feltűnően eltérő portré készült.

Az egyik fiatalabb, energikusabb Gullivert ábrázol. Ruhája kevésbé ünnepélyes, nyakában kendő, kabátja részben kigombolva; inkább világjáró tengerész benyomását kelti, mint az első kiadás idősödő tekintélyét. Ez az arc ráadásul több vonásában emlékeztet Swift ismert portréira.

A másik 1735-ös kép egészen más. Fáradt, zilált, szinte rongyos Gullivert látunk rajta, aki sokkal jobban megfelel a negyedik utazás végén megismert embernek. Nem sugároz tekintélyt, inkább azt az érzést kelti, hogy a Houyhnhnmok istállójából érkezett.

Ha a portré feladata a szerző azonosítása volna, ez a három vagy négy különböző Gulliver kudarcot jelentene. A képek azonban éppen ezzel válnak a könyv játékának részévé. A fiktív szerző arca ugyanolyan bizonytalanná válik, mint a szöveg, amelyet állítólag ő írt.

Barchas szerint a Faulkner-kiadás még tovább fokozza a játékot azzal, hogy ugyanabban a Swift-összkiadásban Jonathan Swift portréja is szerepel. Az egyik Gulliver-kép

arcvonásai feltűnően közel kerülnek a valódi szerző képéhez. A két személy, akit a címlap és a fikció elválasztott egymástól, vizuálisan közeledni kezd.

A könyv így három különböző szerzői identitást kínál. Ott van Jonathan Swift, akinek nevét az olvasó ekkor már jól ismeri. Ott van Lemuel Gulliver, akit a fikció a történet szerzőjének nevez. És ott vannak a portrék, amelyek egyszer hol egyikhez, hol másikhöz közelítik az arcot.

A helyzet különösen szellemes, mert 1735-re már senkinek sem kellett komolyan titkolni, hogy Swift írta a Gullivert. Az anonimitás eredeti politikai funkciója nagyrészt megszűnt, de Swift nem egyszerűen levette a maszkot. Inkább újabb maszkokat tett mellé.

A portrék ezért nem illusztrációk a szó hétköznapi értelmében. Ugyanazt a kérdést teszik fel vizuálisan, amelyet a szöveg folyamatosan nyelvileg kérdez: ki beszél hozzánk? A józan hajósebész, az embergyűlölő Yahoo, Jonathan Swift, vagy egy olyan figura, aki valamennyiükből hordoz valamit?

Még az arc sem segít végleg eldönteni a kérdést. A könyv, amely az első oldalon portréval akarta hitelesíteni elbeszélőjét, néhány év alatt több különböző arcot adott

neki. Gulliver külseje ugyanúgy változó szöveggé vált, mint maga az utazási beszámoló.

27. George Faulkner belép a történetbe

1732 végén George Faulkner dublini nyomdász és könyvkereskedő nagyszabású tervbe kezdett: több kötetben ki akarta adni Jonathan Swift műveit. Swift eleinte nem fogadta különösebb lelkesedéssel az ötletet. Írorszában a szerzői jog helyzete lehetővé tette, hogy a könyvkereskedők sokkal könnyebben nyomtassanak újra műveket, és az író nem feltétlenül tudta megakadályozni a vállalkozást.

Hamar felismerte azonban, hogy az elkerülhetetlen kiadás lehetőséget is kínál. Ha Faulkner mindenképpen kinyomtatja műveit, legalább megpróbálhatja elérni, hogy a Gulliver végre olyan szöveggel jelenjen meg, amelyet ő elfogadhatóbbnak tart Motte változatánál.

1733 júniusában már azt kérte Faulknertől, hogy szerezze vissza a Gulliverhez kapcsolódó javítási papírokat Matthew Pilkington környezetéből. Külön hangsúlyozta, hogy az angol nyomdász több olyan változtatást végzett, amelyet ő helytelenít, és ezek kijavításához szüksége van a korábbi dokumentumokra.

Októberben Charles Fordhoz fordult ugyanezzel az üggyel. Ekkor írta le híres panaszát a „megcsonkított és meggyilkolt” oldalakról, és Andrew Tooke-ot nevezte meg valószínű beavatkozóként. Ford válaszában megerősítette, hogy volt olyan javítási listája, amely állítása szerint az eredeti példányhoz viszonyított valamennyi eltérést tartalmazta.

A Faulkner-kiadás tehát nem egyszerű utánnyomás volt. Swift aktívan igyekezett befolyásolni előkészítését, még ha a pontos részletekről a kutatók között vita is van. A könyv 1735-ös dátummal jelent meg, valójában már 1734 novemberében forgalomba kerülhetett.

A Gulliver az összkiadás harmadik kötetét alkotta. Faulkner kiadása hosszú időre különleges tekintélyt szerzett, részben éppen azért, mert Swift életében és közreműködésével készült. Sok későbbi szerkesztő ebből indult ki, amikor azt akarta megállapítani, milyen lehetett a szerző által jóváhagyott szöveg.

Az új kiadás elején azonban megjelent egy különösen fontos dokumentum is: Gulliver kapitány levele unokatestvéréhez, Sympsonhoz. A levél 1727. április 2-i keltezését visel, de nyomtatásban először Faulkner kötetében jelent meg.

A levélben Gulliver felháborodottan panaszkodik. Azt állítja, Sympson sürgetésére engedte meg utazásainak kiadását, és ugyan hozzájárult ahhoz, hogy a kéziratot rendezzék és nyelviileg javítsák, arra semmiféle felhatalmazást nem adott, hogy részeket kihagyjanak vagy idegen mondatokat illesszenek be.

Külön kitér Anna királynő dicséretére. Gulliver visszautasítja a neki tulajdonított részt, és még azt is megmagyarázza, miért képtelenség a benne szereplő állítás. A betoldás szerint Anna főminiszter nélkül kormányzott, Gulliver azonban felsorolja Godolphint és Oxfordot, bizonyítva, hogy a mondat tényszerűen is hamis.

A fikció ezzel különös fordulatot tesz. A valódi Jonathan Swift éveken át panaszkodott Benjamin Motte szerkesztői beavatkozásaira. Most azonban nem Swift ír nyilvános helyreigazítást. Lemuel Gulliver panaszkodik Richard Sympsonnak, hogy rosszul adta ki Lemuel Gulliver könyvét.

Az első kiadás körül létrehozott álca tehát túléli saját lelepleződését. Swift akár egyszerű előszót is írhatott volna arról, hogy a londoni kiadás hibás. Ehelyett tovább játssza az eredeti fikciót, és a szövegkritikai vitát is

Gulliver világába emeli.

Faulkner még külön „Advertisement”-ben is megmagyarázta a helyzetet. A kiadó szerint a Londonba küldött kézirat egy másolat volt az eredetiről, és az eredeti egy Swifthez közel álló úriember birtokában maradt. Ez az ember a nyomtatott íveket összevetette az eredetivel, majd javításokat készített egy közé kötött üres lapokkal ellátott példányban. Faulkner állítása szerint ebből másolhatta le saját korrekcióit.

A leírás nyilvánvalóan Charles Ford szerepére utal. Ugyanakkor ismét olyan történetet kapunk, amelynek legfontosabb szereplője az elveszett eredeti. Faulkner azt állítja, hogy javításai közvetve ehhez nyúlnak vissza, de az olvasó maga nem ellenőrizheti a láncot.

A kiadás ezért egyszerre volt helyreállítás és újabb állomás a Gulliver változásában. Több, Swift által kifogásolt rész módosult, új paratextus került a könyv elé, megváltoztak a portrék, és a mű immár nyíltan Swift összegyűjtött munkái között jelent meg.

A névtelen 1726-os könyv 1735-re visszatért szerzőjéhez, de Lemuel Gulliver nem tűnt el. Ott maradt a címlapon, az előszóban, a portrékon és saját panaszos levelében is. Swift visszaszerezte művét, de nem úgy,

hogy egyszerűen lerántotta volna róla a korábbi maszkot; inkább hivatalosan is saját életművébe fogadta az embert, akit azért talált ki, hogy elbújhasson mögötte.

28. Melyik volt Swift Gullivere?

A XX. és XXI. századi szerkesztő előtt első pillantásra egyszerű választás állhatna. Ha az 1735-ös Faulkner-kiadás Swift közreműködésével készült, akkor talán ezt kellene tekintenünk a szerző végleges akaratának. Hosszú ideig sok modern Gulliver-kiadás valóban így járt el. A szövegkutatás azonban idővel egyre óvatosabb lett.

Faulkner kétségtelenül közelebb állt Swifthez, mint Motte 1726-ban. Swift levelezéséből világosan látszik, hogy 1733-ban aktívan próbálta megtalálni a korábbi javításokat, és különösen fontos volt számára a Gulliver helyreállítása. Ettől azonban Faulkner szövege még nem válik automatikusan az elveszett 1726-os kézirat pontos másolatává.

A két időpont között nyolc év telt el. Swift emlékezete romlott, egészségi állapota rosszabbodott, az eredeti kézirat pedig már nem volt nála. Különféle javított példányokból, Ford listájából és saját emlékeiből kellett dolgoznia. Közben maga is változtathatott véleményén

vagy stílusán, ahogyan minden író teheti egy régebbi mű új kiadásának előkészítésekor.

Ezért a modern szerkesztőnek előbb azt kell eldöntenie, mit keres. Azt a könyvet akarja rekonstruálni, amelyet Swift 1726-ban Motte-nak küldött, vagy azt a változatot, amelyet 1735 körül a leginkább elfogadhatónak tartott? A kettő nem feltétlenül ugyanaz.

Albert J. Rivero Norton Critical Editionje ezért visszatért Motte első, 1726. októberi szövegéhez. Nem azért, mert Motte-ot megbízhatóbbnak tekinti Swiftnél, hanem mert ez áll időben a legközelebb az elveszett kézirathoz. Rivero ugyanakkor több helyen elfogadja Ford, Swift és más korai források olyan javításait, amelyekről jó okkal feltételezhető, hogy az eredeti szerzői olvasatot őrzik.

Ez kompromisszumos módszer. Az 1726-os szöveg adja a gerincet, de nem kezelik érinthetetlennek. A szerkesztő olyan változtatásokat épít bele, amelyek megbízhatóan visszavezethetők Swifthez, miközben óvatosabban bánik azokkal a hosszabb részekkel vagy késői korrekciókkal, amelyek eredete bizonytalanabb.

Az armaghi Gulliver különösen fontos ebben a munkában. A példányban olyan javítások találhatók,

amelyeket David Woolley kutatásai Swift saját kezéhez kötöttek, és ezek közül némelyik már a korai dublini Hyde-kiadásban is felbukkan. Ez arra utal, hogy Swift szinte közvetlenül a londoni megjelenés után korrigálni kezdte Motte szövegét.

Az armaghi példány sorsa azonban szinte irodalmi iróniaként ismételte meg az eredeti kézirat történetét. 1999 decemberében fegyveres rablók elvitték a könyvtárból, és Rivero kritikai kiadásának előkészítése idején a kutatónak valóban fakszimilék és korábbi másolatok segítségével kellett dolgoznia. A történet szerencsére nem úgy végződött, mint az elveszett Swift-kéziraté: a kötetet 2001 augusztusában visszaszerezték, és ma ismét Armaghban őrzik, 2026-ban pedig a háromszázadik évforduló kiállításának központi darabja lett.

A nyomozás tehát három évszázad után sem egyszerűsödött le. Az elveszett kézirat mellé időlegesen eltűnt egy másik kulcsfontosságú tárgyi bizonyíték, a fennmaradt javított példányok pedig nem teljesen egyeznek egymással. Az 1726-os és az 1735-ös kiadás közötti választás ezért nem egyszerűen azt jelenti, hogy a „rossz” Motte és a „jó” Swift közül kell választanunk.

Harold Williams, David Woolley, F. P. Lock, Michael Treadwell, James McLaverty és más kutatók éppen azért jutottak részben eltérő következtetésekre, mert ugyanazokat a bizonyítékokat más súllyal értékelték. Egy Swift-levél mennyire megbízható tanúvallomás? Egy Ford-javítás mikor tekinthető eredetinek? Ha Faulkner másképpen közöl egy mondatot, az 1726-os helyreállítás vagy 1734-es újraírás? Nincs olyan mechanikus szabály, amely minden esetben megadná a választ.

Ez a bizonytalanság azonban nem gyengesége a történetünknek, hanem éppen egyik legérdekesebb eredménye. Gulliver utazásai maga is folyamatosan arra figyelmeztet, hogy egy beszámoló hitelessége nem pusztán attól függ, milyen magabiztosan állítja valaki, hogy igazat mond. A mű szövegtörténete ugyanezt a leckét ismétli meg a kutatóval.

Ezért a „Melyik volt Swift Gullivere?” kérdésre nincs egyetlen, minden részletre kiterjedő válasz. Létezik egy elveszett kézirat, amelyhez több fennmaradt változat különböző távolságra állhat. Létezik Motte első kiadása, amely minden hibájával együtt időben a legközelebbi tanú. Léteznek Ford javításai, Swift saját korrekciói, Hyde korai dublini változata és Faulkner későbbi, szerző által is befolyásolt kiadása.

Ezekből a modern szerkesztő nem egyszerűen kiválaszt egy „igazit”, hanem rekonstruál. Ugyanazt teszi, amit mi is végzünk ebben a könyvben: tanúkat hallgat meg, tárgyi bizonyítékokat vizsgál, összehasonlítja az egymásnak ellentmondó változatokat, és ahol a bizonyosság véget ér, nem tesz úgy, mintha még mindig biztos talajon állna. A Gulliver eredeti szövegének egy része nagy valószínűséggel visszanyerhető, de a teljes, minden kétséget kizáró 1726-os Swift-kézirat ma már alighanem végleg elérhetetlen.

VII. rész

Ki a szerző?

29. Gulliver beperli a saját kiadóját - legalábbis a fikcióban

George Faulkner 1735-ös kiadásának olvasója különös helyzetben találta magát. Mire kinyitotta a kötetet, aligha lehetett számára komoly titok, hogy Gulliver utazásai Jonathan Swift műve. A könyv Swift összegyűjtött munkáinak harmadik kötetében jelent meg, a szerző nevét immár nyíltan összekapcsolták vele, és az 1726-os névtelenség politikai jelentősége nagyrészt megszűnt.

Swift mégsem úgy járt el, ahogyan egy mai szerzőtől várnánk. Nem írt előszót saját nevében arról, hogy Benjamin Motte első kiadása hibás volt. Nem közölte egyszerűen, mely mondatokat változtatták meg, és nem jelentette ki, hogy most az olvasó végre hiteles szöveget tart a kezében. Ehelyett ismét megszólaltatta azt az embert, aki soha nem létezett.

A kötet elején megjelent Gulliver kapitány levele unokatestvéréhez, Simpsonhoz. A levél 1727. április 2-i keltezését viselt, mintha már néhány hónappal az első kiadás után megszületett volna, nyomtatásban azonban

csak évekkel később került az olvasók elé. A megszólaló nem Jonathan Swift, hanem Lemuel Gulliver, aki dühösen számon kéri Richard Sympsont azért, amit a könyvével tett.

A helyzet már önmagában komikus. Gulliver egy kitalált személy. Sympson ugyancsak kitalált személy. Az egyik fiktív ember azért támadja a másikat, mert állítólag rosszul szerkesztette azt a könyvet, amelynek valódi szerzője Jonathan Swift, és amelynek tényleges első kiadója Benjamin Motte volt. Swift tehát a valós kiadástörténeti konfliktust is a fikció szereplőivel játszatja el.

Gulliver azt állítja, hogy eredetileg nem akarta megjelentetni utazásait. Sympson és mások beszélték rá, ő pedig csak bizonyos korlátozott szerkesztői jogokat adott rokonának. Engedélyezte a stílus kisebb hibáinak javítását, a szükségtelen részletek elhagyását és az olyan változtatásokat, amelyek a könyvet olvashatóbbá teszik, arra viszont szerinte senkit sem hatalmazott fel, hogy szándékát megváltoztassa, mondatokat illesszen a szövegbe vagy lényeges részeket töröljön.

A panasz feltűnően hasonlít Swift valódi leveleire. Az író ugyanebben az időszakban Motte beavatkozásairól

panaszkodott barátainak, később pedig Fordnak és Faulknernek is azt írta, hogy a londoni szöveget megcsonkították. Gulliver most szinte ugyanazokat a sérelmeket ismétli el a fikción belül.

A két hang közötti azonosság azonban nem teljes. Richard H. Rodino arra mutat rá, hogy Gulliver már ebben a panaszos levélben is megbízhatatlan szerzőként viselkedik. Miközben a tökéletes szerzői ellenőrzést követeli, maga sem képes olyan igazságot létrehozni, amelyet az olvasók automatikusan elfogadnak. Éppen ellenkezőleg: panasza egyik fő oka az, hogy megjelent könyvét mások értelmezik, magyarázzák, folytatják és saját céljaikra használják.

Gulliver különösen ingerülten említi azokat a könyveket és röpiratokat, amelyeket az ő művéhez kapcsolva adtak ki. Hetente érkeznek hozzá – panaszkodik – „rágalmak, kulcsok, reflexiók, emlékiratok és második részek”. Egyes szerzők azt állítják, hogy ő nem is írta saját utazásait, mások pedig olyan könyveket tulajdonítanak neki, amelyeket életében nem látott.

Az irónia itt már szinte többszörösen visszahajlik önmagába. Gulliver felháborodik azon, hogy valaki szerint nem ő írta Gulliver utazásait, miközben az olvasó

pontosan tudja, hogy valóban nem ő írta. Azok az emberek, akiket Gulliver hazugnak nevez, legalább ebben az egyetlen tekintetben közelebb járnak az igazsághoz, mint maga az állítólagos szerző.

A levél egyik legmulatságosabb részében Gulliver még egy sajtóhibát is kijavít. Azt állítja, hogy a második utazás országának neve nem Brobdingnag, hanem Brobdingrag. A javítás különösen reménytelen gesztus, mert az ezt követő szöveg továbbra is következetesen Brobdingnagnak nevezi az országot. A szerző hiába akar abszolút ellenőrzést gyakorolni saját könyve fölött, maga a nyomtatott kötet azonnal fittyet hány neki.

Rivero jegyzete szerint ez a kis tréfa pontosan illik a levél nagyobb játékához. Gulliver úgy viselkedik, mintha a nyomtatási folyamat valamennyi hibáját meg lehetne szüntetni, és vissza lehetne térni egy tökéletes, eredeti szöveghez. Swift saját kiadástörténete azonban azt mutatta, hogy ez az elképzelés szinte ugyanolyan utópikus, mint a Houyhnhnmok hibátlan társadalma.

A legfontosabb kifogás ismét az Anna királynőről szóló betoldás. Gulliver azt állítja, hogy ilyen szöveget nem írhatott, és történeti érvekkel cáfolja az állítólag neki tulajdonított mondatot. A fikció itt már szinte teljesen

egybeolvad Swift valós vitájával Motte-tal: az elképzelt szerző egy valódi szerkesztői beavatkozást kifogásol.

A levél mégsem pusztán kiadói helyreigazítás. Gulliver egész világfelfogása megváltozott a Houyhnhnmok között töltött idő óta, és ez a panaszaiban is érezhető. Azt állítja, hogy könyvét az emberiség megjavítása érdekében engedte megjelentetni. Öt év telt el azóta, mégsem lát semmiféle javulást. A háborúk, pártviszályok, korrupció és emberi ostobaság ugyanúgy folytatódik, ezért keserűen arra a következtetésre jut, hogy az európai Yahoók javíthatatlanok.

Ez már nem egyszerűen Jonathan Swift panasa egy rosszul korrigált könyvre. Gulliver egyre inkább azt kívánja, bárcsak szövege soha nem került volna a nyilvánosság elé. Az eredeti kézirat az ő képzeletében olyan hely lesz, ahol a szerző még teljesen ura saját mondatainak. A nyomtatással azonban a mű kiszabadult kezéből, és olyan emberekhez került, akik félreértik, átírják, folytatják és megmagyarázzák.

A könyv háromszáz éves történetéből tudjuk, hogy Gullivernek ebben legalább igaza volt. Swift műve a megjelenés pillanatától kezdve többé nem kizárólag a szerző tulajdona volt. Motte változtatott rajta, Ford

javította, Faulkner újrarendezte, kritikusok megfejtették, más írók folytatták, kiadók megrövidítették, gyerekkönyvek átdolgozták, fordítók pedig saját nyelvükhöz alakították.

A Gulliver-Sympson-levél ezért jóval több, mint lábjegyzet a könyv kiadástörténetéhez. Arról a pillanatról szól, amikor egy író rájön, hogy a megjelent mű többé nem kizárólag az övé. Swift ezt a felismerést is úgy fogalmazta meg, ahogyan egész könyvét írta: nem saját hangján panaszkodott, hanem egy nem létező emberrel mondatta ki, mennyire nehéz megőrizni egy szöveg eredeti igazságát.

30. Hazudik-e Lemuel Gulliver?

Richard Sympson már az 1726-os kiadás elején biztosítja az olvasót arról, hogy Gulliver rendkívül igazmondó ember. Szomszédai állítólag olyannyira megbíznak benne, hogy ha valamit különösen igaznak akarnak nevezni, azt mondják róla: olyan igaz, mintha Gulliver mondta volna.

A kijelentés első olvasásra a hitelesség megszokott kellékének tűnik. Az utazási irodalom szerzőjének el kellett hitetnie közönségével, hogy valóban látta azokat a távoli világokat, amelyekről beszámol. Gulliver ezért

nemcsak pontos adatokat, dátumokat és földrajzi helyzeteket ad meg, hanem erkölcsi bizonyítványt is kap a könyv szerkesztőjétől.

Csakhogymár az első mondatoktól tudjuk, hogy az egész történet kitaláció. Lilliput nincs a térképen, az óriások országa sem rejtőzik Észak-Amerika partjai mellett, Laputa nem lebeg mágneses erővel a levegőben, és értelmes lovak társadalmát sem ismerjük. A „legtökéletesebb igazmondó” tehát olyan dolgokról számol be teljes komolysággal, amelyek soha nem történtek meg.

Swift azonban nem engedi, hogy ebből egyszerűen azt a következtetést vonjuk le: Gulliver hazudik, tehát nem kell hinnünk neki. Ha csak erről volna szó, a könyv néhány oldal után egyszerű tréfa lenne. Az érdekesebb kérdés az, hogy milyen értelemben mondhat igazat valaki, aki tényszerűen olyasmit állít, ami nem igaz.

Gulliver egyik legfontosabb sajátossága, hogy szinte sohasem érzi magát hazugnak. Nem kacsint össze az olvasóval, nem jelzi, hogy mesét mond, és nem engedi meg magának azt a szabadságot, amelyet Lukianosz Igaz történetének elbeszélője. Az ókori szatirikus nyíltan közli, hogy hazudni fog; Gulliver ellenkezőleg, végig

ragaszkodik ahhoz, hogy minden szava igaz.

A negyedik utazás ezt a kérdést új szintre emeli. A Houyhnhnmok nyelvében Gulliver szerint nincs olyan szó, amely pontosan megfelelné a hazugságnak. Gazdájának körülírással kell elmagyaráznia, mit jelent „azt mondani, ami nincs”. Gulliver ezt a tulajdonságot a lovak erkölcsi fölényének egyik jeleként értelmezi, és azt állítja, hogy közöttük töltött évei alatt maga is megszabadult az emberekben mélyen gyökerező hazudozástól. Ezután tér vissza Angliába és írja meg – legalábbis a fikció szerint – Gulliver utazásait.

A paradoxon szinte tökéletes. Az az ember, aki büszkén kijelenti, hogy már nem képes hazudni, olyan könyv szerzője, amelynek valamennyi nagy utazása kitalált. Gulliver saját mércéjével mérve tehát vagy a könyvnek kell igaznak lennie, vagy az igazmondásról szóló kijelentésének kell hamisnak bizonyulnia.

Richard H. Rodino szerint a helyzet ennél is bonyolultabb. Gulliver még a Sympsonhoz írt levélben is olyan állításokat tesz, amelyek saját elbeszélésével ütköznek. Azt mondja például, hogy Lilliput, Brobdingnag és Laputa létezésének igazsága minden olvasót azonnal meggyőz. Saját történetei viszont újra és újra azt

mutatják, mennyire nehéz az embereket pusztán az igazság erejével meggyőzni.

Az igazság problémája így nem a tény és a fikció egyszerű ellentétévé válik. Gulliver sokszor akkor is igazságot mond, amikor tévesen értelmezi saját tapasztalatait. Brobdingnagban például pontosan beszámol Anglia politikai rendszeréről, miközben nem érti, hogy leírása miért borzasztja el a királyt. Az olvasó ugyanazokból a tényekből más következtetésre jut, mint az elbeszélő.

Máskor Gulliver kifejezetten nevetséges, de a szájából elhangzó erkölcsi ítéletet nehéz volna egyszerűen elutasítani. A negyedik utazás végén például kegyetlenül ír a gyarmatosításról: hajók érkeznek, a bennszülötteket elűzik vagy lemészárolják, uralkodóikat arany után kutatva megkínózzák, majd az egészet civilizáló és vallási küldetésnek nevezik. Irvin Ehrenpreis szerint itt aligha állíthatjuk, hogy Swift Gulliver nézetét akarja nevetségessé tenni; az erkölcsi felháborodás sokkal inkább magáé a szerzőé.

Ez az egyik oka annak, hogy Swift és Gulliver viszonyáról több mint két évszázada folyik vita. Ha minden Gulliver-mondatot Swift személyes

véleményének tekintünk, akkor az íróból könnyen teljes embergyűlölőt csinálunk. Ha viszont minden szélsőséges mondatot Gulliver örületére vezetünk vissza, akkor olyan erkölcsi állításoktól is megszabadítjuk a művet, amelyek egyértelműen Swift más írásaival rokonok.

A XX. századi kritika ennek alapján beszélt „kemény” és „puha” értelmezési iskoláról. A keményebb olvasat szerint a Houyhnhnmok valódi erkölcsi ideált képviselnek, a Yahoók pedig az emberi természet alacsonyabb lehetőségeit mutatják meg. Gulliver ugyan túlzó és komikus, de a könyv emberről alkotott ítéletének jelentős részét komolyan kell vennünk.

A puhább értelmezés nagyobb távolságot lát Gulliver és Swift között. Eszerint a könyv végének fontos tanulsága éppen az, milyen veszélyes, ha valaki egy elérhetetlen tökéletesség nevében megveti a tényleges embereket. Pedro de Mendez, Glumdalclitch, Lord Munodi és más jóindulatú szereplők azt bizonyítják, hogy az ember nem szükségképpen Yahoo, Gulliver viszont már képtelen észrevenni a különbséget.

A két értelmezés közül egyik sem képes minden részletet maradéktalanul megmagyarázni. Ehrenpreis például joggal figyelmeztet arra, hogy Pedro de Mendez

nem az egyetlen tisztességes ember a könyvben. Thomas Wilcocks kapitány ugyanilyen nagylelkű Gulliverrel, Glumdalclitch szeretettel gondoskodik róla, Lord Munodi pedig értelmes és becsületes emberként jelenik meg. Swift tehát többször megmutatja, hogy az emberi jószág lehetséges.

Ugyanakkor Gulliver nevetségessége sem teszi ártalmatlanná azokat a bűnöket, amelyeket Európáról felsorol. Háborúk, korrupció, politikai intrikák, önzés és gyarmati erőszak nem azért lesznek kevésbé valóságosak, mert egy lórajongó különnc beszél róluk.

Claude Rawson még egy lépéssel tovább megy. Szerinte Gulliver hangjának változásait nem érdemes teljes egészében úgy kezelni, mintha egy modern regényhős következetes pszichológiai fejlődését látnánk. Swift számára Gulliver elsősorban szatirikus eszköz, akinek hangja attól függően változhat, milyen ironikus hatást akar elérni a szerző. Már az első utazásban is vannak pillanatok, amikor a naiv elbeszélő maszkja mögül jóval keményebb szatirikus hang szólal meg.

Ez felszabadít bennünket az egyik hamis választás alól. Nem kell minden mondatnál eldöntenünk, hogy „ezt Swift mondja” vagy „ezt Gulliver mondja”. Éppen a kettő

közötti bizonytalanság teremti meg a szatíra erejét. Swift időnként Gulliver mögé bújik, máskor eltávolodik tőle, olykor pedig úgy rendez el a helyzetet, hogy az elbeszélő által kimondott igazságot éppen az elbeszélő nem érti teljesen.

A kérdés tehát nem az, hazudik-e Gulliver a szó hétköznapi értelmében. Nem csaló, aki tudja, hogy Lilliput nincs, de pénzért azt állítja, hogy ott járt. Ő olyan fiktív szerző, akit Swift azzal a feltétellel hozott létre, hogy saját világában minden szava igaz legyen.

Az olvasó feladata viszont éppen az, hogy ne higgyen neki automatikusan. Meg kell különböztetnie a ténnyt az értelmezéstől, a megfigyelést az előítélettől, az erkölcsi felismerést a rögeszmétől. Gulliver igazmondása nem oldja meg a könyvet, hanem létrehozza annak egyik legfontosabb rejtélyét.

31. Ki írta Gulliver utazásait?

Most már visszatérhetünk ahhoz a kérdéshez, amely könyvünk címében áll. Ki írta Gulliver utazásait?

A legegyszerűbb válasz természetesen továbbra is Jonathan Swift. Ő találta ki a történetet, ő alkotta meg Lilliputot, Brobdingnagot, Laputát és a Houyhnhnmok

országát, és az ő politikai, filozófiai, irodalmi tapasztalataiból nőtt ki a könyv. Ha szerző alatt azt az embert értjük, akinek képzeletéből a mű megszületett, nincs valódi szerzőségi rejtély. Az általunk végigkövetett történet azonban megmutatta, hogy ez a válasz csak az első réteg.

Az 1726-os címlap szerint Lemuel Gulliver a szerző. A könyv világán belül valóban ő írta le négy utazását, saját tapasztalatait, és kéziratát Richard Sympsonra bízta. Gulliver tehát nem egyszerű főhős, hanem fiktív szerző is. Még saját portréja és szerzői életrajza is van.

Sympson már a következő lépcső. Saját állítása szerint ő rendezte sajtó alá Gulliver papírjait, rengeteg hajózási részletet kihagyott, és a kéziratot az olvasók számára megfelelőbb formára rövidítette. Ha hinnénk neki, már az első nyomtatott Gulliver sem kizárólag Gulliver műve volna.

A való világban ugyanezt a pozíciót több ember foglalta el. Swift másolók segítségével készítette elő a kéziratot. John Gay lemásolta a Motte-nak küldött Sympson-levelet. Benjamin Motte megszervezte a kiadást. Andrew Tooke valószínűleg részt vett a szöveg szerkesztésében, és talán politikailag érzékeny részeket

változtatott meg. Charles Ford az eredetihez viszonyított korrekciókat gyűjtötte össze. John Hyde Dublinban új változatot adott ki. George Faulkner pedig évekkel később ismét átrendezte és javította a szöveget Swift közreműködésével. A lánc ezzel még nem ér véget.

Minden modern Gulliver-kiadás szerkesztője döntéseket hoz. El kell döntenie, Motte 1726-os szövegéből indul-e ki, vagy Faulkner 1735-ös kiadását tekinti alapnak. Elfogadja-e Ford valamennyi javítását? Beilleszti-e Lindalino történetét? Milyen helyesírást használ? Melyik portrét közli? A választások egyenként kicsinek tűnnek, együtt azonban meghatározzák, pontosan milyen Gullivert kap az olvasó. Ezért mondhatjuk azt, hogy Gulliver utazásai egyszerre egyetlen szerző könyve és sok ember közös történetének eredménye.

A szerzőség kérdése ráadásul már magában a műben is állandóan elbizonytalanodik. Gulliver szerint ő írta a könyvet, de panaszkodik, hogy mások megváltoztatták. Simpson szerint ő szerkesztette, de saját létezése is Swift találmánya. A kiadó azt ígéri, hogy a valódi kéziratot meg tudná mutatni az érdeklődőknek, miközben ez a kézirat később eltűnik. Swift pedig saját nevét azért törli le a címlapról, hogy annál erősebben legyen jelen a

hátterben.

Az 1735-ös kiadás portréi szinte képpé változtatják ezt a paradoxont. Gulliver egyik arca hasonlít Swiftére, a képaláírás pedig Horatiustól a „Splendide Mendax” kifejezést idézi: nagyjából „pompásan hazug”, „nagyszerű hazug”. A kép egyszerre közelíti egymáshoz Swiftet és Gullivert, ugyanakkor figyelmeztet arra, hogy a hasonlóságot sem szabad egyszerű azonosságnak tekinteni.

Rodino ezt a helyzetet egymásba forduló tükrökhöz hasonlítja. Van egy metszet egy fiktív szerző portréjáról, amely egy valódi szerző portréjára hasonlít; mindkét könyv címlapja a szöveg javításairól és változásairól beszél, miközben az egyik ember valóságos, a másik nem. Ha Gulliver hazug, mit jelent az, hogy Swift arcot kölcsönöz neki? Ha Swift különbözik tőle, miért hangsúlyozza a hasonlóságot? A játék éppen azért működik, mert egyik irányban sem lehet egyszerűen lezárni.

Az eredeti kézirat elvesztése még egy utolsó csavarral járul ehhez. Nem csupán azt nem tudjuk pontosan, melyik mondat milyen formában állt Swift 1726-os papírjain. Azt sem tudjuk teljes bizonyossággal, mennyit

változtatott a szerző maga a könyv későbbi életében. Az „eredeti Swift” így bizonyos értelemben ugyanolyan rekonstruált alak lesz, mint Gulliver.

Mindez mégsem jelenti azt, hogy a szerző személye feloldódik, és bárkit ugyanolyan joggal nevezhetnénk a könyv alkotójának. Motte, Tooke vagy Ford nem találta ki Lilliputot. Faulkner nem alkotta meg Gullivert. A szöveg szellemi eredete világosan Swifthez tartozik.

A nyomozás tanulsága ennél finomabb. Egy könyv szerzősége és egy könyv szövege nem feltétlenül ugyanaz a kérdés. Tudhatjuk teljes bizonyossággal, ki írta a művet, miközben nem tudjuk teljes bizonyossággal, melyik fennmaradt változat őrzi minden egyes mondatban azt, amit ő megírt. Ezért a cím kérdésére végül két választ kell adnunk.

Gulliver utazásait Jonathan Swift írta. A könyvet azonban, amelyet ma Gulliver utazásai címen olvasunk, Swift mellett Gulliver fiktív hangja, Simpson ál-szerkesztői szerepe, Motte kiadói döntései, Tooke feltételezett beavatkozásai, Ford javításai, Faulkner helyreállításai és három évszázad szerkesztői döntései együttesen formálták.

Swift alighanem gyűlölte volna ezt a megfogalmazást, ha abból azt érti, hogy másoknak szerzői jogot adunk művéhez. Egész levelezése azt mutatja, mennyire ragaszkodott saját mondataihoz és mennyire bosszantotta, ha mások belenyúltak. Ugyanakkor ő maga találta ki azt a könyvet, amelyben már az első oldalon vita van arról, ki írta, ki szerkesztette és mennyit hagyott ki belőle.

Talán ezért illik annyira a műhöz saját szövegtörténetének bizonytalansága. Gulliver utazásai azt tanítja az olvasónak, hogy ne higgyen automatikusan annak, aki a legnagyobb magabiztossággal állítja magáról, hogy igazat mond. A könyv története ugyanezt követeli meg a kutatótól: Swift, Motte, Ford, Faulkner és a későbbi szerkesztők valamennyien tanúk, de egyikük vallomása sem mentes az értelmezés szükségességétől.

A rejtély tehát nem azzal zárul, hogy egy ismeretlen szerző nevét végre megtaláltuk. Jonathan Swift neve mindvégig ismert volt. A valódi nyomozás arra vezetett rá, hogy egy világhírű könyv mögött még akkor is lehet elveszett eredeti, több egymással versengő szöveg és egy olyan fiktív szerző, aki háromszáz év elteltével is makacsul ragaszkodik ahhoz, hogy valójában ő írta az egészet.

A történetnek azonban itt még nincs vége. Miután Swift és Gulliver vitája lezárult arról, kié a könyv, új szereplők vették birtokba: kiadók, pedagógusok, illusztrátorok, folytatók és gyermekkönyvírók. Az a politikai satíra, amelyért Swift egykor olyan nyomdászt keresett, aki a fülét is hajlandó kockáztatni, hamarosan olyan könyvvé változott, amelyet gyerekek kezébe adtak. Ez talán még nagyobb átalakulás volt, mint bármi, amit Benjamin Motte ollója valaha végzett a szövegen.

VIII. rész

A könyv, amely megszökött a szerzőjétől

32. Politikai szatírából gyerekkönyv

Van valami különösen ironikus abban, hogy Gulliver utazásai évszázadokon át gyerekkönyvként vált a világirodalom egyik legismertebb művévé. Jonathan Swift olyan könyvet írt, amelyben politikusokat gúnyolt ki, vallási háborúk értelmetlenségét mutatta meg, az emberi test visszataszító részleteivel szembesítette olvasóját, tudományos divatokat tett nevetségessé, a gyarmatosítás kegyetlenségéről beszélt, és végül egy olyan hőst vezetett haza, aki saját feleségének érintését sem képes elviselni. Ebből a könyvből később kedves történet lett egy óriásról és néhány apró emberről.

A változás nem egyik napról a másikra történt. Az első olvasók még nagyon is értették a mű politikai természetét. Már 1726 őszén kulcsokat írtak hozzá, valódi minisztereket kerestek a lilliputi udvaroncok mögött, és arról vitatkoztak, kit támad Swift. A mű nem azért vált nemzetközi sikerré, mert az olvasók elfelejtették a szatírárt. Éppen ellenkezőleg: a XVIII. században a politikai és társadalmi szatíra a könyv vonzerejének fontos része volt.

Swift már a kezdetektől különösen széles közönséget ért el. John Gay híres megjegyzése szerint a könyvet a kabinet tanácskozótermétől a gyerekszobáig mindenütt olvasták. Ez azonban még nem azt jelentette, hogy Swift gyerekeknek írta volna. Inkább arról tanúskodott, milyen könnyen különböző olvasási módokat kínált ugyanaz a történet. A felnőtt felismerhette Walpole-t a kötélháncos mögött, a fiatalabb olvasót pedig lenyűgözhetette az ember, akinek mellkasán hat hüvelyk magas katonák masíroznak.

A kétféle olvasat közül az utóbbi bizonyult könnyebben átadhatónak egyik nemzedékről a másikra. Ehhez nem kellett tudni, ki volt Robert Walpole, miért gyűlölte Swift a Whigeket, hogyan működtek az angol vallási törvények vagy mit jelentett Wood rézpénze Írország számára. A partra vetett óriás képe viszont magyarázat nélkül is működött.

A XVIII. század második felében az angol gyermekkönyvkiadás fejlődésével egyre több eredetileg felnőtteknek szánt klasszikust dolgoztak át fiatal olvasóknak. A Gulliver a hetvenes évekre már megjelent egyszerűsített, rövidített formákban is. Ezek a kiadások még nem feltétlenül ugyanazt jelentették, mint a későbbi viktoriánus erkölcsi tisztogatások, de kijelölték azt az

utat, amelyen a mű lassan leválhatott eredeti politikai és testi kellemetlenségeiről.

A XIX. században ez a folyamat felgyorsult. A gyerekeknek szánt Gulliver-kiadások rendszerint az első két utazást részesítették előnyben. Ennek oka könnyen érthető. Lilliput és Brobdingnag története erőteljes képekre épül, kalandos és könnyen követhető. A méretarányok állandó változása kifogyhatatlan lehetőséget adott az illusztrátoroknak, miközben a harmadik és negyedik rész filozófiai, tudományos és embergyűlölő elemei jóval nehezebben illeszkedtek egy hagyományos gyerekkönyvbe. Így fokozatosan létrejött egy olyan Gulliver utazásai, amelyet Swift sohasem írt meg.

Ebben a változatban Gulliver hajótörést szenved, Lilliputban apró emberek kötik a földhöz, megismeri furcsa szokásaikat, majd később óriások közé kerül. A kötélháncos miniszterek talán még megmaradnak, de politikai célzásuk eltűnik. A tojásvita mulatságos különccsé válhat, de kevésbé hangsúlyos mögötte a vallásháborúk története. Brobdingnag királyának Angliáról mondott ítélete megrövidülhet, a puskaporról folytatott vita elveszítheti súlyát.

A harmadik és különösen a negyedik utazás gyakran teljesen kiesik. Nem látjuk a lagadói akadémiát, a struldbrugokat, a Yahoókat és az értelmes lovakat. Gulliver nem tér haza úgy, hogy elutasítja az emberiséget. A történetnek akár vidám, kalandos befejezése is lehet, amely után a hős egyszerűen hazatalál családjához.

A változás nem hamisítás abban az értelemben, ahogyan Swift Motte beavatkozásait annak tekintette. A rövidített kiadások többnyire nyíltan átdolgozások voltak, és saját közönségük számára készültek. Az eredmény azonban még radikálisabb lett, mint Motte bármely politikai óvatossága. A kiadó néhány mondatot tompíthatott; a gyermekváltozatok egy teljes Swiftet tudtak eltüntetni a könyvből.

Éppen ezért különösen érdekes, amit David Womersley a háromszázadik évfordulóra készített Cambridge-kiadás bevezetőjében hangsúlyoz. A Gulliver világméretű XVIII. századi sikere megelőzte a mű „infantilizálását”. Nem azért lett nemzetközi klasszikus, mert előbb gyerekbarát kalandtörténetté alakították, hanem már teljes szatirikus erejével is gyorsan eljutott más országok olvasóihoz. A gyermekváltozatok később hatalmas szerepet játszottak globális ismertségében, de

egy már sikeres könyvet vettek birtokba.

Ez a különbség azért fontos, mert megakadályoz bennünket abban, hogy Swift művének valódi természetét saját kulturális emlékezetünkől vezessük le. Ha valaki gyerekkorában csak Gulliver lilliputi kalandjaival találkozott, könnyen hiheti, hogy a politikai és filozófiai részek valamiféle felnőtt olvasók által később felfedezett mélyebb réteget jelentenek. Valójában fordítva történt: először volt a veszélyes szatíra, és abból választotta ki az utókor a veszélytelenebb kalandot.

Irvin Ehrenpreis egy sokkal későbbi kritikusi nézőpontból érdekes magyarázatot ad arra, miért volt ez ilyen könnyű. Szerinte még a modern, nem szakember olvasók is elsősorban Lilliputot és Brobdingnagot szeretik, mert ezekben működik legélénkebben Swift komikus fantáziája. A harmadik út széttartóbb, a negyedik pedig hosszabb vitákat és súlyosabb erkölcsi kérdéseket tartalmaz. A gyermekkiadók tehát nem véletlenszerűen vágták ki éppen azokat a részeket, amelyek nélkül a mű könnyebb olvasmánnyá vált: azt az ösztönös választást követték, amelyet sok felnőtt olvasó is megtesz.

A következmény azonban szokatlan kulturális kettős élet lett. A „Gulliver” szó egyszerre idézhet fel egy gyerekkori mesét az apró lilliputiakról és az emberi természet egyik legsötétebb irodalmi szatíráját. Ugyanaz a figura lehet képeskönyv hőse és az az ember, aki a könyv végén már saját fajától undorodik.

Swift maga valószínűleg egyszerre bosszankodott és mulatott volna ezen. Éveken át harcolt azért, hogy mások ne változtassák meg néhány mondatát, majd halála után az olvasók egész nemzedékei úgy örökítették tovább művét, hogy annak felét egyszerűen elhagyták. A könyv végül sokkal radikálisabban megszökött szerzője ellenőrzése alól, mint amit Benjamin Motte bármikor megtehetett vele.

Mégis éppen ennek köszönhető valami, amit Swift nem láthatott előre. Lilliput és Brobdingnag olyan kulturális alapképpé vált, amely azok számára is ismerős, akik sohasem olvasták a teljes könyvet. Swift elveszítette az ellenőrzést Gulliver fölött, Gulliver viszont ennek az ellenőrzésvesztésnek köszönhetően túlélte saját politikai korszakát.

33. Gulliver újabb utazásai

A Gulliver utazásai alig jelent meg, az olvasók máris folytatni kezdték. Ez talán nem meglepő egy olyan könyv esetében, amely maga is azt állította, hogy valódi ember útibeszámolóját közli. Ha Lemuel Gulliver létezik, miért ne kerülhetnének elő további iratai? Miért ne indulhatott volna ötödik útra? Miért ne mesélhetne családjá olyan kalandokról, amelyeket az első négy kötet nem tartalmazott?

A Gulliver körüli első utánzatok és kiegészítések elképesztő gyorsasággal jelentek meg. Daniel Cook számításai szerint 1726 vége és 1730 között közel kétszáz olyan mű született vagy került újranyomásra, amely valamilyen módon Swift könyvéhez kapcsolódott. A harmincas és negyvenes években is több mint száz-száz hasonló kiadvány jelent meg. A kutatás az egész hatalmas jelenségre gyakran a „Gulliveriana” elnevezést használja.

Ezek természetesen nem mind teljes regények voltak. Akadtak folytatások, utánzatok, röpiratok, verses válaszok, politikai paródiák és olyan kiadványok, amelyek Swift valamelyik kitalált országát vagy szereplőjét használták fel új célra. Más szerzők megpróbálták kitölteni a történet hézagait, új utakat tulajdonítottak Gullivernek, sőt olykor gyermekei vagy leszármazottai

nevében írtak további kalandokat.

Maga Gulliver már az 1735-ben megjelent Sympson-levélben panaszkodik ezekre. Bosszantja, hogy mások „második részeket” jelentetnek meg a nevében, olyan utazásokat tulajdonítanak neki, amelyeket soha nem tett meg, és olyan gondolatokat adnak a szájába, amelyeket nem mondott. A valódi Jonathan Swift tehát egy fiktív szerzővel tiltakozik azért, mert valódi szerzők jogosulatlanul használják a fiktív szerző személyazonosságát. Ennél tökéletesebb folytatása nehezen lehetne a könyv szerzőségi tréfájának.

Az utánzatok gyors megjelenése azt mutatja, hogy Gulliver már a kezdet kezdetén több lett egy regény szereplőjénél. Formulává vált. Elég volt egy utazót idegen társadalomba küldeni, majd az ottani furcsaságokon keresztül megmutatni saját világunk valamelyik abszurditását. Az új ország nem pusztán kalandhelyszín volt: tükröt kellett tartania az olvasó elé.

Ezért lehetett a gulliveriádát szinte végtelenül újrahasznosítani. Ha megváltozik a politikai rendszer, Gulliver új országot látogathat meg. Ha új tudomány születik, találhatunk neki megfelelő Laputát. Ha az emberek új társadalmi szokást vesznek fel, elég egy

távoli népet kitalálni, amely ugyanazt a viselkedést felnagyítva vagy kifordítva gyakorolja.

Ebben az értelemben Swift nem csupán négy országot alkotott. Egy irodalmi gépezetet készített.

A gépezet működése egyszerűnek látszik, de nehéz jól utánozni. Szükség van egy viszonylag naiv utazóra, aki komolyan veszi azt, amit lát. Kell egy idegen társadalom, amely első pillantásra furcsának tűnik, de valamilyen módon a mi világunkat ismétli. Az olvasónak pedig idővel rá kell jönnie, hogy amit idegennek és nevetségesnek lát, valójában saját civilizációjának egyik változata.

A rossz Gulliver-utánczat pusztán újabb különös szigetet talál ki. A jó utánczat azt éri el, hogy az olvasó a végén saját országára nézzen más szemmel.

Ezért különösen érdekes, hogy a mű egyik legerősebb XX. századi továbbírása nem Angliában született. Majdnem kétszáz évvel Swift után egy magyar író vette elő ugyanazt a hajóorvost, és ismét tengerre küldte. Nem rejtette el, hogy mit csinál: könyve címében egyszerűen Gulliver ötödik útjának nevezte az új történetet. Az író Karinthy Frigyesnek hívták.

34. Gulliver Magyarországon

Karinthy Frigyes nem egyszerően olvasta Swiftet. Magyar hangot adott neki, majd saját történeteinek szereplőjévé tette Gullivert.

A kapcsolat időrendje szinte túl szép ahhoz, hogy ne tulajdonítsunk neki jelentőséget. 1914-ben a Révai kiadásában megjelent Karinthy teljes magyar Gulliver-fordítása. A fordító tehát nem kívülről közelített Swift világához. Mondatról mondatra végig kellett járnia Lilliputot, Brobdingnagot, Laputát és a Houyhnhnmok országát, meg kellett találnia Gulliver magyar hangját, és meg kellett értenie, hogyan működik az a szatirikus eljárás, amelynek segítségével az idegen ország valójában az olvasó saját társadalmáról beszél. Alig egy évvel később már saját Gulliver-történetén dolgozott.

Az Utazás Faramidóba 1915-ben született, könyv alakban 1916-ban jelent meg, és alcíme nyíltan meghatározta helyét a hagyományban: Gulliver ötödik útja. Nem átvitt értelemben folytatta Swiftet, hanem ugyanazt az elbeszélőt indította tovább.

A történelmi pillanat nem lehetett volna távolabb Swift világától, és mégis éppen emiatt működött a régi forma. Európa az első világháború közepén állt. A technikai fejlődés, amelyet a XIX. század gyakran az emberi

haladás bizonyítékának tekintett, repülőgépekben, géppuskákban és ipari méretű öldöklésben mutatta meg másik arcát. Karinthy pacifizmusa számára a swifti kérdés újra aktuálissá vált: valóban értelmes lény-e az ember, ha éppen legnagyobb technikai teljesítményeit használja fel saját megsemmisítésére?

Faremidóban Gulliver különös lények világába kerül. A szolaszik nem húsból és vérből állnak, hanem szervetlen, gépszerű teremtmények. Nem emberi nyelven beszélnek; kommunikációjuk zenei hangokhoz kapcsolódik, és egész létezésük olyan rendet képvisel, amelyből hiányzik az emberi test romlandósága és az emberi társadalom sok irracionalitása.

A párhuzam a Houyhnhnmok országával nyilvánvaló, de Karinthy nem egyszerűen lemásolja Swiftet. Nála már a modern technika és az ember viszonya kerül középpontba. A gépi lény nem pusztán hideg szerkezet, hanem egy olyan létforma lehetősége, amely bizonyos értelemben tisztábbnak és racionálisabbnak látszik annál a biológiai embernél, aki éppen világháborút folytat.

Az OSZK Nyugat-összeállítása joggal nevezi a művet „szatirikus fantasztikus gulliveriádának”, és hangsúlyozza háborúellenes motívumait. Egy későbbi

irodalomtörténeti elemzés szintén kifejezetten Swift folytatásaként értelmezi Faremidót: az új technikai médiumok és a szolaszik olyan alternatív érzékelési és értelmi világot jelenítenek meg, amelyhez képest az ember válik problémává. Karinthy azonban nem állt meg az ötödik útnál.

1921-ben megjelent Capillária, amelyet későbbi kiadások és bibliográfiák következetesen Gulliver hatodik útjaként azonosítanak. A hajóorvos ezúttal a tenger mélyére kerül, ahol egy olyan társadalommal találkozik, amelyben a nemek viszonyát, a férfi és nő közötti hatalmi kapcsolatot fordítja ki Karinthy groteszk szatírává.

A két magyar folytatás azért különösen fontos, mert Karinthy pontosan azt teszi, amit Swift legjobb utánzói tehetnek: nem újabb Lilliputot talál ki. Saját korának problémáit helyezi bele a Gulliver-formába. Faremidó a háború, technika, test és értelem kérdését vizsgálja; Capillária a nemek konfliktusát és az emberi társadalom másfajta irracionalitását teszi idegenné. A módszer felismerhetően swifti, az eredmény mégis karinthy.

A kapcsolatot tovább erősíti, hogy Karinthy számára Swift nem egyszerűen klasszikus előd volt. A magyar fordító már a saját nyelvében is újrateremtette Gullivert,

mielőtt továbbírta. Ez különleges helyzetet teremt: ugyanaz az ember előbb közvetíti egy idegen szerző fiktív elbeszélőjének hangját saját közönségéhez, majd ugyanezt az elbeszélőt saját műveiben használja tovább.

A szerzőség rejtélye ezzel magyar változatot kap. Ki beszél Faremidóban? Lemuel Gulliver, akit Swift talált ki, de magyar nyelven Karinthy már korábban megszólaltatott. Amikor Karinthy az ötödik utazásban újra beszélteti, egyszerre folytatja Swift figuráját és saját fordítói Gulliverét.

Ez szinte tökéletesen illik ahhoz a történethez, amelyet eddig követtünk. Gulliver 1726-ban megszökött Jonathan Swift szerzői ellenőrzése alól. Már Swift életében mások folytatásokat írtak hozzá, később pedig az egész világirodalom számára használható szatirikus figurává vált. Karinthy kétszáz évvel később nem egyszerűen tisztelgett a klasszikus előtt: úgy viselkedett, mintha Lemuel Gulliver valóban létező utazó volna, akinek az első négy beszámoló után természetesen újabb iratai is előkerülhetnek.

A magyar irodalomban a gulliveri hagyomány Karinthyval sem ért véget. A későbbi szakirodalom Szathmári Sándor Kazohiniáját is rendszeresen ebbe a

vonalba helyezi, még ha az már nem szó szerint Gulliver újabb útjaként készült. A magyar szatirikus fantasztikum egyik fontos hagyományává vált az az eljárás, amelyben egy idegen társadalom látszólag abszurd szabályai segítségével a saját civilizációnk válik nevetségessé vagy ijesztővé. A Petőfi Irodalmi Múzeum bibliográfiai anyaga is együtt tárgyalja Karinthy két Gulliver-folytatását és Szathmári művét „Gulliver újabb utazásai” keretében.

Karinthy kapcsolata Swifttel azonban még ennél is személyesebbnek tűnik. Mindkettejüket vonzotta a logikai képtelenség végiggondolása, a tudomány és az emberi ostobaság ütköztetése, valamint az a módszer, amelyben a narrátor látszólag teljes komolysággal beszél egy nyilvánvaló abszurditásról. Mindketten képesek voltak úgy nevetni az emberen, hogy a nevetés mögött valami nagyon komoly maradjon.

Talán ezért tudott Gulliver olyan természetesen magyar utazóvá is válni. Swift annak idején egy hamis szerzőt alkotott azért, hogy saját koráról beszélhessen. Karinthy ugyanezt a hamis szerzőt kölcsönvette, hogy a XX. századról mondjon el olyan dolgokat, amelyeket egy újabb Lilliput nélkül nehezebb lett volna kimondani.

Gulliver így nem egyszerűen megérkezett Magyarországra. Innen is továbbindult.

HÁTTÉRGYÁR

Epilógus

Az eredeti Gulliver keresése

Háromszáz évvel az első megjelenés után különös módon egyszerre tudunk sokkal többet és valamivel kevesebbet Gulliver utazásairól, mint Benjamin Motte 1726-os vásárlói. Többet tudunk, mert rendelkezésünkre áll Swift levelezése, Ford javításai, az első kiadások bibliográfiai vizsgálata, Faulkner változata, több évszázadnyi Swift-kutatás és olyan modern szövegkritikai módszerek, amelyek segítségével egyetlen szó vagy nyomdai jel történetét is követni tudjuk. Tudjuk, milyen politikai világban született Lilliput, mi állhatott a Drapier-levelek és Lindalino mögött, hogyan működött Swift anonimitási rendszere, és miként próbálta később visszaszerezni saját könyve fölött az ellenőrzést. Kevesebbet tudunk viszont egyetlen döntő dologról. Nincs előttünk az a kézirat, amelyet 1726 nyarán Swift Londonba küldött.

Nem tehetjük egymás mellé Jonathan Swift lapjait és Benjamin Motte október 28-án megjelent köteteit. Nem húzhatunk egyenes vonalat minden törölt mondat, minden megváltozott szó és minden később visszaillesztett bekezdés között. A történet legfontosabb

tárgyi bizonyítéka eltűnt.

Ezért háromszáz évvel később ugyanazt kell tennünk, amit egy jó nyomozó tesz, ha nincs meg a döntő bizonyíték. Rekonstruálunk.

Ott van Motte első kiadása, amely időben a legközelebb áll az elveszett kézirathoz. Ott van Charles Ford 1727. januári javítási listája és közé kötött üres lapokkal ellátott példánya. Ott vannak Swift saját javításai és későbbi levelei. Ott van John Hyde korai dublini szövege. Ott van George Faulkner 1735-ös kiadása, amelynek előkészítéséhez az idős Swift maga próbálta összegyűjteni a korábbi korrekciókat. Egyik sem az eredeti. Mindegyik tanúja az eredetinek.

Ez az egész történet különös rokonságban áll Gulliver utazásai egyik alapvető játékaival. Lemuel Gulliver végig azt állítja, hogy igazat mond. Richard Sympson azt bizonygatja, hogy Gulliver közmondásosan igazmondó ember. A címlap pontos életrajzi adatokat közöl. Portré mutatja az arcát. Térképek jelzik az utakat. Dátumok, hajónevek és szélességi fokok hitelesítik a történetet. Egyetlen probléma van: Lemuel Gulliver sohasem létezett.

A kézirat történetében ennek szinte fordítottját találjuk. Jonathan Swift létezett, bizonyíthatóan ő írta a művet, levelezése és barátai tanúsítják a munkát. Mégsem tudjuk minden egyes mondatról teljes bizonyossággal megállapítani, pontosan milyen formában állt a szerző utolsó kéziratában. A fiktív szerzőnek van arca, de nincs teste. A valódi szerzőnek van teste, de elveszett az eredeti szövege.

Talán ezért annyira nehéz végleg lezárni a kérdést, amelyből ez a nyomozás elindult. A „Ki írta Gulliver utazásait?” kérdésre természetesen továbbra is Jonathan Swift a helyes válasz. A könyv története azonban azt mutatja meg, mennyivel bonyolultabb lehet az a következő kérdés, hogy pontosan melyik könyvet írta Jonathan Swift.

1726. október 28-án az olvasók egy olyan kötetet vásároltak, amelynek címlapja szerint Lemuel Gulliver írta. Néhány hónappal később Swift már arra panaszkodott, hogy valaki belenyúlt a szövegbe. Évekkel később barátai segítségével megpróbálta helyreállítani. Halála után kiadók újra és újra átszerkesztették, rövidítették és gyerekekhez igazították. Más írók újabb utazásokra küldték hősét, majd a XX. század elején Karinthy Frigyes magyarul is ötödik és hatodik útra

indította.

A mű tehát folyamatosan változott, miközben valami változatlan maradt benne: Gulliver utazási módszere. Megérkezik egy ismeretlen országba, először furcsának látja lakóit, majd lassan kiderül, hogy valójában rólunk van szó.

Ezért tudta túlélni Walpole-t, I. Györgyöt, Wood rézpénzét és az összes olyan politikai ügyet, amelyre Swift kortárs olvasói azonnal ráismertek. A kötél, amelyen Flimnap táncol, régen elveszítette egyetlen konkrét politikai jelentését, de a hatalom kegyeiért táncoló ember képe nem vált érthetetlenné. A kis- és nagyvégű tojások vallási-politikai háttere történelmi magyarázatra szorul, de az a társadalom, amely jelentéktelen különbséget élet-halál kérdésévé változtat, ma sem tűnik ismeretlennek.

Ugyanez igaz Laputára. A Royal Society XVIII. századi kísérleteit kevesen ismerik részletesen, de a valóságtól elszakadt szakértő, a csodás projektjéhez újabb támogatást kérő feltaláló vagy az emberi életet elméleti modellként kezelő technokrata nem szorult múzeumba. Swift szatírájának tárgyai megváltoztak, a mechanizmusok megmaradtak.

És ugyanígy maradt meg Gulliver legkellemetlenebb kérdése is. Az ember valóban racionális állat, vagy csak olyan Yahoo, amely megtanulta értelmével hatékonyabban szolgálni saját kapzsiságát, hiúságát és erőszakát? Swift nem adott rá megnyugtató választ. Ha adott volna, könyve valószínűleg sokkal kevésbé volna érdekes háromszáz évvel később.

2026-ban a Gulliver háromszázadik évfordulója különösen kézzelfoghatóvá tette ezt a szövegtörténeti nyomozást. Május 14-én megjelent David Womersley szerkesztésében a Cambridge Anniversary Edition, amely az eredeti illusztrációkat, térképeket és frontispiece-portrékat is közli, és külön figyelmet fordít a mű bonyolult kiadás- és recepciótörténetére. Armaghban pedig július 10. és december 24. között önálló jubileumi kiállításon mutatják be Swift saját, kézírásos javításokat tartalmazó első kiadású példányát. Három évszázaddal a megjelenés után tehát nemcsak új szerkesztők próbálják rekonstruálni Gulliver eredeti világát: az egyik legfontosabb fennmaradt tárgyi tanú is ismét a nyilvánosság elé került. A végső bizonyíték azonban továbbra is hiányzik.

Talán egyszer előkerül egy régi könyvtár vagy családi gyűjtemény mélyéről néhány lap Swift elveszett

kéziratából. Az irodalomtörténet ismer ennél valószínűtlenebb felfedezéseket is. Ha megtörténne, több évszázados vitákat lehetne újranyitni, és talán pontosabban megállapíthatnánk, mit vett ki Motte, mit tett hozzá Tooke, és mely javításokat írta Swift csak később. De az is lehet, hogy a kézirat örökre elveszett.

Ebben az esetben különös módon éppen a hiánya válik méltóvá ahhoz a könyvhöz, amelyből eltűnt. Gulliver utazásai egész története a bizonyosság és a kétely közötti játékról szól. Van egy elbeszélőnk, aki feltétlen igazmondónak tekinti magát, miközben lehetetlen országokról beszél. Van egy szerkesztőnk, aki valójában nem létezik. Van egy címlapunk, amely nem a valódi szerzőt nevezi meg. Van egy portrénk egy nem létező emberről, amely egyre jobban kezd hasonlítani arra az emberre, aki kitalálta. És valahol e sok bizonyíték mögött volt egyszer néhány köteg papír Jonathan Swift kézírásával vagy az általa ellenőrzött másolatban. Azok a lapok eltűntek. A könyv megmaradt.

Háromszáz év után talán ez a legjobb válasz arra a kérdésre, ki írta Gulliver utazásait. Jonathan Swift írta, Lemuel Gulliver mesélte el, Richard Sympton szerkesztette a fikció szerint, Benjamin Motte nyomtatta ki, Charles Ford javította, George Faulkner újraalkotta,

fordítók és átdolgozók vitték tovább, olvasók nemzedékei pedig mindig új jelentést találtak benne. Az eredeti kéziratot elveszítettük, de azt a különös embert, aki Lilliput partján egyszer arra ébredt, hogy apró kötelekkel a földhöz kötözték, többé már nem lehet eltüntetni.

Kronológia

Jonathan Swift és Gulliver utazásai történetének fontosabb dátumai

1667. november 30. – Jonathan Swift Dublinban születik. Apja még fia születése előtt meghalt, ezért a gyermek felnevelésében a Swift rokonság segítsége is fontos szerepet játszik.

1673–1682 – Swift a híres kilkeny-i iskolában tanul. Egyik később ismertté váló iskolatársa William Congreve.

1682–1689 – A dublini Trinity College hallgatója. 1686-ban „különös kegyből” szerzi meg alapidiplomáját. Az 1688-as angol forradalmat követő írországi konfliktus miatt 1689-ben Angliába távozik.

1689 – Swift Sir William Temple titkára lesz a surrey-i Moor Parkban. Itt ismeri meg a gyermek Esther Johnstont, a későbbi Stellát.

1692 – Oxfordban megszerzi a Master of Arts fokozatot.

1694 – Az ír anglikán egyház papjává szentelik. Kilrootban kap egyházi állást.

1696 - Visszatér William Temple-hez Moor Parkba, ahol tovább dolgozik Temple iratain, és saját írói terveivel is foglalkozik.

1699. január - Sir William Temple meghal. Swift visszatér Írországba.

1700 - Laracor lelkésze lesz, és tisztséget kap a dublini Szent Patrik-székesegyházban.

1701 - Megjelenik első jelentős politikai röpirata, amely Athén és Róma pártharcain keresztül beszél a modern politikai konfliktusokról.

1704 - Névtelenül megjelenik A hordó meséje és A könyvek csatája. Swift már ezeknél a műveknél is tudatosan használja az anonim kiadást és a fiktív szerzői hangokat.

1708 - Swift Isaac Bickerstaff néven tréfás jóslatban megjövendöli John Partridge asztrológus halálát. Az eset korai példája annak, milyen messzire képes vinni a dokumentumszerű irodalmi megtévesztést.

1710. szeptember - Swift Londonba utazik, és fokozatosan a hatalomra kerülő tory kormányzat köréhez kapcsolódik.

1710–1711 – Az Examiner politikai lap fontos szerzője, egy ideig gyakorlatilag szerkesztője. Szoros kapcsolatba kerül Robert Harleyval és Henry St Johnnal, a későbbi Bolingbroke-kal.

1711 – Megjelenik A szövetségesek magatartása, Swift egyik legnagyobb politikai hatású röpirata.

1713. június – Swift a dublini Szent Patrik-székesegyház dékánja lesz.

1714 – Swift, Alexander Pope, John Arbuthnot, John Gay és társaik körében kialakul a később Scriblerus Klubként ismert irodalmi társaság. A közös szatirikus vállalkozás kitalált főszereplője Martinus Scriblerus.

1714. augusztus 1. – Meghal Anna királynő. A tory kormány összeomlik, I. György trónra kerül, a Whigek megerősödnek.

1714. augusztus 24. – Swift visszatér Írországba. Angliából való távozását később politikai és személyes száműzetésként éli meg.

1720 – Megjelenik Swift első jelentős ír gazdaságpolitikai röpirata, amelyben az ír termékek használatára buzdít.

1721 - A fennmaradt kronológia szerint Swift ekkor kezd dolgozni azon a könyvön, amelyből később Gulliver utazásai lesz.

1723. június - Meghal Esther Vanhomrigh, Vanessa, Swift életének egyik fontos és vitatott kapcsolata.

1724 - Megjelennek a Drapier-levelek. Swift M. B. Drapier, egy képzeletbeli dublini posztókereskedő nevében lép fel William Wood ír rézpénze ellen. A hatóságok a szerző azonosításáért háromszáz fontos jutalmat ajánlanak, a nyomdász John Hardingot letartóztatják.

1725. augusztus 16. - Swift Charles Fordnak arról ír, hogy utazásait javítja és tisztázza a nyilvánosság számára.

1725. szeptember 11. - Thomas Sheridannek írt levelében már a Yahoókra utal, vagyis a negyedik utazás lényegi elemei ekkor elkészültek.

1725. szeptember 29. - Alexander Pope-nak közli, hogy négy részből álló utazásait befejezte, javította és kibővítette. Olyan nyomdászt keres, aki elég bátor ahhoz, hogy a könyvért „kockára tegye a fülét”. Swift ugyanebben a levélben azt írja, hogy célja inkább

bosszantani a világot, mint szórakoztatni.

1726. március – Swift Angliába utazik, és magával viszi Gulliver utazásai kéziratát.

1726. augusztus 8. – Benjamin Motte londoni kiadó megkapja „Richard Sympson” levelét és Gulliver kéziratának egy részét. A levelet Swift fogalmazza, de John Gay másolja le. Sympson kétszáz fontot kér a kiadási jogért, és szigorú titoktartási feltételeket szab.

1726. augusztus 11. – Motte visszautasítja az azonnali kétszáz fontos fizetést, de felajánlja, hogy kiadja a könyvet, és siker esetén később kifizeti a pénzt.

1726. augusztus 13. – „Richard Sympson” azt kéri, hogy mindkét kötet egyszerre, legkésőbb karácsonyig jelenjen meg.

1726. augusztus – Swift elhagyja Angliát. Alexander Pope későbbi beszámolója szerint Motte a teljes kéziratot már Swift távozása után kapta meg; a papírokat állítólag sötétben, egy bérkocsiból juttatták el hozzá.

1726. október 28. – Benjamin Motte Londonban két kötetben kiadja a *Travels into Several Remote Nations of the World* című művet. A címlap szerzőként Lemuel Gullivert nevezi meg, Jonathan Swift neve nem szerepel

rajta.

1726. november 5. – John Arbuthnot arról ír Swiftnek, hogy Gulliver mindenki kezében van. Feljegyzí a történetet a hajóskapitányról, aki állítólag személyesen ismeri Gullivert, és az idős úrról, aki térképen keresi Lilliputot.

1726. november 16. – Alexander Pope beszámol Swiftnek a könyv politikai fogadtatásáról. A londoni olvasók és államférfiak már találgatják, kikre vonatkozhatnak a szatirikus célzások.

1726. november 17. – John Gay szerint az első nyomás egyetlen hét alatt elfogyott. A könyvet híres megfogalmazása szerint „a kabinet tanácskozótermétől a gyerekszobáig” olvassák.

1726. november 27. – Swift Pope-nak már arról ír, hogy a nyomdász a második kötetet különösen súlyosan „megcsonkította”, kihagyott, megváltoztatott és hozzátoldott részeket.

1726. december eleje – John Hyde Dublinban olyan Gulliver-kiadást jelentet meg, amely azt ígéri, hogy kijavítja a londoni változat több hibáját.

1726. november-december – Motte a nagy kereslet miatt további nyomásokat készít. A könyvet már 1726 végétől részletekben is közlik.

1727. január 3. – Charles Ford javítási listát küld Benjamin Motte-nak. A lista mögött minden valószínűség szerint Swift áll.

1727. április 2. – Erre a napra keltezik Gulliver Richard Sympsonhoz írt panaszos levelét. Nyomtatásban csak évekkel később jelenik meg.

1727. május 4. – Motte kiadja a javított Gullivert. Ford kisebb korrekcióinak túlnyomó részét átveszi, a nagyobb vitatott helyreállítások azonban nem mind kerülnek be.

1727 – Holland, francia és német fordítások is megjelennek; Gulliver néhány hónap alatt nemzetközi irodalmi jelenséggé válik.

1728 – Swift ismét Angliába utazik. Ez lesz utolsó angliai látogatása.

1728. január – Meghal Esther Johnson, Stella, Swift életének legfontosabb személyes társa.

1729 – Megjelenik Szerény javaslat című híres írszatírája.

1732. december – Meghal John Gay, Swift egyik legközelebbi íróbarátja és a Gulliver titkos kiadási történetének fontos közreműködője.

1733. június 29. – Swift George Faulknernek ír, és kéri a Gulliverhez kapcsolódó javítási anyagokat. Egyértelműen közli, hogy az angol nyomdász több olyan változtatást tett, amelyet ő helytelenít.

1733. október 9. – Charles Fordnak írt levelében Swift Andrew Tooke-ot nevezi meg Motte feltételezett szerkesztőjeként, és „megcsonkított és meggyilkolt” oldalakról beszél.

1733. november 6. – Ford válaszában kijelenti, hogy korábbi papírján minden egyes eltérés szerepelt az eredeti példányhoz képest, és saját Gulliverét is ennek alapján javította.

1733. november 20. – Swift ismét Fordhoz fordul. Kijelenti, hogy a pusztá kihagyásokat még elviselné, de a stílus megváltoztatása, az idegen betoldások és a „hamis tények” különösen feldühítik.

1734 novembere – Az 1735-ös évszámmal jelzett Faulkner-féle Swift-összkiadás valószínűleg már ekkor forgalomba kerül.

1735 - George Faulkner dublini összkiadásának harmadik kötetében megjelenik Gulliver utazásai új változata. A könyv elejére kerül Gulliver kapitány levele unokatestvéréhez, Sympsonhoz, és új Gulliver-portrék készülnek.

1735. február - Meghal John Arbuthnot.

1742 - Swift egészsége és emlékezete súlyosan megromlik.

1744. május - Meghal Alexander Pope.

1745. október 19. - Jonathan Swift meghal a Szent Patrik-székesegyház dékáni rezidenciáján. Esther Johnson mellett temetik el a katedrálisban.

1914 - A Révai kiadásában megjelenik Karinthy Frigyes teljes magyar Gulliver-fordítása.

1916 - Könyv alakban megjelenik Karinthy Utazás Faremidóba című műve, amelyet az író Gulliver ötödik útjaként kapcsol Swift hagyományához.

1921 - Megjelenik Karinthy Capillária című szatirikus fantasztikus műve, Gulliver hatodik útja.

1999. december - Fegyveres rablás során ellopják az Armagh Public Library Swift saját javításait tartalmazó

1726-os Gulliver-példányát. A távolléte alatt a kutatók korábbi fényképekre és másolatokra is támaszkodnak.

2001. augusztus 3. – Húsz hónappal a lopás után a Swift-példány visszakerül Armaghba. A könyvet Dublinban adják át a könyvtár képviselőjének; jó állapotban maradt fenn.

2002 – Megjelenik Albert J. Rivero Norton Critical Editionje, amely az 1726-os Motte-szöveget választja alapnak, de Ford és más, Swifthez megbízhatóan visszavezethető javításokat is felhasznál.

2026. május 14. – Megjelenik David Womersley szerkesztésében a Cambridge Anniversary Edition, a háromszázadik évfordulóra készült, újonnan jegyzetelt kiadás.

2026. július 10.–december 24. – Az Armagh Robinson Library megrendezi a Gulliver's Travels at 300 című kiállítást. Központi darabja Swift saját, kézírásos javításokat tartalmazó 1726-os példánya.

2026. október 28. – Gulliver utazásai első londoni megjelenésének háromszázadik évfordulója.

A történet fontos szereplői

Jonathan Swift

Ír születésű, angol családból származó anglikán pap, politikai röpiratíró, költő és szatirikus, Gulliver utazásai valódi szerzője. 1667-ben Dublinban született, és élete jelentős részét Írországbán töltötte, miközben hosszú ideig az angol politikai és irodalmi életben akart érvényesülni. A tory kormányzat bukása után visszatért Dublinba, ahol később az ír politikai érdekek egyik legismertebb védelmezőjévé vált. Íróként előszeretettel használt álneveket, fiktív szerzőket és dokumentumszerű megtévesztést. Gullivert úgy alkotta meg, hogy saját nevét teljesen eltüntette az 1726-os első kiadásból.

Lemuel Gulliver

Fiktív hajósebész és kapitány, a négy utazás elbeszélője, az 1726-os kiadás címlapja szerint a könyv szerzője. Swift részletes életrajzot készített neki: Nottinghamshire-ből származik, Cambridge-ben és Leidenben tanul, sebészként, majd hajóskapitányként járja a világot. Lilliputban óriás, Brobdingnagban apró ember, később Laputa és más különös országok látogatója, végül a Houyhnhnmok között olyan mélyen meghasonlik az emberiséggel, hogy hazatérve saját családját is alig tudja elviselni. Nem egyszerű regényhős:

Swift fiktív szerzőként is működteti, saját portréval és kiadástörténettel.

Richard Sympson

Swift egyik legfontosabb fiktív alakja. A fikció szerint Gulliver rokona és barátja, aki utazásainak kéziratát szerkesztette és megrövidítette. A való világban az ő nevében kapott Benjamin Motte levelet 1726 augusztusában a kézirat kiadásáról; a szöveget valójában Swift fogalmazta, John Gay másolta le. Sympson ezután belépett magába a könyvbe, ahol „A kiadó az olvasóhoz” című előszó szerzője lett. Az 1735-ös kiadásban Gulliver külön levélben rója fel neki, hogy engedte megcsonkítani a szöveget.

Benjamin Motte

Londoni könyvkereskedő és kiadó, Gulliver utazásai 1726-os első kiadója. A kéziratot rendkívül titkos körülmények között kapta meg, a szerzővel közvetlenül nem tárgyalt. A művet 1726. október 28-án jelentette meg, majd a hatalmas siker miatt gyorsan újabb nyomásokat készített. Swift később azzal vádolta, hogy megengedte a szöveg politikai tompítását, kihagyását és átírását. Motte 1727-ben Ford javításainak jelentős részét elfogadta, de Swift szerint a legfontosabb beavatkozásokat nem állította helyre.

Andrew Tooke

Lelkész és a londoni könyvkereskedelemhez kötődő személy, akit Swift később azzal gyanúsított, hogy Benjamin Motte megbízásából politikailag érzékeny részeket változtatott meg Gulliver utazásai kéziratában. Sokáig bizonytalan volt, mennyire kell komolyan venni Swift gyanúját, de Michael Treadwell kutatásai kimutatták Tooke szoros kapcsolatát Motte-tal és szerkesztői tevékenységét. A fennmaradt bizonyítékok alapján szerepe valószínű, de minden egyes neki tulajdonított változtatás nem bizonyítható.

Charles Ford

Swift régi barátja és a Gulliver szövegének helyreállításában kulcsszerepet játszó közvetítő. 1727 januárjában javítási listát küldött Motte-nak, majd első kiadású Gulliver-példányaiban további korrekciókat és hosszabb helyreállításokat rögzített. Egyik interleált példánya ma a Gulliver szövegtörténetének legfontosabb tárgyi bizonyítékai közé tartozik. Ford 1733-ban azt állította, hogy javítási listáján minden eltérés szerepelt az eredeti példányhoz képest.

George Faulkner

Dublini nyomdász és kiadó. Az 1730-as évek elején Swift műveinek többkötetes kiadását készítette elő. Swift

eleinte nem lelkesedett a vállalkozásért, később azonban lehetőséget látott benne Gulliver utazásai hibáinak kijavítására. Az 1735-ös évszámmal megjelent összkiadás harmadik kötete új Gulliver-szöveget, új portrékat és Gulliver Sympsonhoz írt panaszos levelét tartalmazta. Sok későbbi kiadás hosszú időn át Faulkner változatából indult ki.

John Gay

Költő, drámaíró, Swift közeli barátja és a Scriblerus Klub tagja. 1726 nyarán Londonban nála lakott Swift, amikor a Gulliver kiadásáról tárgyaltak. Gay másolta le Swift „Richard Sympson” nevében írt levelét Benjamin Motte-nak, így kézírásával is segített elrejteni a valódi szerzőt. A megjelenés után ő küldte Swiftnek az egyik leghíresebb beszámolót a könyv sikeréről.

Alexander Pope

A XVIII. század egyik legjelentősebb angol költője, Swift barátja és a Scriblerus Klub tagja. Már a Gulliver elkészülte előtt ismerte a művet, majd a kiadás után részletesen beszámolt Swiftnek a londoni politikai fogadtatásról. Az ő levelében maradt fenn Motte története arról, hogy a teljes kéziratot sötétben, egy bérkocsiból juttatták el hozzá. Pope és Swift levelezése a Gulliver keletkezéstörténetének egyik legfontosabb

forrása.

John Arbuthnot

Orvos, író, Swift és Pope barátja, a Scriblerus Klub egyik központi alakja. A Gulliver megjelenése után elsőként számolt be Swiftnek arról, milyen gyorsan terjed a könyv. Tőle származik a történet a hajóskapitányról, aki állítólag személyesen ismerte Gullivert, valamint az olvasóról, aki térképen próbálta megtalálni Lilliputot.

Robert Harley, Oxford grófja

A tory kormány egyik vezetője és Swift politikai pártfogója. Swift londoni politikai korszakában szoros kapcsolatban állt vele, és kormányzati propagandistaként támogatta politikáját. Anna királynő halála után Harley hatalma összeomlott, majd börtönbe került. Swift számára a londoni hatalom működésének közvetlen tapasztalata részben Harley környezetéhez kötődött.

Henry St John, Bolingbroke vikomtja

A tory kormány másik meghatározó politikusa, Swift közeli ismerőse. Harleyval való rivalizálása hozzájárult a tory kormány utolsó éveinek válságához. Anna királynő halála után Franciaországba menekült. Swift rajta és Harleyon keresztül testközelből látta az udvari politika, a pártharc és a hatalmi kegy mechanizmusait.

Robert Walpole

Whig politikus, az 1720-as évektől a brit kormányzat meghatározó alakja, akit rendszerint Nagy-Britannia első tényleges miniszterelnökének tekintenek. Swift politikai ellenfele volt. A hagyományos Gulliver-értelmezés Flimnap kötélházi lilliputi kincstárnok alakjában Walpole karikatúráját látta. A modern kutatás óvatosabb: a kapcsolat valószínű, de Flimnap nem egyszerűen Walpole titkosított másolata.

William Wood

Angol vállalkozó, akinek 1722-ben engedélyt adtak rézpénz verésére Írország számára. Az ügy nagy politikai ellenállást váltott ki, amelyben Swift Drapier-levelei döntő szerepet játszottak. Wood pénzének története fontos háttér a Laputa alatti Lindalino lázadásának értelmezéséhez.

Esther Johnson - Stella

Swift életének egyik legfontosabb személyes kapcsolata. Gyermekkorában William Temple háztartásában ismerte meg, később Dublinban élt Swift közelében. Kapcsolatuk pontos természete máig vita tárgya. Swift neki és Rebecca Dingleynek írta londoni éveiben a később Journal to Stella címen ismert leveleket.

Esther Vanhomrigh - Vanessa

Fiatal nő, akivel Swift londoni éveiben került közeli kapcsolatba. Később Írországba követte, és Celbridge-ben telepedett le. Kapcsolatuk ugyancsak sok életrajzi vita forrása. 1723-ban halt meg, miközben Swift már dolgozott a Gulliveren.

Karinthy Frigyes

Magyar író, humorista és műfordító, Swift egyik legfontosabb XX. századi magyar örököse. 1914-ben megjelent magyar Gulliver-fordítása után maga is továbbírta a figurát. Utazás Faramidóba című műve Gulliver ötödik, Capillária pedig hatodik útjaként kapcsolódott Swift hagyományához. Karinthy nem egyszerű utánzatokat írt: a gulliveri formát saját korának háborús, technikai és társadalmi kérdéseire alkalmazta.

Gulliver világának fontosabb nevei és fogalmai

Lilliput – Gulliver első útjának országa, ahol a lakók körülbelül tizenkétszer kisebbek nála. Politikai rendszere az angol udvar és pártpolitika számos vonását parodizálja.

Blefuscu – Lilliput rivális birodalma. A két ország hosszú háborút folytat a tojás feltörésének módjából kialakuló konfliktus nyomán. A korabeli olvasó Franciaország és Anglia viszonyára, illetve az angol vallási-politikai konfliktusokra ismerhetett benne.

Flimnap – Lilliput kincstárnoka és a legügyesebb kötél tánccs. Hagyományosan Robert Walpole karikatúrájaként értelmezik, de a figura általában is az udvari alkalmazkodás és politikai ügyeskedés szatírája.

Nagyvégiek és kisvégiek – A tojás feltörésének helyes módjáról vitázó táborok. Swift a jelentéktelen különbségből vallási és politikai identitásharcot épít.

Brobdingnag – Gulliver második utazásának országa, ahol az emberek óriások. Az utazó itt saját civilizációját kénytelen külső nézőpontból szemlélni.

Glumdalclitch – A brobdingnagi kislány, aki Gulliverről gondoskodik. A könyv egyik egyértelműen jóindulatú emberi szereplője.

Laputa – Levegőben lebegő sziget, matematikusok és zenével foglalkozó értelmiségiek világa. Egyszerre a valóságtól elszakadt tudomány és a technikai fölényre épülő politikai hatalom szatírája.

Balnibarbi – Laputa fennhatósága alatt álló ország. Reformerei új módszerekkel próbálják fejleszteni a gazdaságot és a mezőgazdaságot, de kísérleteik jelentős része katasztrofális eredményt hoz.

Lagado - Balnibarbi fővárosa, híres feltalálók akadémiájával. Itt próbálnak többek között napfényt kivonni az uborkából és különféle abszurd technikai programokat megvalósítani.

Lindalino - A Laputa uralma ellen fellázadó város. Története nem szerepelt az 1726-os első kiadásban, Charles Ford egyik javított példánya őrizte meg. A várost általában Dublinnal, a felkelést Swift Wood rézpénze elleni politikai harcával kapcsolják össze.

Struldbrugok - Luggnagg halhatatlan lakói. Nem maradnak örökké fiatalok: végtelen életük végtelen öregedést jelent, ezért Swift az örök élet vágyát fordítja visszájára.

Houyhnhnmok - Értelmes lovak, akik Gulliver negyedik útjának társadalmát alkotják. Racionalitásuk és rendezett világuk egyszerre csodálat és kritikai vita tárgya.

Yahoók - Emberhez hasonló, de állatias, kapzsi és erőszakos lények a Houyhnhnmok országában. Gulliver fokozatosan saját fajának tükörképét látja bennük.

Pedro de Mendez - Portugál hajóskapitány, aki Gullivert a negyedik út után megmenti. Embersége

fontos ellenpont Gulliver általános embergyűlöletéhez.

Scriblerus Klub – Swift, Pope, Arbuthnot, Gay és társaik irodalmi köre. Kitalált alakjuk Martinus Scriblerus volt, akin keresztül a tudálékosságot, az áltudományt és a pedantériát gúnyolták. A klub gondolkodásmódja fontos előzménye Gulliver utazásainak.

Felhasznált és ajánlott irodalom

Elsődleges források

Swift, Jonathan: Gulliver's Travels. A könyv különböző kritikai és történeti kiadásai.

Swift, Jonathan – Rivero, Albert J. szerk.: Gulliver's Travels. Based on the 1726 Text. Contexts, Criticism. Norton Critical Edition.

Swift, Jonathan: The Correspondence of Jonathan Swift. A levelezés különösen fontos az 1725–1727-es keletkezés- és kiadástörténet, valamint az 1733-as szöveg helyreállítás rekonstrukciójához.

Swift, Jonathan: The Prose Works of Jonathan Swift. Kritikai prózakiadás.

Karinthy Frigyes: Utazás Faramidóba. Gulliver ötödik útja.

Karinthy Frigyes: Capillária. Gulliver hatodik útja.

Swift élete és politikai világa

Damrosch, Leo: Jonathan Swift: His Life and His World.

Ehrenpreis, Irvin: Swift: The Man, His Works, and the Age. Többkötetes nagy Swift-életrajz.

Higgins, Ian: Swift's Politics: A Study in Disaffection.

Fox, Christopher szerk.: The Cambridge Companion to Jonathan Swift.

A Gulliver keletkezéséről és értelmezéséről

Cook, Daniel – Seager, Nicholas szerk.: The Cambridge Companion to Gulliver's Travels.

Williams, Harold: The Text of Gulliver's Travels.

Bullard, Paddy – McLaverty, James szerk.: Jonathan Swift and the Eighteenth-Century Book.

Rivero, Albert J. szerk.: Gulliver's Travels. Based on the 1726 Text. Contexts, Criticism. A kötet a szöveg mellett Swift levelezéséből, a korabeli fogadtatás dokumentumaiból és a modern Gulliver-kritika legfontosabb vitáiból is válogat.

Fontosabb tanulmányok és kutatók

Barchas, Janine: Gulliver portréiról, az első kiadások vizuális paratextusáról és a fiktív szerző arculatának változásáról szóló tanulmányai.

Downie, J. A.: The Political Significance of Gulliver's Travels. A Gulliver politikai utalásainak és az 1726-os fogadtatásnak fontos elemzése.

Hunter, J. Paul: Gulliver's Travels and the Novel. Swift művének az útleírásokhoz, a paródiához és a kialakuló modern regényhez fűződő kapcsolatáról.

McKeon, Michael: A Gulliver erény-, értelem- és igazságfogalmának elemzése.

Patey, Douglas Lane: Swift tudományról szóló szatírájának, Laputának és a harmadik utazás szerkezetének vizsgálata.

Rodino, Richard H.: Splendide Mendax: Authors, Characters, and Readers in Gulliver's Travels. A szerző, Gulliver, az olvasó és az elveszett eredeti szöveg viszonyának egyik legfontosabb modern elemzése.

Rawson, Claude: Swift első személyű elbeszélőiről, Gulliver és szerzője közötti távolságról szóló tanulmányai.

Todd, Dennis: Gulliver önképének, testhez és emberi természetéhez való viszonyának elemzése.

Weinbrot, Howard D.: Swift klasszikus utalásairól, különösen a „Splendide Mendax” jelentéséről és a negyedik utazás értelmezéséről.

Woolley, David: Swift armaghi Gulliver-példányáról, John Hyde kiadásáról és Swift legkorábbi javításairól végzett kutatásai.

Treadwell, Michael: Benjamin Motte, Andrew Tooke és az első Gulliver-kiadás szerkesztési történetéről szóló tanulmányai. Kutatásai különösen fontosak annak mérlegelésében, valóban történt-e politikai szövegmódosítás Motte kiadásának előkészítésekor.

Lock, F. P.: A Gulliver politikai és szövegtörténeti értelmezésének vitatott, de megkerülhetetlen képviselője. Lock jóval szkeptikusabban ítélte meg Swift Motte elleni cenzúravádját és a hagyományos politikai megfejtéseket, mint több későbbi kutató.

A Gulliver irodalmi előzményei és kontextusa

Dampier, William: A New Voyage Round the World. A korszak hitelességre törekvő utazási irodalmának fontos példája.

Rabelais, François: Gargantua és Pantagruel. Az óriások, testi groteszk és szatirikus túlzás egyik fontos előzménye.

Lukianosz: Igaz történet. Az elképzelt utazás és a szándékosan hamis útibeszámláló ókori előzménye.

Defoe, Daniel: Robinson Crusoe. Az első személyű, dokumentumszerű utazási és élettörténet olyan kortárs példája, amelyhez Swift műve több ponton ironikusan kapcsolódik.

Pope, Alexander – Arbuthnot, John – Gay, John – Swift, Jonathan és társaik: a Martinus Scriblerushoz kapcsolódó írások. A Scriblerus-hagyomány a tudományos pedantéria, a hamis tekintély és a fiktív szerzői személyiség fontos előzménye.

Cambridge University Press: Gulliver's Travels. The Cambridge Anniversary Edition, szerk. David Womersley, 2026.

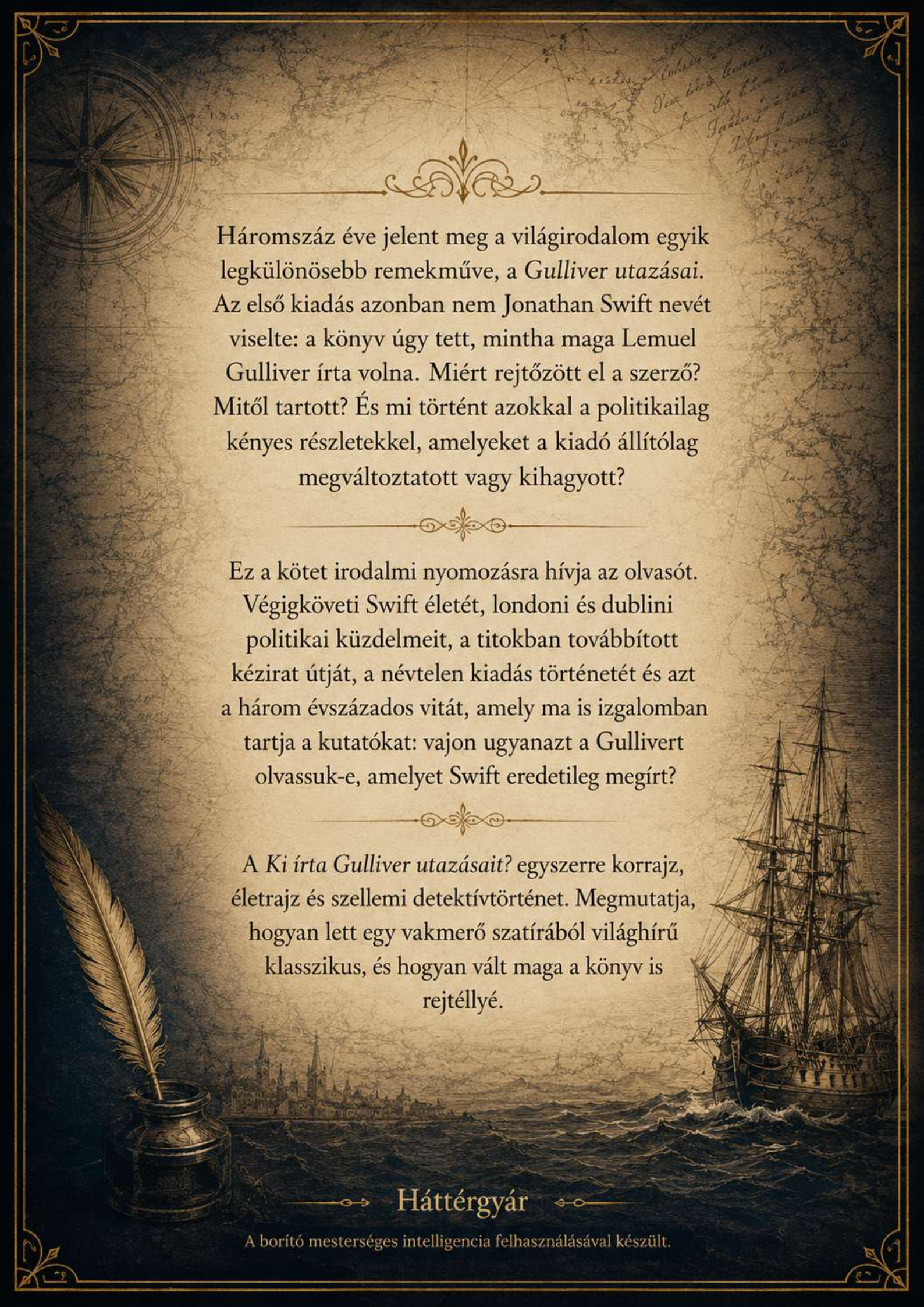
Armagh Robinson Library: Gulliver's Travels at 300, jubileumi kiállítás és kísérőanyagok, 2026.

Záró megjegyzés a forrásokról

A könyv megírásakor különbséget tettünk a biztosan dokumentálható tények és a későbbi értelmezések között. Ez különösen fontos Gulliver utazásai esetében, mert a legfontosabb forrás, Jonathan Swift 1726-os eredeti kézírata nem maradt fenn. Benjamin Motte szerkesztői beavatkozásának mértéke, Andrew Tooke pontos szerepe, a Lindalino-epizód keletkezésének időpontja és több későbbi javítás eredete ezért nem minden esetben állapítható meg teljes bizonyossággal.

A fennmaradt dokumentumok ugyanakkor világosan bizonyítják, hogy Swift már közvetlenül a megjelenés után kifogásolta a nyomtatott szöveget, Charles Ford javításokat készített hozzá, Motte ezek jelentős részét felhasználta, Swift pedig 1733-ban ismét megpróbálta összegyűjteni az eredetihez vezető korrekciókat. A modern kutatás ezért nem egyetlen „hiteles Gullivert” keres, hanem több korai szövegváltozat, levelezés és javított példány összehasonlításával próbálja megközelíteni azt a művet, amelyet Swift eredetileg megírhatott.

Ez a bizonytalanság nem mellékes technikai probléma, hanem szorosan összefügg a könyv legfontosabb témájával. Gulliver utazásai már első megjelenésekor arra kényszerítette olvasóját, hogy eldöntse, kinek és minek hisz. Háromszáz évvel később a szöveg kutatója lényegében ugyanezt a feladatot végzi.

Háromszáz éve jelent meg a világirodalom egyik legkülönösebb remekműve, a *Gulliver utazásai*. Az első kiadás azonban nem Jonathan Swift nevét viselte: a könyv úgy tett, mintha maga Lemuel Gulliver írta volna. Miért rejtőzött el a szerző? Mitől tartott? És mi történt azokkal a politikailag kényes részletekkel, amelyeket a kiadó állítólag megváltoztatott vagy kihagyott?

Ez a kötet irodalmi nyomozásra hívja az olvasót. Végigköveti Swift életét, londoni és dublini politikai küzdelmeit, a titokban továbbított kézirat útját, a névtelen kiadás történetét és azt a három évszázados vitát, amely ma is izgalomban tartja a kutatókat: vajon ugyanazt a Gullivert olvassuk-e, amelyet Swift eredetileg megírt?

A *Ki írta Gulliver utazásait?* egyszerre korrajz, életrajz és szellemi detektívtörténet. Megmutatja, hogyan lett egy vakmerő szatírából világhírű klasszikus, és hogyan vált maga a könyv is rejtélyé.

—→ Háttergyár ←—

A borító mesterséges intelligencia felhasználásával készült.